

Ante Kovačić

Odabrane pripovijesti

SADRŽAJ

Ljubljanska katastrofa	3
Zagorski čudak	34
Ladanjska sekta	49
RJEČNIK	89

Ljubljanska katastrofa

Pohladno bijaše jutro, a vjetru ni traga.

Noću duvala je silna bura uz tešku pljuskavicu i silne gromove. Starica i majka župnikova primi nas na konak i nastani na sjenik jer je sin i "žlahtni gospod fajmešter" odnio sobom ključe od gornjih soba, a nije mu se bilo nadati te noći. Majka i djevojka služinica konakuju u jednoj jeditoj sobi pa stoga valjalo se nama putnicima seliti na suho bilje Cererina carstva, tj. na sijeno.

Djevojče od trideset godina, slično nešto koludrici, odvede nas na sjenik, prostre tanane plahte, mi se pako povalismo na sijeno i skoro, kako smo bili umorni, predademo u zagrljaj tihe noći.

Bilo je to nedaleko od Postojne u ubavoj kranjskoj "deželi".

Probudio sam se negdje u noći, a probudio me prasak groma.

Strahovito sijevalo i svakim časkom trenutice pokazao nam bljesak idilično ležište.

- Miško! - dahnem u sijeno a vrući me polio znoj. Sâm sam se svoga glasa preplašio.

Miškom se zvao moj putni drug, a ja sam se zvao ko što i dandanas, Andrijom.

- Šta ćeš? - ozove se Miško muklo. Na to je opet bljesnulo i divlje ruknulo nebo, a sva se zgrada potresla s temelja.

Kiša pljuštala, vjetar hujao da je strahota. Zavrve mi u glavi rastrgane misli o Zagorju, o roditeljskoj kući, o putovanju, a sve te misli potisnuo bi prasak groma u tamni zadak, a drhtavica potresla sa mnom kada je tutnjila zemlja i nebo, kad je planula iščezavajuća duga brze munje.

"Teško onome koga sade stiže u putu noćca crna, a noćišta jadan ne imade."

Sve tiše i tiše šaptao sam, deklamujući u sijeno, napokon otupio za sve i usnuo tvrdo.

Jutrom žarko sunce nazove Mišku i meni milo "dobro jutro" zagviriv na naša okna, a to su bile dvije rupe u zidu. Skočismo na junačke noge, hrla se opremismo i eto nas napolju. Nebo je jasno, pljuštavica noćna nanesla debeo mulj, a svjež zrak preugodno oko nas strujio. Mi ga sišemo, mi ga uživamo.

Dođemo k župnom dvorcu, ali on bijaše zaključan. Prošećemo oko dvorca i krenemo u vrt. Tu nađosmo staricu majku gdje je ševrljala oko kupusa, a služinica pljela drač.

Blгодарismo starici, a nadali smo se da će nas ponuditi kavom ili kakvom drugom hranom, jer su se u nas počela nekako buditi odisejska vremena, nu starica nije razumjela naših skromnih želja, a nespোরазumljenje u takvim prigradama veoma je neugodno, pa "klanjajući se turski a vlaški Boga moleć" - nazove nam starica "zbogom" i blagoslovi naš put.

*

Počeo sam pripovijedati odanle kada smo već daleko bili od župnog dvorca, nu voljan sam bio svratiti se i na naše noćivanje.

Bijaše dakle, kako rekoх, pohladno jutro, a vjetru ni traga.

S brza hoda udario iz mišica suhi znoj, a utroba dosta prazna i pusta stala se buditi, i bijahu conturbata viscera nostra.

Uz put ruljao je nešto mutan potočić, a kako smo bili neumiveni, otvorimo bijelu utrobu svoje torbe, povadimo ručnike i češlje i stanemo se prati poput nimfa.

Voda nam bila zrcalom. Gledale nas mirnim pospanim okom visoke brdine, smijala nam se veselo pučina nebeska i svijetlila nam svojim dragulj-kamom, žarkim suncem.

Poredivši svoju toaletu, nastavimo dalje putovati.

Sunce sve silnije pripiče, a zemlja odiše sve dosadnijim zrakom; i mi već mamurno stupasmo, a tama nutrinje naše nasporila i iz naših očiju odsijevala je jasna riječ: glad. Promjene je dakle nekakve trebalo, i ona je nastala.

Kao švig konopa vinula se preko brda kola, i gle, jure ravnom glatkom cestom. Pa evo ih skoro za nama, evo ih uz nas. - I kola stadoše.

- Servus, carissimi. Laudetur Jesus Christus!

- Per omnia saecula! - ozovemo se.

- Kamo, mlada gospodo?

Konji ržu. Na kolima sjedi crvena, ugojena, debela lica častan otac u krupnoj fratarskoj mantiji. Žute mu oči ljeskaju kano da si dva kuruzna zrna utopio u vreloj vodi.

Drugo je lice prvome živi kontrast. Vitka, lijepa djevojka, crnih pramova i crnih očiju.

- Kamo, mlada gospodo? - nagovori nas časni otac nijemštinom.

- U Ljubljani. Putujemo. Āaci smo. Hrvati smo.

- Hrvati, pak putujete? - osmjehne se blagodušno časni otac te kihnu gromovito. Na to izvadi šarenu burmuticu i ponudi nam da zapaprmo mozak.

Mlada se djevojka vragoljasto podsmjehnu i porumeni.

I meni se dalo na smijeh jer se nedavno umismo, a sad da potprašujemo mozak tom otrovnom biljkom.

Flegmatični Miško zagrabi prstima, i ja sam zagrabio pipalima, a srkao iz kažiprskog zgloba te velevrijednu biljku sasuo pod kola.

Ali se zato časni otac čestito nasrkao da mu je, rekao bi, potamnijelo krvavo lice. Ponudi nam blagohotno da sjednemo na kola i da se povežemo uz put.

Starac nas sad stao ispitivati da li već dugo putujemo, otkale smo počeli putovati i što sve doživjesmo na putu?

Mi mu stanemo pripovijedati da naše putovanje počinje od Karlovca pa dalje prama Rijeci, od Rijeke Istrom preko Jelšana u Kranjsku.

- Pa kako vam se mili u Karlovcu? - uplete se u govor mlada djevojka.

Govorila je čisto hrvatski. Mijo me sukne laktom, prem sam ja možda prije oćutio zvonku hrvaštinu ljepote djevojke.

- Gospođice! Karlovac i Bakar najugodnija su nam dosada mjesta. Karlovac kao čisti dragulj hrvatske kraljevine, a Bakar kao gradić ljepota ženskih u kršnom Primorju. Mi ne potražujemo starine, već putujemo da se naužijemo živa svijeta, da se nagledamo vedrine ljudske i zdravlja ljudskoga. Sve to doživjesmo u Karlovcu i Bakru. Što su Karlovčani, a napose Karlovčanke, vatrene Hrvatice, to su Bakranke na glasu ljepote. Ali vi nas, gospođice, preugodno zatekoste. Osvjedočismo se dosada da se Slovenke stide materinjeg jezika, a kamoli da njime govore.

- Moja rođakinja Anijelka jest Hrvatica - ozove se časni otac i strasno srkne iz svoje burmutice, a nato se opet nekuda zamislio.

- Pa kako, gospodično, zalutaste u ove brdine "kranjske dežele"? Eh, mi vas nećemo pustiti ovdje, mi ćemo vas natrag odvesti u Hrvatsku - приметnih ja nešto strastveno.

- Ja sam, gospodine, Ljubljankanka, ali bila sam sedam godina u Karlovcu u moje tete. Teta umrla, a ja sam se preselila natrag u Ljubljanu. Ovo je moj stric, pater Felicijan iz Kamnika.

Anijelica trgnula iz dubokih misli rumenoga strica.

Konji zarzaše; bič pucnuo dva-tri puta, te silnije pojurismo ravnom, glatkom cestom. Mijat, teške ruke, ne mogao nikako zapaliti cigarete.

- Lakše tjeraj, gonjaču! - dovikne Felicijan. Srkne zatim pregršt burmuta, kihne i utakne ruke u rukave.

- Dragi moji Hrvati, lijepo li je to! Putujete. Bože moj! Mladi, krasni vaši dani! Dok sam ja đakovao! O, kud je moja Italija, kud Istra, Dalmacija, Hrvatska. Sve to sam prošao.

Miško ga pogleda nepovjerljivim okom.

- Ne mislite što sam fratar da ja nijesam zato uživao svijeta. Baš svijet otjerao me gvozdenim bičem u kloštar. Znajte, sokolići moji, da me tek poslije filozofijskih nauka obuklo u hrapavu ovu mantiju. No, hvala Bogu, moja krv danas je posve smirena. Meni je već šezdeset. Stare priče mladih dana istisla već nova ozbiljnost starih dana. Kako vam godi ova žalosna "dežela?" Kako vas gledaju naši ljudi?

- Zlo, gospodine moj! I Kineze bismo mi Hrvati bolje primili. Lako bi čovjek podvojio: da li je uistinu bio Radogost tako slavan bog u svih Slovin! Ne poznadu nas, tjeraju nas.

- Takav je u nas život. Rascijepali se na partije. - Nemškutar pišti s ljutine na sve što je slovinsko. Hrvata ne pozna ni po imenu. Konzervativci popovi? Daleko ti kuća, mladi čovječe, od njih! Ti si mu kuga! Naši pruski liberalci? Na selu ih nema, hvala nebu! A da i jesu - naduti su stvorovi dozlaboga. - Teško vam i kuku uz njih! Misle da zvijezde posišu s nebesa - a oni u blatu!

- Možda ste prestrog sudac? Zar ne, gospodično Anijelice, mladi Slovenci nijesu tako zli!

- Da, Ljubljankanke i naša inteligentna ženskadija već je davno otpjevala posmrtnicu Slovincima. Selsko djevojče, no u njega još teče zdrava krv.

Anijelka se porumeni.

- Iznimno - promrmlja Mijat, srćuć američansku otrovnicu biljku.

- Ima ih ko na trnuli slatka ploda - nasmije se Felicijan, srćuć oprezno burmut.

- Molim, gospodična Anijelica niti je trnula niti uz trnulu raste! - uzmem braniti žarom dvadesetogodišnjega odvjetnika.

- Eto, ja vam reko. Moja rođakinja je Hrvatica. Sreća božja što ju je vaš Karlovac zaklonio pred poplavom bujice tuđe. Karlovac je Hrvatima stalna tvrđava protiv lumbardama ohole, ali prazne njemačke civilizacije.

Felicijan mi se sve to zanimljivijim činio. Dublje u nj zaronih. Nije ipak to takvo lice kakvo mi se pričinilo na prvi pogled. Duboke rove po čelu sakriva debljina. A na licu mu crta, ako vjerujemo Lavateru, koje, prema se slijevaju sa zdravim rumenilom u neku bezbrižnost, lijenost, nemarnost i glupost - kao vedar dan sa zapadom sunca u tamnu noć pokazuju da je ipak taj čovjek mogao u mlađe dane života veoma burno živjeti.

- Gospodično, vi ćete dakle s nama natrag u Hrvatsku. Pust vam život tuđe. Hrvati valja da se brinemo za svoje blago - progovori Mijat, a zjenice mu se rašire, oko nasmije kao nebo na Iljino.

- Za danas ćemo biti zajedno putnici u Slovenskoj - šapne Anijelka.

- Ajdeder. Na strah i trepet nemškutarstvu. Samo složno! - potvrdi Felicijan, srknuv strasno u tri prsta burmuta.

- Neka bude. Valjat će djelo! - lupi se Mijat po koljenu.

- Zbilja, gospodo, vi ćete s nama u selo M., odavde dva sata, tada ćemo započeti svoje apostolsko djelo. Onda zajedno u Ljubljani - razloži Felicijan svoj prijedlog.

Pogledam se s Miškom. Razumjeli se.

- Hvala lijepa, gospodine! Hvalimo vam na ljubavi koja nas je prva zatekla na slovenskom zemljištu. Mi, mi moramo ravno put Ljubljane. Bježat nam je u Hrvatsku. Mjesec dana je već prošlo. Mogli bismo već na krilu roditeljskom biti. Nijesmo voljni odviše oduljiti put. Moramo se žuriti.

- Ali za dva sata da ne produljite?

Upitljivo upitji u nas Anijelka oči koje joj černo ljesnuše.

- Gospodično, rado bismo, nu ne možemo nikako! Ne možemo! - zaključio tvrdo Mijat.

Nađosmo se na raskrižju. Stisnuli si ljudski ruke. - Zbogom, zbogom Karlovčanko, zbogom lijepa Anijelko! - ječilo grlo naše smrekovikom. Nadesno cestom jurila kola. Sve manje i manje bilo ih čuti - napokon utonula u dolinu. - Zbogom, Felicijane striče! Zbogom, nećakinjo Anijelko!

- Dobro bi bilo, Mijate, ali novaca, novaca nije!

- To je bijes! A put s gospodičnama i fratrima bez novaca isto što s gospodom na konjima goloruk ići u lov.

Vihrasmo naprijed i naprijed.

Zaman već divna okolica, zaman pusti sokol okrug vije visoko vrh gora - na oči se navuklo tamno staklo, duh drijemlje. - Kad, hvala Bogu, zavinuv cestom, opazimo ponajprije visok, taman toranj, zatim crkvu, pak zidanice selske. Svijetao dim sukljao pod nebo, crkveni dvorovi ugodno nam se smijali - a to bijahu "sasvijem svega" dobra auspicia!

Premda nas oživio ponešto stric fratar u društvu lijepe Anijelke, to ipak dozvasmo u pamet da smo od pete do glave spremni u "Budhinu Nirvanu".

Ni Cerbero nas ne bi hotio prevesti u Had!

Čiste, prozirne potleušice jasnih okana svjedoče nam da tu živi vedar, ugodan narod slovenski. Mile, stidne djevojke i žene hrle bud iz polja kući, bud u domu rede, opravljaju i čiste. Sine ti suza neke tajne sjete, nekog čeznuća: zašto taj toliko ljubezan, toliko bistar narod robuje pod igom njemačkim? Zašto si nas razdružila, ti hladna Sutlo? Zašto si, ve-

lebni starče Triglave, otklonio orijaške grudi, te "mrtvosrdice" odmataš srebrni pâs Save i nekako nezadovoljan, mrk, bez pozdrava, šilješ ga u krilo Hrvatske!

Sve nas je gledalo. Svakomu čeljadetu zavirih duboko u one ljubezne, iskrene oči.

Nuto stvorili se mi pred župnim dvorom. Otepemo prašinu cipelâ, pougladismo se i skrenemo lagaško po stubama. Netko zavirivao i čudom nas gledao iz sobe prijeko od stuba. Ostavismo na hodniku torbu, pokucamo.

- No - čuo se nosni zvuk i više no sam "no" dopušta.

Uđosmo: nikoga.

- Wer is' -? - nekud u trećoj sobi ozove se isti zvuk.

- Idemo naprijed! - pomislim.

Moj flegma Mijat ostao u prvoj sobi pa sjeo trudan, onako po domaću.

Obavi ja s nepoznatim zvukom; nađi ja njega! Debeo, trbušast čovjek, gole glave, siva oka, raskoljenih, širokih usta pogleda me u čudu, - no sjeđaše mirno... i čitao opet.

Zabunim se. Mislio sam Mijat će za mnom; no moga Mije nema.

Izvadim pisma da se vidi tko smo: i stanem citirati mrtvim tonom staru našu oraciju, kao kaluđer svagdanji Pater noster. Odahnem, položim kraj župnika na divan pisma... Stojim. On čita sveudilj svoje novine. Miško tamo u trećoj sobi kašlje i diše.

Napokon uzdigne čovjek glavu, pogleda ljenivo na pisma...

- Zar ste sami? - zapita slovenski.

- Ne, velečasni, druga imadem.

- Pak gdje je vaš drug?

- Mijate, idi ovamo! - Pokoračim i zovnem Miju. Bilo to neprilično, bilo smiješno.

Mijat nešto promumlja i doklima.

Do toga izvadi "gospod fajmešter" desetnicu i poda mi ju. Krv mi planu u licu i u oku, prem to već bilo nekoliko puta u Kranjskoj!

- Zde pa le pajte, pajte... in glejte skorej priti na Hrvašku.

Mijatu se zakrvarile oči. Čini mi se da je u njem počela rasti do katastrofe priča Menenija Agrippe. U mene je već peripetija.

- Panem nostrum quotidianum! - Plebejci navinuše posljednju strunu da spase republiku!

- Velečasni, žlahtni gospod! - počnem ja, svečano uzdignuv oči k svodu. - Velečasni gospod, žlahtni slugo Isusa Hrista! Šta je glad; znate li? Kako čujemo i vidimo, ne znate. Tri dana gladujemo. Jedva li kriškom kruha, vodom, zrakom okrijepismo se. Dajte nam hrane. Blagoslivat ćemo vas. Sigurno ste, dobar slugo živoga Boga, tumačili na ovoj slovenskoj zemlji: "Gladna nahrani, putnika na stan primi" - da, ta na komu je krsta, neće nas otjerati! Zar je ta zemlja toliko gola da Hrvati poginemo na tlu njezinu s gladi?

- Ja, ja - ferdamani fulk... ja... - začme "fajmešter", ustavši sa naslonjača i pogrebe ostatke kose na šiji.

- Gladni smo, putnici smo - podam fajmeštru Arijadnin konac, pošto je zapeo.

- No fantje, kosilo bosta dobila; pajte razgledat vas (selo), pa taku... no... ein halb Stund... prideta... ja le pajte, pajte... bota že dobila... ja.

Heureka, heureka! klicahu svi nutarnji i vanjski organi, a duša propinjala se u njihovoj uzvrpolji kao sitna magla okolo razdraženih indijskih bara! "Fajmešter" odluma u drugu sobu, a mi odmaglismo, najprije tiho nabadajuć, a onda vratolomnim skokom dosta str-

mim kamenitim stubama - i nađosmo se na dvorištu. Opet smo oživjeli. Ugodno strujaše u nama, ko u sušno doba kad proključa davno presahli vrutak. Duša moja sved klikkala onaj toliko sretni "heureka" putovanja našega! Miško široke volje zapalio cigaretu. Lutali smo mjestom dugo. Ljudi Slovenci pozdravljahu nas smjerno. - Na kraju se sela diže gospodski dvor. Širom bili prozori otvoreni; bijeli zasloni prhahu lagodnim vjetrom kao krila anđela. Čisti glasovi glasovira odzvanjahu i milotatni dizahu se pod jasno nebo kao Amor i Psihe - da se tamo pod zlatnom mrežom sunčanih trakova tajomice grle!

Nut, glasovir prestao. Nešto lagano šušne, a krasna plavuša pomoli lijepu glavicu i polovicom tijela sagnu se van. Zažare joj se lišca - a kako li to plavuši dolikuje - kano da je i sama osjetila, umače s prozora; samo smo čuli u germanskom jeziku tri tankovite riječi: "gosti, gosti, majko!"

Okrenemo natrag. Žena rumena, mlada, zurila - bar mi se činilo tako - dugo zurila žmirajućim okom za nama. Iz glasovira prodirahu bijesni glasovi, ne poput Amora i Psihe - nego poput furija.

Došav u župni dvor, pokliče nas starica u tamniju cjelicu i, na čudo naše, već bijaše ručak na stolu i torba polag. - Znali smo što to znači - i latismo se tako znamenitoga studija današnjega vijeka. - Jeli smo mukom i hrlo, tek je starica kašljucnula po koji put. "Fajmešter" spava; tako nam se reklo. Nešto krepči, pokupismo se.

Vjetar tiho, lagodno duje, sunce žeže; sive magle srdovito jure k njemu; ono, ljuto, tim većma pripiče. Zvoni podne; jasan zvuk zvona razlijeva se čednom kranjskom deželom! Zadovoljni sami sobom - a to je najveća raskoš moderno-egoističnog našeg doba - izmolismo Pozdrav anđeoski na slavu djevi Mariji!

Pitamo svijet koliko je do Ljubljane? Rekli nam: debelih deset sati, malih osam. Tko bi im znan taj relativan rezultat! Takav račun Slovenaca često bi nas razgnjevio, kao i flegmatičan Zagorac kad ga upitaš, a on će ti zijevnuti sve do vilica: "gospon, kaj bi počenu, buju došli". - Prevalismo brdo. Na omanjem humku u hladiku razvaganila se tri momka, rekao bi iz heroičkih su vremena.

- Ho, fantje! kakav "profesjon" mâte!? - zaori junačko grlo jednog draponje. Mučasmo i pokročismo brže svojim putem.

- Čakte, fantje! Gremo v kep! - trubio hrapav, dug glas za nama.

Istom što se riješili ovih nametnika, eto druge napasti. Dva žandarca, znojna, bradata, diplju usopljena prama nama. Bajonete im se svijetle, a crno remenje čudno ljeska. Čovjek kao da već unaprijed sluti da će se s nemilim gostima sukobiti.

- Kakav mâte profesjon? - surovo zapita žutoput čovjek, izvaliv bijele oči.

- Šta se to vi brinete? - promrmlja Miško. Nu ne odmakli se ni tri koraka, kad oba skinu puške: "halt!" izdere se žutonja. Srsi me proletjeli od glave do pete. Izvadim pisma, a žutonja kada je moju pokornost opazio, vrže pušku na rame i jadovito pograbi naša pisma. Pri svem tom, za njegovo tupo oko dosta je bio pečat na pismima. Nešto promumlja u brk - okrene: "Adieu!"

Tek što smo se toga bijesa otkopali, eto živoga vruga! Spješe, što ih krilate noge nose, oni mitički junaci: ispod golih, bosih, po svoj prilici ne odviše nježnih nogu sve im iskre vrcaju; pak stanu rukama mahati, vijati i dovikivati izdaleka. Hvala Bogu, i u nas bili dosta dugački krakovi - i što oni brže, to mi upravo trkom - zagonačke porenusmo da odmaglimo ispred tih dosadno-ljubeznih ljudi! Glasan hohot razlijegao se za nama.

Bilo negdje raskršće, mi nalijevo - a naši prijatelji nadesno. Sada istom odahnu smo. Blago povjetarce dunulo, kao da se samo raduje. Za nekoliko časaka stupali smo hladom mirisne crnogorice. Na jedan i na drugi kraj žvrgoljile i drobuljile ptice; daleko čuo se miljen spjev pastirice, a s druge strane krepak glas: "Margareto! Margareto!" I to uzajamce odjekivalo šumom. Pak da tu ne povjeruješ gorostasnosti naravi u narodnoj pjesmi, gdje majka kćerku zove preko sedam gora, a kćerka joj se preko devet odazivlje? Oh, kako je takvim predjelom krasno putovati! Zar da je noga umorna? Tijelo mlitavo? Oj, ne! Mi smo letjeli lagani, krepki, zdravi, slobodni! A da nam ne porastu krila?

Zatim se spustismo u ravninu i dugom vijugavom cestom u novo selo gdje među gustim drvećem bjeluga ponosan župnički dvor. Bilo, čini mi se, pol šest sati po podne. Župnika našosmo u šljiviku. Orijaški vam je to čovjek. Vlažna oka, niska čela, bijele kose, sivih, gustih obrvica.

- Dragi moji mladi "gospudje", le pajte, le pajte ki vas taku rad mam, ki je Ljubljana taku lepo mesto - no pa jen al dva firkelca mâte, le pajte, le pajte, lubi moji fantje, ki vas taku rad mam - le pajte... pa se bota s Bier čistila... le pajte, le pajte!

- Gremo - odahnuo sam kad se izvukoh iz šljivika opet na cestu - gremo, vlažni "fajmeštre" - prem bili umorni, a Ljubljanu ne vidjeli!

Idemo mi onako ljenivo. Mijat se mrči, noge mu oslabile; idemo, mi, velju, tek četvrt sata, kad se za nama valja gorostasna kočija s jednim konjem; a kako polagano micao se taj stroj, ne varam se rekнем li da je ono bedevija upregnuta.

Tko zna one "dostojanstvene" zagorske kubitke hrvatskoga revolucionarnoga doba, kad se naše debele ružice "gizdave šljivarske madame" kotrljale po ondašnjim sredovječnim putovima, taj će sebi lasno predstaviti barku koja se valja i koja nas eto stiže!

- Gospoda v Ljobljanu?...

- V Ljobljanu... ja! - doviknem sredovječnom čovječuljku na boku.

- Pa naj grejo gor, bojo se pelali s Ljobljano!...

- Valja ti pamet! Pogodio si, božji čovječel!

Nekoliko časaka i mi se gospodski nastanismo u kočiji dobrodušna Slovenca. Njegovo crveno, krupno, golo kao potplat, dobroćudno kao topla voda lice, ispitalo nas tko smo, odakle, što tražimo? itd. - Na što mu mi dobrovoljno odgovorismo, a on bez ikakvih kritičnih opazaka povlađivao uz debeo, mukli smijeh i uz jedini testimonium zadovoljstva: "se se ve - ja - se se ve... Horvatje so... se se ve..." A mi? Kud nam veće sreće? Čuvši pako da dva "fajmeštrova" firkelca - to su dva sata, a da se nama još jedan sat voziti: - to nam pogotovu sjekira pala u med. "Se se ve... Horvatje so..." ponavljao sveder starac.

- Vama se mile - kako li vam ime?

- Johan Zeunik.

- Vama se mile Hrvati, kada ih toliko spominjete?

- Se se ve - se se ve... Jezus, ki pa jez mâm na Horvackem rodovino.

- A gdje je to, molim vas, Johane?

- Na G... od Z. šest "štundov".

- A kako zovu tu vašu rodbinu?

- Pećnik; - Jezus... moj žlahtni Pećnik.

Sada se sa starcem pobolje upoznam. Pećnik bio nekada gavan u mojem rodnom selu, ali sada mu okiselila pogača; rastrusilo se bogatstvo njegovo. "Vremena, vremena su zla!" uzdiše starac ćelav, gluh, na štakama - kada priđem u svoje selo.

- Johan Zeunik - mal me ne ogrlio. Miško se smijao ispod šuplja brka, misleć da ja samo za zabavu sa vozičem našim čevrljam. Nu u opisivanju samoga moga sela i o lokalnoj historiji njegovoj kad je uvidio "nevjerovani" Mijat da se slažemo, pače da ja starcu sve na zadovoljstvo pripovijedam, uvidi Mijat da nijesam duvao u vjetar!

Sve se više oslobodismo; ponudismo starcu da puši; dugo čudom gledao Mijatove cigarete, nasmijao se - pak i on zadimio. Stali mi Johanu Zeuniku pričati o jadima svojim... a napokon, napokon... o groznom deficitu, i to tako grčevito da bi na dramatičkoj dasci veći užas probudili no i sami Mađari proračunom svojim! Dobroj slovenskoj duši u mutnom, zažganom oku ljesnule dvije iskrice, dvije suze smiljenja; oj, nijesu li to bile ne oči tijela, no dva okna zdrave, iskrene, dobre duše Slovenca. - I ponudio nam da idemo u njegovu kuću, od Ljubljane jedan sat.

- Imam - reče Johan Zeunik - imam dvije kćerke Micu i Anku, jednoj sedamnaest, drugoj osamnaest godina. Imam - reče - kruha, vina - svega što Bog dijeli među dobre ljude, pođite, gospodo, sa mnom! Se se ve... Horvatje so...

Bijaše svakako to ugodno, nu obrekosmo doći iz grada jer sada najprije moramo pregledati varoš i okolicu.

Starac nas doveze pred manastir; sunce pozlaćivaše posljednjim tracima tu milu, tu divnu, tu vilinsku slovensku deželu! Zlatne niti sunčane titrahu po starcu na boku, nad gradom Ljubljanom, nad nama, pošto se rastajismo sa Johanom Zeunikom, i kano da nas zlatni pauk hoće zapresti u mrežu svoju!

Šetajuće općinstvo popostalo i gledalo dok se mi iskrcasmo iz te gusarske galije i poskorismo u taman manastir...

Patar ili fratar, Bog bi znao kad su oni prvi usvojili: ne sudi po odijelu - on nam ispovjedi, kako veli Vraz, "kukavnom nijemštinom" da će gvardijan doći za sat. Posjedali na hladan kam. Plaho gvirahu u nas karakteristični kipovi svetaca onako drveno kako i sami jesu. Na Pozdrav anđeoski lelijao se put neba spjev skladnih zvonova. Tiho nam kucalo srce, tiho se molismo, mrak sve gušći, kamen nas hladiti počeo. Molismo se, molismo drugim čuvstvom sada, drugim o podne!

Kipovi svetaca sve tamniji postaju, kao bajke materine; napokon im se lik posvema svio i utonuo u crnoj noći, kao zadnja misao smrtnika!

Bože moj, pol deveta, devet, pol deseta ura u noć bije, a gvardijana nema. Nema živoga stvora - mi sjedimo; ej, čekat ćemo! Najednoć sine zraka svjetla. Prenusmo se. Poguren starac, nešto mrmljajući, rekao bih "Diogen zadocnio u svoj lagav", baza k nama. Misleć gvardijan je, započnem svoju skromnu molbu. O, nesreća! Gluh je. I kako kruto! Nakon duge vike da je sve šumio tamni manastir, sporazumjeli se s njime i doznali da on nije gvardijan! - Gvardijan je u vrtu.

Dugim, mračnim hodnikom izvelo nas na čist zrak - to bijaše vrt. Sjajni mjesec drhtao na modrom nebu kao dragulj na skutu djevojke. Sanjarske, crne sjene bazale odasvud puteljcima - - pak nađi gvardijana sada!

- Fantje, kaj ćete? - zapita nas poluheros, polučovjek. Velike oči blistale mu se u vlastitoj sjeni lica, a mjesec malo da mu se ne sakrio iza debele, ostrižene glave.

- Molimo patra gvardijana - sigurno odvratim.

- Kaj ćete ž-im? Jez sem!...

Hak mi suspregao riječ, glavinjao sam; podrhtavaše mi glas i jezik.

- Molim, patre gvardijane, ukonačite nas za ovu noć. Daci smo iz Zagreba. Putujemo.

- Se vem - se vem. Le pajte! Gnarja, pubje, gnarja! I jez bi šo... jâ, mahom bi šo na Dunaj, pa gnarja ni!...

- Ali molim vas, patre gvardijane, ne budite okrutni. Navečer dođosmo; čekasmo vas evo u tamnu noć - "ja, pol deseta je", presiječe div-gvardijan; - ne znamo ni ulice, ni čovjeka, ni kuće. Novaca nemamo, jer putujemo već mjesec dana, a sada iz Istre. Trudni smo. Gladujemo!

- Zastopte, jez vas ne primem za neč... pajte, le pajte! Hižo buste že našla... Mi nemamo sami kaj jesti... Pa na policijo moram javiti da tujce mam. Za neč... zastopte, da ste sami škofi horvaški. Le pajte... zastopte!

- Škofi horvaški? Ni Bog ne daj da u vas milosti prose! - muklo će Mijat. Gorostas prečuo.

- Zastopte, sami nemamo kaj jesti... le pajte!

- Vidi se na vašem suhom tijelu.

- Zbogom, fratres et discipuli Jesu Christi! - Amen - završi Miško.

- Pokažite nam portu! - zavikne groznim basom na sitna čovječuljka u hodniku koji je nosio svijecu u ruci, da mu se vlasi naježile, a kapuc umah nataknuo na glavu.

- Ja, že... že... - ponizno zadrhta čovječuljak.

- Rufin, Rufin! Na portu!

S ključevima i svjetiljkom u ruci, kapucicom preko glave, ukaže se bajno, rumeno lice kri-lata nosa, silnih, nasmješljivih usnica. Zaškrinu vrata i mi se vrgosmo na ulicu.

Žmirkomice svjetlucahu ljubljanske svjetiljke, a lagan vjetar poigravao se plamečkom njihovim kao i kob s našim putovanjem.

Tko bi ga sada pogodio što sam onda mislio; još teže što se Mijatu vrzlo i kopalo glavom. Svakako pol duše skutrilo se u želudac, pol zadrijemalo u mozgu. Jelo i san, to se sjećam, bijahu jedina karika u verigama misli mojih.

- Miško! Ja idem dalje. Idem iz Ljubljane!

- A gdje ćeš spavati, gdje jesti? Ja sam gladan kao vuk!

- Gdje, gdje?... Napolju ćemo spavati. Jest? Ništa! Za danas ništa!

- Po volji ti. Ja idem u gostionu.

- Ti u gostionu? A novac?

- Ocu ću brzojaviti sutra.

- A, to su druge diple. E, da, ti možeš. K mom ocu ne vodi žica. Zbogom. Idem. Daj mi torbu.

- Gdje je za me mjesta, tu je i za tebe; otkud meni novaca doteče, otud i za tebe valja! Ti možeš dobro govoriti. Idemo!

Miško tako krepko izreče te besjede, kao da mu se Nestor nasmijao iz oblaka.

Dođemo u gostionu, bog zna u koju. Tko će sada gađati? Četiri čovjeka sjede, podbriti kao kanonici. U četiri čaše iskri se vince do polovine. Tri stara kao panjevi; jedan tek mlad ko hrastić. Bijele dlake probušuju mu suhonjavo lice. Plave mu oči titraju kao u zagorske cure. Pričini mi se đak je.

- Bismo li mogli u vas stan dobiti? - zapitam uljudno.

Ljudi se mudro pogledaju, kao gradski senatori.

- Ne, tukaj ne. Pri Roženkrancu bi že dobili! - sva četvorica u jedan glas progovore.

- Ne vemo - zavapijem - tujci smo!

- Bom vam pa jez pokazao! - ustane mladić.

Prođosmo dvije ulice i eto nas kod Roženkranca. Putem smo saznali da je naš dobrotvor brico.

Čudno gledao on za nama kad smo išli uz krčmaricu u sobu. Ta blagodarismo mu. Poslije već u sobi dosjetili se mi, što bečka civilizacija zahtijeva. O jadni brico! Zlo ga pogodilo!

Djevojka, okrugla kao jabuka, uvede nas u lijepu sobu sa dvije postelje, ormarima, divanom i ostalim blistavim pokućstvom.

Naručismo večeru i vino. Skromna djevojka ode, a ja sjednem umoran na divan kraj Miška. Torba tronuto klonula u kutu, zamalo sruši se na trbuh i povuče moju orijašku batinu, što je silno tresnulo u sobi.

- Miško, koliko imademo novaca?

- Dvije pare - posegne, osmjehnuv se, u žep i trijumfalno upali cigaretu.

- U Ljubljani valja nam za žicu dobiti četrdeset novčića.

- Nije đavo, da neće izdati toliko Ljubljana. - I domalo vijugahu se sive zmije dima.

Djevojka donese mirisnu večeru, kruh i vino. Grozan bijaše to juriš! Ni rimske lakomice na Lukulovoj gozbi nijesu tako okrutni bili. Čulo se samo muklo disanje i trijesak čaša. Oživjela krv - a duša? Bože moj, velite da ne znate gdje je duša! Ja sam je ćutio, vjerujte mi, dizala se šumom po tijelu kao stisnut kovački mijeh, pošto djelo započne, zvoniti i ječiti nakovalo, a iskre vrcati!

Odvečerasmo. Pogledasmo se široke volje, kao činovnici dignuvši plaću. Mijat zapali cigaru, soba se dimi, ja pišem putopis, nu ovo još nijesam pisao.

Uniđe djevojka krčmarica. Mijat se ustao.

- Kako vam ime, draga moja? - i uštipne je za lice. Miško uistinu bio dobre volje.

- Mica - zategne stidljivo curče.

Rinem na stranu putopis.

- Recite, molim vas, Mico, gazdi da mi ostajemo tri dana u Ljubljani. Hrvati smo. Putujemo.

Miško nije protuslovio. Opet se moja batina porušila i silno zaštroptila. Mica krčmarica preplašila se. - Da sam slutilac, rekao bih, batina nije svakako zadovoljna mojom odlukom. Nu umirih ju. Turnuo sam ju pod postelju.

- Tri dana - nasmije se Mijo, frčuć cigaretu i zirkajuć u golemo ogledalo.

- Tri dana, jest - potvrdim. U tri dana stići će i novac, jer inače ćemo se preseliti u drugi stan: na Žabnjak. To je tamnica ljubljanska. - Bože moj, kamo dotjerasmo? - uzdahnem melankolično.

- Za danas do ovdje - osmjehnu se Mijat i zastre nos gustim dimom.

- Pa ćemo i do Žabnjaka - zavrnem ja.

- Amen, vidjet ćemo! - zaključi Mijat.

Žamorio i bućio svijet ulicama ljubljanskim. Bila sveta nedjelja. Nebo čisto kao riblje oko. Mi pohrlili napolje. Sve je to nekako svečano. Piljarice, duše mi, u svakoj su varoši jednake, nu u Ljubljani sve skoro mlade, čiste, pa ti se lukavo, kovarno smiju da bi skoro uskliknuo s pjesnikom "oj djevojko, ne gledaj me tako smijuške!" A tko da od nje ne kupi grožđa, bresaka, smokava? Ali ja i Miško bili gizardi. Razlogu ćete se lasno dosjetiti.

Prošli mi sve ulice; pomolili se u crkvi na misi. Bili u ljubljanskom kaštelu gdje su tamničari - i tako dođe podne. Poobjedovali mirno, blago, nehajno.

Poslije podne svratismo se k jednomu od rodoljuba slovenskih, i tu namaklo nam forintu. A da vidimo i kavanu ljubljansku, pođosmo u nju - i dakako - tuđinci potrošili toliko od te svotice da nam tek četiri desetke preostale za telegram. Proučili sva važnija mjesta Ljubljane. Tako se privuče noć i mi običnim tokom stvari okrenemo na večeru k Roženkrancu. Svršila se večera. Eto krčmarice Mice u našu sobu.

- Gazda moli da gospoda namire za svaki dan napose.

Potresli mi se živci. Miško zakašlje i pljune.

- Što veliš, Miško, bismo li danas platili?

- Ne, sutra; mi još moramo nešto računati prije.

- Tako je, Mico, - produljim ja hladnokrvno - recite gospodaru, sutra ćemo platiti. - Mica odleti.

- Gdje nam je do bijesa bila glava da već ne javismo žicom u Zagreb tvomu ocu!

- Valja nam sada! Sastavljaj telegram!

- U dvadeset riječi!

- Da, četrdeset novčića!

- Bih li grozno sastavio? - Media via. - I zapuši Miško.

Na zadnjoj strani putopisa počnem. U dvadeset riječi zajedno s naslovom neka se zbiju sve misli koje imadu naš užas opisati. Tu se nešto više traži nego od samoga Kurelca. Strížem nekolikokrat i u četvrt sata glasio ovako telegram:

N. - J. - Ured x.

Okradeni. Užas! beznovaca! tridana ugostioni! dug! neisplatimoli, zatvor! pošaljite brzojavnim putem!

Ljubljana "Roženkranc" ulica m.
potpis

- A što će Švabi za pravopis reći? - smrska na pol Miško.

- Baš se oni razumiju u pravopis, kao Turopoljci u matematiku.

Bila pol deseta ura; mi odosmo na brzojavni ured. - Kroz vratašca staklena predam, drščuć, telegram. Poslije nekoliko minuta zaviknu nam činovnik germanski, nadignuv staklena vratašca: "Pedeset novčića!"

- Pedeset novčića? - zajecam kao da mi otčitali odsudu u tamnicu.

- Ne imam sada toliko u sebe - popravim se! Dajte mi natrag telegram. Sutra ću doći.

Činovnik okesi zube kao tigar iz zvjerinjaka, zaklopi vratašca da je sve staklo zvečilo. Muče oturasmos se s Miškom iz trećeg sprata i pojurismo u stan.

- Što imaš da prodamo, Miško? Telegrafirati moramo.

- Pak što ćeš?

- Što ću?... Deset novčića moramo dobiti, pak šta bilo.

- Eto novog, šarenog rupca!

- Neka je, deset novčića mora izdati.

Svukosmo se, legosmo - i to bijaše dan drugi. Svanulo jutro. Bio ponedjeljak. Mi niti ne uzeli kavu ujutro. Odšuljasmo se kradomice stubama i zaplivali nešto slobodnije u ljubljanske ulice. "Na posao! Daj rubac!" Nađosmo se na krasnom ljubljanskom šetalištu. Nekoliko staraca kašljucalo. Djevojke prolazile s košarama. Slovenke seljakinje nosile na trg što im Bog namaknuo u kući. A ja i Miško "spekulirasmo" - domoći se jedne desetice!

Starica seljanka nosi košaru na glavi. Lagano korača i moli: "Češčena si, Marija, gnade si polna." - Ogledam se - ne ima nikoga nablizu. Stid mi udari u lice - nu kao očajan korakom k njoj:

- Mamca, ćete kupiti tisto ruto? Deset soldov boste dali za njo...

- ... blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus... - završi starica, podigne glavu... - Ruto? - ruto maš?

- Da, ruto - deset soldov! - Grozni srsi projuriše mi cijelim tijelom. To je bilo očajno djelo. Grčevito mi zapinjao glas.

Baka rasprostire rubac pak počne:

- Češčena si, Marija, gnade si polna, - - no, - pretrgne molitvu - šest soldov bom dala...

- Ne, babo, deset soldov; sila mi je! Daj, ako hoćeš! - šapnem strašnim glasom, tvrdom štokavštinom.

- Gospod boh s tobom, - blagoslovljena si međ ženami, blagoslovljen sat tvojega telesa Jesus - starica posegne i stisne mi deseticu u ruku.

- Bien! - promucam Mijatu koji je s daleka taj prizor gledao. - K žici! Da. Žurno, žurno!

Mijat zadimi cigaretu.

Žica je odnijela bijele knjige očajane zdvojnosti dvaju putnika u Ljubljani.

- Brate, sada na poštarski ured!

- A šta ćeš tamo?

- Šta? Hoćeš ti ići k Roženkrancu pitati jesu li novci došli?

- Hvala, toga bi mi trebalo!

- Ergo - na pošti ćemo naručiti: kada telegram dođe, neka počeka; sami ćemo po novce doći.

- Valja ti posao!

Obavili smo sve tako na pošti, a zatim krenusmo u ljubljansku šumu, zavalismo se u travu i stali računati svaku stopu hitre žice.

- Za dva sata - kliknem poput kemika kada eksperimentira u retorti - za dva sata novci će doći; mi smo spašeni.

- Tako je! - potvrdi sporo Mijat.

Pospali smo kao jaganjci "gnani od krvožedna vuka"; tek nas romor ljubljanskih zvonova probudio. Prodramili se. - Novci su došli! - I stali smo moliti Pozdrav anđeoski. To bijaše po treći put. Svaki put drugim srcem, drugim čuvstvom. Hitili mi ljubljanskim ulicama. Sladak miris širio se iz gostiona. To nam uzburkalo simpatični živčani sustav. Žurismo se! Uljegosmo na poštu.

- Ništa! - ponovim glupo, kao vođa kad je pobijeđen.

Tada si istom stali napominjati i nabrajati sve okolnosti, rad kojih nećemo novaca dobiti - ergo: sjedjeti na Žabnjaku!

- Nije oca u Zagrebu - pak je sve propalo! - udre u melankoličnu žicu Miško, kao međumurska historija.

- Ili se razgnjevio, ili nije vjerovao telegramu - stavim kritičku opasku.
- Ne; ako je otac u ruke dobio list, stalan nam je spas; nije li: ne znam! - pragmatički apodiktuje Mijat.

Ljudi nestalo s ulica i sa šetališta. Tek koji dračunja zaficuknuo na klupi i pouzdano nas motrio. Žalostno je to; ali je tako. Premda, moram vam reći, nijesmo se mi vidjeli vanjsinom opet tako kukavni! Udre jedan sat po podne.

- Mijate, čuj - stanem i položim na Mijatova ramena ruke kao da mu hoću dati pax tecum. - Mijate, čuj!
- No.
- Gledaj, eno ti u polju, a bit će sat dva li od Ljubljane, eno ti, velju - tri tornja, pohitimo tamo. Namaknut ćemo toliko Krezove slave da još jedanput pošaljemo crne glasove tvoje oči.
- Ne mogu, noge me bole, a pismo mi ostalo u putopisu.
- Moje je ovdje. Idem sam. Ti me čekaj i češće zapitkuj na pošti, je li što došlo!
- Dobro, ali nemoj me ostaviti pak otići.
- Mijate, zar smo tako slabe vjere?
- E, vjera, dâ! Tu se i gvozdena slomi!
- Nipošto, Mijate, ili ćemo se zajedno spasiti, ili zajedno na Žabnjak! Do večera dođoh. Gdje da se nađemo!
- Na promenadi.
- Bien.

Mijat me sprovede pol sata ravnom glatkom cestom od Ljubljane. Na rastanku stisnu mi ruku i suznim okom nešto tiše šapnu:

- Amice, gladan sam.
- Trpi, Mijate, i ja trpim - dat će Bog bolje! Zbogom!

Ja sam išao kao mahnit. Duga je ta, veoma duga cesta bila. Kola za kolima štopotala i dizala gadnu prašinu. Skakao sam sad lijevo, sad desno. Nepravilan vjetar zavitlao prašinu sad na ovu, sad na onu stranu. Jurio sam čitav sat. Činilo mi se da ću domala doći tik ljubljanskih gora. Dođem u selo. Bljesnu toranj. Poradovah se.

- Je l' tukaj fajmešter?
- Ja - potvrdi curče iza grma.

Skoč' ja preko grabe, provuci se preko živice, obrani se u dvorištu drskomu psetu - i tako evo me pred župnim stanom. Kucnem, uniđem. Starac, orlova nosa, nu iskvarena. Sive mu oči žmirucahu kao lijesak zardavjela puceta. Golobrada brada zavinula mu naprijed, poljubit će se s pijanim nosom. To je župnik. Drugi, malen, krupan čovjek, debele, ostrizene glave, isto tako nebrkat; nu nije kapelan, ni župnik. Premeću oba karte. Poklonim se duboko.

- Velečasni gospodine, molim vas, smilujte mi se. Putnik sam. Imam druga, obolio mi. U Ljubljani sam ga ostavio. Istrošismo se do zadnje pare. Nemamo ničim oči brzjaviti kući. Pomozite našoj nesreći!

Podam mu pisma. "Niti pisnu, niti zubi škrinu." Izvadi iz sunjice stola dva novčića i položi mi na pisma. Nešto zamrmlja i ode u drugu sobu. Sukartaš sjedi i gleda slike divljih, poganskih svetaca na ostarjelim kartama. Stepem sa pisama dva novčića na stol i odem. Jurio sam dalje; jurio puna dva sata. Župnika nije bilo u kući ili mi barem tako rekoše.

Gladan sam bio, nu ipak sam junački išao, krećući prama Ljubljani. Tako sam načinio paralelogram. Dvije stranice, tj. veću i manju crtu, prošao sam - jošte mi je dvije bilo proći, dakle: pol puta.

Dojurim do posljednje župe pred Ljubljanom. Sunce već zapadalo za gore. Od glada i prašine ožednio sam. Napijem se vode studenikove u prvoj kući i použijem samo jednu jabuku. Selo je to oveliko kao naš Stenjevac - pak i veće. Lijepe kuće redaju se tik jedna do druge i čine pogotovo ulicu. U ovoj su župi svetkovali danas svoj svetac. Krasan gospodski svijet gledao na okna, a Slovenčad široke i dobre voljice klamitala iz gostionica. Više put zaori glasan smijeh sa kojeg prozora i sasuo se njemački bruk na koju sirotu Slovenca. To me nemilo zazeblu u srcu. Napast me je bila svladala: vjera se slomila. Gladan i umoran zaželjeh ostati za danas u župnika. - Sam Bog je dao da mi to ne pođe za rukom. Što bi s Mijatom bilo? Teško da bi se bili ikad do Zagreba sastali!

Župnik je stajao pred crkvom i grdne psovke sipao na smjerna i ponizna čovjeka koji je pred njim stajao. Sada se cerio taj odabrani pastir u germanštini, sad - nu barbarski cijepajuć - u slovenštini. A kad sam ugledao to lice prosti, Bože, i vi, čitaoci - pa ga držah prije za Judu, no za Isusova vojnika. Sav se potresoh i pojurih u Ljubljanu. Mrak se uhvatio. Hladna ljubljanska kotlina bila je veoma tiha.

IDILA KRAJ LJUBLJANE

Išao sam, mislim, kako nikada u životu. Lagan sam bio kao pero, kako vele, a pjevao sam potiho neku ditirambičnu pjesan. Zlatni trak sunca rumenio se na tamnoj sjeni, a to bijaše gora - rumenio se kao djevojčina usta probijajuću ispod crnoga vela.

Bilo to već daleko od toga sela, kada dostignem žensko čeljade. Nosila ručnu košaricu i tiho koračala. Nazovem "dobar večer".

- Bog daj - odvrati milo premil glasić.
- Kamo, mlada djevojko, Bog s vama, putujete sada noću - pak sama?
- U Ljubljanu. Ta i vi sami putujete.
- Dakako. Nu ja sam muškarac. A vi... vi? nije li vas strah?...

Kako bijah dobre volje, uhvatih ju nježno za ruku. Djevojka pomakne, nu ruka joj veoma fina ostala je u mojoj ruci.

- Zar i vi, gospodine, u Ljubljanu? - djevojka će tiše i drhtavo.
- I ja. Jest. Nu ne znam puta, niti kako je daleko!
- Ne znate puta, a Ljubljančan ste...
- Nijesam, draga dušo moja! Ja sam izdaleka, Hrvat sam. Nikada ovuda ne hodah.
- Pa kako ste sada došli? - Pogleda me djevojka u mraku, i ja sam oćutio njezine oči.
- E, to su druge gusle, sestrice moja; a ja bih veoma dugo svirao dok bi vi melodiju razumjeli.
- Zar mislite da sam tako loša sluha? - zaguče sumornim smijehom djevojka, kao anđeo kada ti stiska oči na san.
- O, ne mislim, ne mislim, dušo moja, tako, nego to je velika pripovijest.
- Pa neka je - a dug je i put do Ljubljane - a vi pripovijedajte.

Ta iskrenost, ta prostodušnost ushitila me. Stisnuh joj čvršće, još sved držeci glatku joj ruku. Ona, kano da se sklanja na to. Umorni i gladni ljudi kada još zadnjom vatrom planu, veoma su simpatični, kao što i bolesnik komu je umrijeti pobuđuje sućut kad mu zadnja iskra zdravljica sine.

Pripovijedao sam dugo, pripovijedao vatreno, zanimljivo, sve se više k djevojci nagibajući.

- Vi govorite kao da evanđelje čitate; vi ćete biti pop. Svi popovi što sam ih čula ni izdaleka vam nijesu premci!

- Mislite li?

Luđe nijesam mogao zapitati. Tajnom radosti mi zaliba srce, duh mi se vinu pod zvijezde... ja sam... ne znam sam kako... ja sam žarko poljubio djevojku. Bio sam fantastični pjesnik u toj noćnoj idili.

Djevojka se izvinu. Čuo sam da joj je srce tuklo, ruka silno uzdrhtala.

- Vi ste, putniče, zao čovjek - ukori me toli nježno da mi je duša i srce, što bi rekao Mijat, zapelo u grlu i ja sam ludo, preludo šutio.

Mučali smo dugo oboje. Skoro bih je bio molio da mi oprost, nu - tek je mogoh zapitati za ime.

- Franjica - reče mi nekako prkosno, ali taj prkos tako mi je godio.

- Franjica, Franjica... - opet mi duša zape u grlu... - Franjice, zašto se mi mladi ljudi umah spoznademo kao da smo u jednoj kolijevci rođeni? Čudno!

- Čudno! - šapne Franjica.

Uhvatih djevojku opet za ruku; košara joj opuzne na zemlju... ja ju poljubih živo, vatreno, strasno, - vječno! Bio sam najsretniji čovjek ovoga svijeta, jer sam oćutio njezine usne. Lice joj sijalo nevinom vatrom. Dvije vrele njezine suze ostale mi na licu. Krvav mjesec planuo iza brda, kao ljuta kandžija na moju samozaborav. Ah, na samozaboravnost nas oboje. Franjica teško uzdahne, privine košaru - i mi pojurismo put Ljubljane. Dvije vrele njezine suze ostale mi na licu; ne, nijesu se posušile ni dan-danas! Mi smo išli muče. Anđeo stražar bdio nad nama. Njemu se htjelo pošaliti, pa dopustio da se ogrlimo onako vatrenim, ali čistim - ta anđeo posredovaše međ nama - čistim, djetinjim zagrljajem. Da, naš poljubac odnio anđeo kao kap rose, kap bisera - i on mu blista na bijelim grudima gore visoko, visoko - među zvijezdama!

Sve većma približavali smo se k Ljubljani. Lijepa samotna zidanica sine sa velikim prozorima. Mjesec prolijevao, izgubiv svoju krv, sjajno srebro na čelo zidanice.

- Tu je moja kuća - šapne Franjica.

Uniđem s djevojkom u kuću. U ovelikoj sobi bilo sve čisto, uredno ponamješteno. Ne rasokošno, nego ugodno i milo, kao u djevojačkoj odajici.

Luč visila nad četverouglim stolom, prostrtim crvenim stolnjakom. Starica kleči u kutu i moli. - Dobar večer - nazovemo oboje u jedan glas. Franjica metne na stolac košaricu, starica se prekrsti, okrene i odzdravi. Naše oči, jednake misli, srele se. Mi smo hotjeli jedno drugo vidjeti pri jasnu svjetlu luči. Krv mi planula u licu. Ta isto ono lice, koje u Anijelke. Samo oko življe sije, samo obrvice oblije kruže čarobne dragulje; a rubac svilen, oh, taj tako lijepo stoji toj glavici...

- Teto, moj suputnik izdaleka. Hvala Bogu, nije me barem bilo strah!

Starica nas oboje brižno pogleda.

- Izvolite, gospodine... - sjede Franjica na nizak, dosta prost divančić - ja sam se upravo umorila.

Starica donese večeru. Franjica poskoči, hitro prostre.

- Vidi što danas kupih - počne teta i rastre pred Franjicom maramu.

Zapanjim se: stid, nevolja, gnjev uzavre u meni. Stadem otirati čelo tobož znojno. Prepoznao sam staricu koja je na ljubljanskom trgu kupila Mijatov rubac od mene. Upoznat ću me, pobjah se. Stade ona pripovijedati cijelu zgodu svoje trgovine. Premda sam Franjici opisivao svoj put, ona ni izdaleka ne mogaše slutiti da je to u ikakvoj vezi sa mnom. Nutkali me k večeri. Zamolih vode i spremih se; al' vragoljanka Franjica poskoči k meni i prikiči, zgrabiv me tako ljupko za ruku, da ona zahtijeva da s njom večeram. E, dakako, suputnici smo. Tko da joj ne udovolji zapovijedi? Teta nekuda odšuljala, a mi ostasmo sami. Naše oči željno se sretoše - sretoše kao dvije duše kojima je zajedno u raj. Iz Franjičina lica i oka sipao neodoljivi žar. Ćutih da mi srce nabujalo kao jezero; no i želudac tražio svoje pravo. Stali jesti, a teta, kobna ta teta, donesla zdrave rumenike. Još mi u razgovoru i veselju hranimo se kad začujemo čudan ćurlik i nerazumljivu muškaračku pjesmu.

- Janez Zeunik - šapne starica - tist ga pa mâ!

"Janez Zeunik", mune mi glavom, otajstveni naš vozič u Ljubljanu!

Kuc... kuc... i pokaže se rumeni Janez Zeunik.

- En sveti žegen - o Marinka, snoboke maš? Gle, gle Marinka... se se ve... ja, se se ve...

Ponude starca čašicom.

- Se se ve... ja... - ošine me starac krvavim očima... - o Horvatje, Pećnik se se ve...

- Nijesam ja Pećnik - zakrčim Janezu Zeuniku.

- Pa vi se znadete? - pogleda me u čudu Franjica.

I ja joj ispričovjedih našu vožnju.

*

Visoko se već mjesec podigao nad kranjskom deželom. Već stigoh u Ljubljanu. Posljednji uzdah sved je zujio u uhu momu, posljednji stisak glatke ručice toplom krvi oblio ruku moju, posljednji pogled zaslijepio vid moj - - posljednje riječi: "vidjet ćemo se u Hrvatskoj" - kao čarobno, nadzemno zvonice ozvanjale cijelim bićem mojim. S Franjicom sam se rastao; ali zar duhom!?

- Gdje je moj dragi Mijat? - zapitam se, stupiv na ljubljansko šetalište. Novci stigoše, pa puna šaka brade! Sve je tiho, mirno, pusto - ni vjetar ne šušnu.

Na klupi sjedi čovjek. Skitalica mjesec poigrao mrežom oko njegove glave, kao pauk oko muhe. Ja upravo prema čovjeku.

- Mijat! - kliknem veselo; hvala Bogu da se našosmo.

- Mislio sam da si otišao.

- Pa kako me čekaš ovdje?

- Cijeli dan sjedim ovdje.

- A šta je onda s poštom?

- Bio sam podvečer tamo. - Ništa!

- Za Boga svetoga, kuda ćemo sada? Jesi li bio u gostioni?

Ante Kovačić: Odabrane pripovijesti

- Da, u gostioni... Imaš li novaca? Znaj da mi tamni pred očima; ja ništa ne jedoh.
- Tamni? Ne imam ni pare. Nešto sam jeo; namjerio sam se na dobre ljude.
- Blago tebi. Što ćemo sada? Idemo li u gostionu?
- Misliš li da ćemo dobiti što od oca?
- Ništa ne mislim; ništa se više ne nadam.
- Tako? Pak u gostionu?...

Miško je mućao. Potegnem rukom preko čela i zaronih prstima u kose.

- Mijate, ja idem. Bježat ću. Uzdam se u svoje noge.
- Naći će te. Ta putopis i torba je u gostioni!
- Neka bude kako hoće. Ja bježim. Zbogom, Mijate!
- I ja ću s tobom.
- Ne, onda nas imadu. Svaki neka u svoju stranu, svaki neka se sam štiti.
- Kamo ti - tamo ja. Podiže se Miško sa klupe, nadnesav desnicu uvis.
- Ne, Miško! Sa mnom nikako!

I žurnim korakom krenem. Mijat slijedom za mnom. Ustavim se.

- Mijate, čuj - počnem svečano, povišenim glasom, kao prorok - čuj, Mijate, evo ti uvjeta: idemo u gostionu, ali ti ćeš govoriti. Zašto? Zato što se mrko držiš. Ja sam puno govorio, a ti si vazda bio podmukao, sumnjiv. To se pako sada obistinjuje. Ti ćeš lijepo ovako gospodaru: "Gospodine, Hrvati smo, evo vam imena i stališa. Nećemo vas prevariti. Zasad nemamo novaca, telegrafiramo ocu u Zagreb i čekamo dok dobijemo. Primite i pridržite putna pisma." - Mijate, ajde, tako smo spašeni. Nećemo li još sutra dobiti, pozajmit ćemo od gazde i opet telegrafirati. Hajde!
- Ne, ja ne mogu govoriti - rukne Mijat kao titan.
- Ne možeš? Ne mogu ni ja. Zbogom!

Mijat za mnom.

- Ne idi za mnom, ulovit će nas! Uloviti, znaj, žandari, pak nas okovane odvesti u tamnicu.
- Neka! Ja idem. Kamo ti - tamo ja.
- Mijate, brate, čuj! - stanem ja. - Govori u gostioni. Vidi, dva ne možemo bježati. Govori, pomoći ću ti; samo da ja opet prvi ne prodikujem! Govori, Mijate, ako Boga znadeš. Inače tamnica! Jao, grozote - promisli kada će ocu stići pismo: sin Mijat u ljubljanskoj tamnici. Nije li to užas? Cijela budućnost zablacena ti. Govori, Mijate, molim te, govori zaboga; inače... inače ne idi sa mnom!
- Ne govorim, ne, radije ću se zaklati - vrisnu Mijat i hiti sobom na travu kao ludo dijete.
- A ti se kolji! - napnem se rugajućim tonom, a koliko god smo jadni bili, nasmijah se tajomice. - Kolji se - a ja idem.

I krokнем hrlo šetalištem ljubljanskim. Mijat se ustane sa trave, pak za mnom. Išao sam kao bijesan. Mijat me lovio. - Tako neće biti ništa - promrmljam i krenem natrag. Mijat opet za mnom. Stanem, i Mijat stane. Mjesec zašao za taman, debeo oblak.

- Ajde - šapnem muklo.

Stupao sam deset koračaja pred Miškom. Ljubljanske ulice tihe, puste. Bilo kao one večeri kada se rastadosmo sa ljubljanskim fratrima. Na tornju odbilo deset sati. U "Rožen-

kranca" otvorena vrata, sve još čuje. Hitro poskočim stubama do naše sobe, otvorim vrata, - upalim svijeću i silno pozvonim. Sve bilo u redu u sobi. Eto krčmarice Mice.

- Mico, neka dođe gospodar k nama.
- Gospodar - zategne u čudu Mica, a oči joj se zakrijese.
- Jest, gospodar, umah molim.

Mica ode. Mukom sam šetao po sobi. Mijat prekrstio ruke i ukočio se na divanu.

Čekali smo dugo, preko četvrt ure.

Neobično zašuštalo po stubama. Koliko vas ide? - pomislim. Lagašan kucaj oćutismo na vratima. Ne znam jesmo li se i ozvali. U sobu stupi krasna gospođica. Krv mi brizne u lice, u oči, da, u iste vlasi!

- Gospodično Anijelko! - kliknem.

Mijat ustao sa divana i upro se o stol.

- Putnici Hrvati! - zadivi se Anijelka, a crne oči ljesnuše joj vrelom, živom vatrom. - Evo, vi se upravo u našu kuću nastaniste.

Sjetim se što mi je činiti, ali kolika to muka bijaše, znam ja i Bog. Miško se okrenuo k prozoru.

- Gospodično - počnem nešto smućenim glasom - gospodično, mi smo vam nesretni.

Anijelka dražesno raširi oči: - "Nesretni"? - šapne.

- Do Ljubljane istrošismo se posve; zadnjim novčićem telegrafirismo kući. Nijesmo se usudili u gostionu dok ih ne dobijemo; ali noć nas pritisnula, i evo, mi vam se izdajemo kakvi jesmo. Putna pismo imamo i predajemo ih gospodaru, - pak čekat ćemo na milost božju dok dođe pomoć od kuće. Pisma dajemo da ne misli gospodar: to su nepošteni, sumnjivi ljudi. - Odlaknulo mi, svršio sam. Mijat se okrene od prozora.

- Pak zato ne usudiste se cijeli dan ovamo? O Bože, jesmo li mi takvi ljudi? Ja sam istom večeras prispjela; otac mi reče da su dva putnika nastanjena, putujući iz Beča. Nijesam se brinula; nu kada je došla Mica i pripovijedala ocu da gospoda veoma zabrinuto traže njega, posla me ovamo - - i evo - ja nadoh svoje Hrvate! O ne daj Bože da mi tražimo kakva pisma. Nu vidite, vidite - žmirne Anijelka lukavo i prkosno - Bog vas je kaznio tom nezgodicom što ste nas onako ostavili na putu!

Nezgodica, pomislim, a Miško se već hotio zaklati.

- Gospodično, molimo večeru, cijeli dan gladujemo - ispovjedi iskreno Mijat.
- Cijeli dan? - zažari se Anijelka i zaroni mi u oči.

Stidom poniknuh... i... gospođica Anijelka ode.

- Nu, šta si se ukočio? - grune Mijat, široko se smijući.
- O, zar se nijesi zaklao? - upitam ga naivno, prodramiv se.
- Jesam, nu tebe u negvama vode, znaš ona dva žandarca na Žabnjak!

Mica vesela obraza donese obilnu večeru. Pa umorne, zadovoljne zanjihao nas lagani Morfej u krilu kranjske dežele.

U VODNIKOVOJ SJENCI

Danas ćemo opet do deset sati počekati; ako ništa ne stigne iz Z., zamolit ćemo gazdu novaca i opet brzojaviti - pozdravim ujutro Miška koji se je tek ustao iz kreveta.

- Idi na poštu i reci činovniku; stigne li štogod, neka u ovu gostionu pošalje - reče Mijat, a ja pođem na poštu i bude tako.

Krenemo na šetnju i šetismo do pol desete ure.

- E, sada nam je k "Roženkrancu" - došlo što ili ne?

- Pa ajdmo!

Došli mi u gostionu i sastali krčmaricu Micu.

- Gospodo, već cio sat čeka vas listonoša s novcima.

- S novcima? - oba u jedan glas klikosmo - tobož iznenađeni, kao turski hodočasnik kad ugleda Meku. - Recite mu neka dođe u sobu.

I dođe čovjek, vješt novcu i novce nositi. Lukavo nas omjeriv okom, poda nam otvorenu kartu. Nije šala, brzojavnim putem novce dobiti. Mijat potpisao, listonoša nabrojio, a ja sam napeto gledao vrevu na ljubljanskom trgu - a jedva dočekao da je listonoša otišao.

- Ipak... - uzdahnem kada je ovaj zaškrinuo kračunom.

- Tako je - osmjehnu se Mijat - Danas posljednju cigaretu ispuših!

- A sad na račun, majstore! - dokrajčim Miškovu duhansku refleksiju.

- Jest, neka dođe! - potvrdi Mijat kao iskusan mejdandžija.

I ciknu glasno zvonce, toliko kobno ovih dana po nas. Mica dođe.

- Račun!

Mica ode, a dođe Anijelka sa crnom pločicom u krilu i mi računismo - - divno računamo, i smijali se, i šalili se do mile volje. - - A račun? Račun, Bože moj, i posljednji školnik "šlabekovačke dobe" - dao bi nam - ne šiba, nego na kukuruzima klečati.

- Krivo računamo - kliknem, uprv oči u Anijelkino lice - to lice one bajne djevojke Franjice.

- Krivo? - Hvala vam, ne pitam vas za klasifikaciju, škole sam već svršila.

Račun bijaše gotov, ja sam mu se divio...

Taj dan bio je jedan od najugodnijih dana mogega putovanja. Mijat ode nabaviti duhana, a mene pozove gospodična Anijelka u vrt. Ponijeli smo Vodnika i uljegosmo u zasjenak, sličan spilji, okružen bršljanom, a u spilji i pred spiljom mirio miris cvijeća i dizao se k žarkomu suncu. Čitali smo Vodnika - pa srce nam tuklo... Ne, bogami, neće mi se pripovijedati ovakvih epizoda. Mi si uvoljesmo - tek šapnuh, pritegnuv labuđi vrat djevojke:

- Anijelko, nazovimo ovo skrovište "Vodnikovom sjencom".

- I sjencom naše lju... ba... - šapne ona, a dva bisera odronila se na cvijetak u krilu i sjala, sjala, nebo moje, kao dva dragulja...

(Intermezzo: Gospodo, vjerujte mi, teško mi je dosađivati vam tima djevojačkima suzama i uzdasima, srcem i Bog zna što sve ne, kada svaki dan čitate u sto pjesnika i novelista jedno te isto. Ža-

lim da nije u mojoj ljubavi i kakva originalna scena, pak stoga vam neću opisivati prvu munju ljubavi! Pomislite djevojku krasnu privinuti na grudi, na srce, k licu joj se prisloniti, u oči joj zaviriti - pak to sve gori, peče, vri, ključa - to je jednostavan prizor, a najuzvišeniji trenutak! Bog je jednostavan, pak tko ga je dosta oslikao? Tko će ljubav koja iz njegovoga krila vječnim vrućkom ključa!? - Ne, neću dalje! Dosta je! "Bog živi!" - kliknuo je godinu dana poslije toga putnik ove zgrade u veselom društvu svojih prijatelja.)

"Ljubav u Vodnikovoj sjenci" bila je samo ponova "idile noćne" s Franjicom, pače ja sam držao sada Anijelku za Franjicu, a obje za čarobnu varku. I podne nas zateklo u "Vodnikovoj sjenci", u sjenci ljubavi moje, i mi se prenusmo. Knjiga "Vodnik" ostala je u sjenci.

Znah da 'e neka skrovna sila
Koj nije moć duh da se ogлуši,
Da je neka bolest mila,
Ka me slatko škaklje u duši:
Neka želja, nu smetena -
Pače od želje slika i sjena,
K nebu uzdisah, nu bog znaše,
Da k njemu uzdah moj ne iđaše.

Đorđić

Te stihove hrvatskog "iskajalog pjesnika" za mlađe dane dozivah u pamet, stupajući u naš stan. Mijat sjedaše na divanu, pušio i sav blažen gledao duhan na stolu.

- Kako vidim - nasmije se Mijat - tvoja još jučer krvava zvijezda danas se posvema preobrazila.
- Zašto? - bezbrižno upitam.
- Zašto? Idi, pogledaj se u zrcalo: kano da si se okupao u Jordanu.
- Tu orijentalnu prispodobu dobio si valjda s duhanom?
- Pa neka je i tako; ali ti mi se, dečko, klatiš po vrtu, a smućen si kao dim na vjetru.
- Na, opet si prispodobu uhvatio.

Još skladno zvučahu zvona ljubljanskih crkava. Prekrstih se i molih, nu novim, neoćućenim jošte čuvstvom. - Još nijesam ni izvršio kada kucne i uniđe krupna, crvena i zdrava gospođa.

- Gospodo, izvolite u naš obiteljski krug na objed. Ovršujemo danas svečanost moga rođendana. Moja Anijelka toliko toga znade o Hrvatskoj pričati - a vi ste Hrvati, bit ćete nam veoma mili - pokloni se gospođa.
- Gospodo, hvalimo; upravo nas iznenadiste.
- Bože moj, ta mi smo svoji, - a već se na putu upoznaste s Anijelkom... izvolite samo...

Gospođa nas ostavila. Poredismo se; skoro da nam bijaše taj poziv neugodan, nu smisliv se na Anijelku, srce mi se razigralo, zalito blaženstvom i srećom.

Baš htjedosmo izaći, kada začujemo šum odijela. E, dakako, ženske jesu, poznaš po onom tihom, laganom koračaju. Kuc... kuc... kuc... Hrlo je to bilo; hrlo se pokazale dvije gospođice - bila je to Franjica i Anijelka! Nu što će ta čarobna varka? Miško se hladno poklonio, a Anijelka prikaza nas kao Hrvate, kao putnike Franjici, i nju nama kao prijateljicu. U isti čas trznulo je Franjičinim licem smrtno bljedilo, uzdrhtala je. Ovo si upamti, čitatelju, poseban je razlog tomu, koga ćeš saznati tijekom pripovijesti. Jedne neprilike

bojah se: da Franjica prijateljki svojoj ne otkrije naše noćne idile. Ta bojazan zakrčila mi jezik, malo sam djevojkama u oči gledao, bijah smućen, što su djevojke ipak mogle povoljno svaka na svoju tumačiti. Međutim - Mijat bijaše veoma rječit. Pripovijedao je o povijesti duhana hladnom satirom, što bijaše djevojkama posve izvorno, pak su Mijata s udivljenjem slušale. Tijem većma bude moj Mijat zanimljivim što je vješto i kratko ocrtao muhamedizam, sprepleten dakako s njegovom obljubljenom biljkom; pače, on se je upustio i u zdravoslovno dokazivanje o pušenju.

- Vi, gospodine, umukoste? - ukori me Anijelka tiho.

- Ne pušim, pak to nije moj predmet - odvratim isto tako tiho, mjereć pijanicu što se kotrljao dvorištem.

I tako dođosmo u lijepo uređene sobe gdje je već sve spremno bilo. Puno ugledasmo tu stranih i ozbiljnih lica; djevojaka i žena u obilju. Nu, mi dakako ipak najstraniji bili velikim veseljem gledani i slušani. Na čelu stola sjede čovjek od kakvih četrdeset godina, preniska čela, crvena gojata lica, mrtva oka, bez brka, bez brade, ostrižene plave kose. Taj će valjda biti: nobilis de lauro*, pomislim. Do njega sjedne nalijevo pater Felicijan, a nadesno domaćina, isto tako gojat i crven. Felicijana već upoznaste. Domaćina i otac Anijelkin jest jedan od onih zadovoljnih ljudi koji nikada nijesu vjerovali da je zemlja "dolina plača i suza"; muka im je samo što trbušinu teško vuku; kada ju ponamjeste, blago si ga njima kao i Zagorcu kad nalijeva pedesetaču-vožu ljutim moštom. - Kako mi se u pročelju stola onaj čovjek pričinio nobilis de lauro - tako sam se i doskora mogao nadati da će početi: quod est quintum et sextum argumentum.† Kraj mene sjedjela je nalijevo domaćica, nadesno Anijelka, uz nju Mijat. Sučelice mi bila Franjica i dug, tanak ljudesina, crna brka, crne duge kose, ugrizljiva oka, kozičava lica. Gospođa domaćica postupično dostizavala debljinom svoga vojnu, koga je zvala Janezom. Inače bila to bezbrižna ženica dobra srca i suzna oka. Plemeniti essence (izvrsno tokajsko vince) tekao je rijekom, a ta rijeka stala bučiti u svojim koritima; ljudi se, bogami, počeli rumeniti: komu jagodice, komu nos, komu i sama uha. Pilo je sve poprijeko i žensko i muško. Pa stalo se govoriti, stalo šaliti, smijati, pjevati. Slovenci, otmjeniji, nijesu tomu vični, pritegao ih je Nijemac na svoju, ali tu bijaše pravcato hrvatsko društvo.

Bilo tako neko vrijeme; ali domala ostasmo samo dva glasa na polju. Svi su šutjeli. Bijaše mi neugodno jer sam baš ja govorio.

- Gospodine, vaše, kako vi velite, ideje - što ipak nijesu - uništiti će slavenski živalj kuda ga god imade, nadvladaju li. Hrvatima nikada ne želim da ih poprime.

- Vi ste čovjek veoma mlad, idealista. Civilizacijom europskom ohladnjet ćete - zakrči mi onaj sučelice s kojim zametnuh govor o Hrvatstvu i Slovenstvu, i slavodobitno pogleda Anijelku, a mene omjeri zlobnim okom.

Stani, nazlijo - pomislim - ako si ti britva, ja sam brus.

- Mlad; pa što zato? Tim lje nikoga ne utjeraste u rog. Europejska civilizacija; tu vas ne razumijem, pak stoga baš bih vam krivo učinio da velim: možda ste se od običaja poslužili svagdanjom riječi.

- Čudim vam se da vas ne zapopiše. Izvrsno prodičujete. Civilizaciju sam dobro rabio; žalim što ne razumjeste. Slušajte: naš narod je glup, tup dozlaboga: potkuj ga, on će jaukati; a pop će mu reći: trpi, Bog hoće tako, zato tebe čeka nebo, a tvoga mučitelja pakao. I

* Nobilis de lauro zvaao se najbolji pitomac na sveučilištu Karlo-ferdinandskom. (Primjedba piščeva.)

† To bijaše tema učenoj prepirci na istom sveučilištu. (Primjedba piščeva.)

on će mu vjerovati sve u ime božje! Pa tako će ići redom sve u ime božje i u ime božje će nas ponijemčiti! Narodu treba svjetla europskoga.

- A molim vas, otkuda da pozajmimo to svjetlo?

- Evo vam susjedne Njemačke!

- Izvrsno! Pak vas ipak njezino svjetlo bije?

- Dakako, jer smo tamni, ali kada svjetlo ispudi tamu, po svoj prilici ćete svi biti u zajedničkoj svjetlosti kao Nijemci; ne vjerujem da vam ne bi još tamnije bilo u toj svjetlosti.

- Hrvat je fant - šapnu Felicijan nobilisu de lauro u uho.

- Međutim, pa krstili vi mene još jedanput popom, "svjetlo i civilizacija" je fraza zamotana u dronjak modernoga bezvjerstva, koja će narodu ako ne propast, to rakov korak na ono sto godina duševnoga mu promaknuća doprinijeti.

- Valjda ćete dopustiti inteligentnomu čovjeku da može biti bezvjerac; vjera neka bude svojinom naroda, kada je još tako.

- Dakle, i vi ste bezvjerac?

- Jest, posvema.

- A, to je drugo. Vi po tom ne vjerujete ni čovjeku ni Bogu?

- Ni čovjeku ni Bogu!

- A njemačkoj civilizaciji i svjetlosti vjerujete!

Moj čovjek zamućao i mukom zavirio do dna u čašicu.

- Znajte, gospodo i gospođice - okrenem se prema nobilisu de lauro - svaki narod u historiji svijeta kada je zabacio vjeru, počeo je slabiti i mekoputiti, sam je za sebe dozrio i svršio vjekovanje svoje! Sloveni, koji istom sada niču iz zemlje, neka pođu tragom Nijemaca u tom pogledu, ugledat će smrt. Nijemac, slobodno pomišljamo, dokrajčuje svoj vijek. Narod koji počne topove graditi kako bi srušio do pol svijeta, narod koji strovaljuje što je uzvišeno i sveto, narod takav ne može niti nas smije zanjati da ga slijedimo mi kojima je istom živjeti. Materijalizam uvlačiti reći će narod iz čiste potleušice tjerati u blato! Bog mu dao vedru, zdravu, veselu dušu, koja će samo čistom nepokvarenom vjerom biti svjesna svoje narodnosti, svoje budućnosti. Zaman vam sve, svaki narod podigoše ideali do njegova cilja. Ti naobraženi ljudi na dugoj trstici svoga materijalističkoga žezla nose definiciju: "zadovolji trbuhu, pak mirna Bosna!" Ovakvomu svjetlu neka povjeruje narod pa će mu svejedno biti, bude li Nijemac, bude li svoj!

- Ja se baš ne borim za bezvjerstvo u narodu, ta ono će samo po sebi doći.

- Vi se upravo borite. "Narod je dozlaboga glup i tup" - rekoste, treba mu svjetla što će ga potresti, razbistriti. On još imade vjeru, zato je i glup, vi mu nosite Prosvjetu - dakako već sâm prosvijetljen - a vi ste bezvjerac, pak i to po vašim riječima jest biljegom civilizacije: dakle da bude i narod prosvijetljen, civiliziran, mora postati bezvjernikom. Ne borite li se za bezvjerstvo?

- Vidi se da nije davno što učiste logiku - porugljivo će on.

- Baš to mi je dobro došlo; vi je, usuproč, negdje jako davna učiste!

Materijalista opet zaviri na dno čašici. Društvo stade potcikovati od smijeha. Miško velevažno kimnuo glavom, nešto htjedne reći, ali ga Anijelka ponudila paštetom. Moderno psetance natjeralo žmirucava mačka, ljubimca domačice s divana, na što se i sam nobilis de lauro okrenuo i stao sve od smijeha kašljati.

- Moj gospodine - ozove se gospođa nešto srebrnaste kose nu u licu dosta mlada, visoko uzdignuv glavu - moj gospodine, ja vam proputovah Njemačku, Francusku, Talijansku,

pak što sam uvidjela? Uvidjela sam da je to sve ništa. Niti Hrvati niti Slovenci nijesu dostojni onoga kamo bi ih vi rado pukom rječitosti dovesti. Uvidjela sam, gospodine moj - pogleda me oholo gospođa - da je to sve - Hrvat pa Slovenac - sve je to "jen pes"!

- Prostitute, milostiva gospođo, neću kritizovati vaše putovanje, nu reći ću vam da ste veoma slabo gledali po svim tim zemljama! Mi usuproć mnogo vidimo, no pse tek slučimice gledamo. Vi ste jako slabo gledali, videći Hrvate i Slovence "pse". Međutim mi - Hrvati i Slovenci - ne marimo nikada sa psima svršiti ili sve vidjeti kao pse. - To je rekao Miško hladno, kruto, odrješito.

Iznenadilo nas je sve, ponajviše predgovornicu gospođu. Mijat bo je s njom prije tako krasno njemački govorio da mu se je ona - dakako inteligentna dama - divila. Poznato je da krajiški sinovi njemački osobito lijepo, književno govore. Gdje bi se ona bila nadala da će joj hladni Miško štitom biti, tude ju je on odlučno odbio. Često sam to doživio od svojega Mijata. Bilo nešto kasnije, dobro si dohitam u pamet, sastali se mi u Međumurju sa goropadnim "pomađarlijom", koji je hotio većim Mađarom biti od ikojega Arpadova potomka; pače taj je hotio svoju lozu vući čak iz Babilona, - sastali se, rekoh, mi, pa kada je ponosno moj Mijat pripovijedao Mađaru otkuda je on, pretrže ga Mađar:

- A da, tamo blizu Slavonije, tamo gdje su one hajdučke šume; nu sada se već ne bojite hajduka: pohvatalo ih.

- Da, pohvatalo ih na sreću, i na sreću imena tih najzlotvornijih hajduka dokazaše da su sami Mađari.

Mađaru je tmina omrknula na oholu čelu, stisnuo pesti, uzvinuo šiljke brkova - umuknuo.

Tako bilo sada i sa našom gospođom. Ali nobilis de lauro zaključio taj quod est quintum et sextum argumentum sa zdravicom "Hrvatstvu i Slovinstvu" da se združe u jedno tijelo, pošto je jedna duša. Zahvaljivalo se tude i pilo - pilo dugo, ruke stiskale, smijalo: ta veselo bilo! Tek bi kakav službeni organ znao nabrojiti sve zdravice, sve šale, sve dosjetke!

Mlađi pohrlismo napolje - stariji ostali kod stola. Raspršismo se kojekuda po vrtu. Mene i Anijelku zapade naša "Vodnikova sjenca i sjenca lj... naše". Onaj, dugi i mrki čovjek odšetao s onom gospođom, Mijat s Franjicom, a ostali kojekako.

- Oj, naš Vodnik ostao u sjenci - kliknem Anijelki - gle - gle ti njega, on nas vjerno čeka - i sjednuh nasuproć Anijelki. - Anijelko, slatka Anijelko - tri carstva, tri zlatna grada dao bih za vas - i shvatim joj bijelu nježnu ručicu, i ogrlim ju vatreno; samo dah njezin potvrdio žarku ljubav.

- Andrijo - šapne mlada Slovenka živo i strasno, i sada se snatrenje pretvaralo u zbilju - Andrijo, ja te ljubim, ljubim te svom dušom, ljubim te, ali to je tek sadašnjost, ljubim te, uživam raj zemski, ljubim te - ali kada se taj raj pretvori u pakao? Kako ćemo dugo zajedno biti?...

Takvog pitanja najviše se bojah.

- Istina, Anijelko, ljubazna moja, mi ćemo se već sutra rastati; nu zar će se i ljubav, taj nebeski vez što nas je spojio u jednu dušu! Ne, slatka Anijelko! Naša ljubav trajat će dovijeka. Mi ćemo sretni biti. Kada čovjek sam pregne na to da sve bure svlada do mete svoje, vjeruj, on je i dohvati!

Anijelka tiho jecaše, ja sam ju privinuo na grudi i kradomice natakoh joj svoj prsten, dar moje kume. Ona pogleda na krasnu si ručicu, uzvinu crne prame koji joj pali preko čela, otare oči i velikim, sjajnim okom zaroni u moje čelo, usklikne veselo i lagano me udari u lice.

- Nikada, Andrijo! - tužnim posmijehom i uzdahom završi.
- Kobne li su tvoje riječi, sreća što nijesi proročica! - tiho progovorim.

Blizu se čuo razgovor. Anijelka hitro skine prstenak, otare oči, uhvati me pod ruku - i pođosmo vrtom. Iza sjence u kutu pod slikom sv. Ivana Krstitelja sjedio je onaj mrkonja s gospođom. Zlobno i prezirno gledao nas dosta dugo, a tada nešto prišapnuo gospođi.

- Molim vas, gospodično Anijelko - zapitam - tko je ta gospođa i taj gospodin?

Anijelka se usplahiri; ponešto je zadrhtala.

- On...?... on je... zove se Sornig, bogat čovjek, ne bavi se ničim. Ona gospođa to je njego-va rođakinja, davna udovica bez djece, učena, fina žena.

Drugim puteljkom šetao je Miško sa Franjicom pak se doskora sukobismo. Mijat se nakrivo nasmiješi, a Franjica pogleda mene i obori oči. Dođe domaćica, a Sornig sa rođakinjom išao nam u susret.

- Hrvat i Hrvatica veoma su interesantni i sami po sebe i za nas - progovori Sornig domaćici.

- E, da, nego što ćete. Gospodin je našao u Ljubljani Hrvaticu, a Hrvatici se mile Hrvati - nevino odvrati majka.

- Je li vam se zbilja mile? - upita preko srca i preko mene uštipljivo Sornig.

- Pa dakako, jer su ljudine! - zakrči bezbrižno, pakosno Anijelka.

- Gospodin je vrlo skrban štitnik kada vas tako strogo pita - ne zaboravim ja.

Sornig poravna svom ozbiljnošću i smiješnim naduvanjem ovratnik. I nehotice mu možda laskah.

- Gospodin Sornig nije moj štitnik, premlad je - odgovori Anijelka.

I to je još većma godilo ateisti Sornigu.

Sunce se prigibalalo na zapad, a Franjica izjavi da će kući. Imadosmo je sprovesti Anijelka, Mijat, ja i neka gospodična mala uzrasta, sitnih očiju i tanke kose; zvali ju Mimom. Išli smo onim putem kojim sam ja došao sa svoje ekspedicije u Ljubljanu. Jednom mi se prikući Franjica i tajno šapne:

- Ne zaboravite, gospodine Andrijo, da je Anijelka moja sestra.

Ta novost me je na toliko iznenadila da sam se ustobočio kao mramor, nu Franjica je već kod Mijata bila. "Ne zaboravite, Andrijo, da je Anijelka moja sestra" - zadubilo, zarezalo se u duši mojoj. Odatle vaša sličnost, izdisao sam, srčuć svjež zrak ljubljanskih poljana. "Nu pak šta napokon! Anijelka je moja - tvoja sličnost pritegla me je onaj večer magnetički na lijepe ti usnice. Pak ništa više; Anijelka je moja!" Tako sam pobijedio onaj tajni pri-krič: "Andrijo, Anijelka je moja sestra!" - Već bijaše sunce klonulo za ljubljanske gore, a krvavi rub okruživao im vrhunce kao zlokobni smijeh žene pakosnice kada ostavismo Franjicu. Podala Mijatu ruku, meni nazvala "zbogom" - tiho, tajno, bolno. Nešto grozno trzaše joj glasom - i mi krenusmo natrag put Ljubljane. Smilila mi se djevojka, slutila je moju ljubav s Anijelkom, pače joj je i Mijat natuknuo o našem boravku u vrtu. Sve to sam mislio, okrenuv prema Ljubljani, a još su mi došle na pamet one riječi: "vidimo se u Hrvatskoj" - pak: "Anijelka je moja sestra." Ta obiteljska tajna poče mi kopati mozgom kao gladan crv mladim dubom. Danas sam čuo iz Anijelkinih usta: "moja prijateljica" - pak zašto je onda Franjica toliko probljedjela? A evo, sada saznajem da su one sestre. Mijat i Mima poodmakli naprijed, a ja ostadoh sam s Anijelkom. Prvi mrak sjede na zemlju, kao gavran na svoj plijen.

- Gospodine Andrijo, vi ste se nekako daleko ponijeli duhom?

- Čak na krilo majčino. Anijelko draga, sutra odlazim. Doživio sam najugodnije časove u svom životu a i na svom putovanju, obljudio sam svom dušom krasnu djevojku, obljudio sam tebe! Ali slušaj: već prvoga dana naše ljubavi ima zapleta. Govorit ću iskreno. Slušaj, Anijelko.

Djevojci blisnuše oči u tami, kao i Franjici jučer u isto doba. Slušala me, jedva je disala. Cijeli jučerašnji prizor ispriповjedih joj doslovce.

- Moje čuvstvo, slatka Anijelko, porodilo se samo po sličnosti vas dviju.

Mučali smo oboje dugo.

- Anijelko - počnem tiše. - Franjica mi danas šapnu: "Andrijo, pamтите, Anijelka je moja sestra!"

Anijelka vrisnu, zgrabi me strastveno za ruku.

- Prestanite, molim vas! - izjeca.

Mijat i Mima stadoše.

- Što se zbilo, Anijelčice; što ti se zbilo? - prileti brižno Mima.

- Gospodična se prestravila od nekakve hudobe što je protrčala preko puta - umirim malu gospodičnu.

Sada zajedno krenusmo put Ljubljane. Govorilo se o svačemu, a osobito se Mijat razigrao. Anijelka bila hladna, mrtva. Malo govorila, i što je govorila, u tom joj drhtaše glas kao struna u kojoj odzvanja tajna bol umjetnikova srca.

Nervozno sam buljio okom sad u tamu, sad u zvijezde - a istok se stao rumenjeti, iza gora pako orunio starac mjesec krvave vlasi svoje. Već stigismo u Ljubljanu. Felicijan, nobilis de lauro, domaćina - sve je to već polijegalo. A čini se da Morfej, oprljiv u vinskom moru lagodna krila, veoma je lako uspavao ljubimca bogova. - Nazvasmo domaćici "laku noć".

- Gospodine, vi rano sutra odlazite?

- Svakako, moj drug tako zahtijeva! - odgovorim ja probljedjeloj Anijelki na rastanku.

- Tako? - ništa... - stisnu grčevito ruku Anijelka. - Dođite u pol noći u "Vodnikovu sjencu" - čut ćete sve.

PONOĆNA OBITELJSKA TAJNA

U grudima bjesnjela mi bura. Strah, slatko osjećanje, iznenadne novosti, energija i smjlost djevojačka, svi ti sukobi ljubljanski, kao i pomišljaj na dom, ponoćni sastanak - sve se to burkalo u duši mojoj! Mijat spavao kao zaklan. Blijedi traci mjeseca virili kradomice kroz bijele zavjese kao zatravljeni romantik u skrovnost harema. A ipak tude ne bijaše drugo - no harem moje uzburkane duše. Deset sati udarilo - još dva sata do dvanaeste - i usnem težak san.

Probudio sam se, bilo je pol dvanaest sati. Sjedoh na divan i čekah kobnu ponoć. Obukoh se i pođoh lagano dvorištem u vrt. Mirno i čisto bijaše nebo, hladan zrak osjetih na licu. Ne vidjeh nikoga u vrtu. Ljubljanske ure udarale ponoć. Naslonim se na obje ruke i mislio sam na majku. Razbor je prevladao žar ljubavi, pa mi se je ovo noćno plandovanje činilo ludim.

U tom iznenada spusti Anijelka lagane ručice na moju glavu. Bila je u bjelini kao rusalka.

- Mislio sam da nećete doći - uzdignem glavu.
- Strah me je, sva dršćem...
- Ne bojte se - primih je za ruke. Krasne li noći! Pripovijedajte dakle.
- Mala je pripovijest, nu jer sutra odlazite, ne bih vam bila mogla kazati drukčije ovo; ipak se plašim što vam obrekoh ovaj noćni sastanak.
- Bože mili, ta rekoste da me ljubite! Valjda me se ne plašite?
- Ne plašim se, ali čudno mi je. Nu pripovijedat ću vam. Franjica je moja sestra. Moj otac bijaše nekada velik grešnik: obljudio selsko djevojčce, a oženio se mojom majkom. Od prve ljubavi rodi se Franjica. Seljakinja, majka Franjičina, prokle oca jer se i prije oženio mojom majkom negoli se rodila Franjica, zato mu se njena majka odlučila osvetiti. On joj poslao jedanput silu novaca, nu za nekoliko dana dođe majka seljakinje i baci u obraz momu ocu novac, zaprijetiv mu se grozno. Možete misliti da se pri tom razrovala obiteljska sreća među mojom majkom i ocem. Nekog ljetnog dana iza dvotjedne kiše silno nabujala Ljubljanica. Moj otac vodio se ispod ruke s majkom kući, već bijaše sve mirno ulicom a noć dosta tamna. Dođoše već do svoje kuće, kad netom puče puška, majka vrisnu a otac muklo zastenje. Strčali se ljudi, policija pokreni ovamo i tamo, ali tko je atentat pokušao, nigdje mu ni glasa ni traga. Otac bijaše ranjen u nogu, majka ostala čitava. Drugoga dana razglasiše gradom da se našla ženska lešina u Ljubljani; poslije se saznalo tko je ta lešina. Bijaše Franjičina mati. Prem nitko nije znao do moje majke u kakvom vezu stoji moj otac s tom lešinom, to se ipak kasnije sve malo-pomalo stvar raspupala i dugo se koječega glasalo o ocu, nu i to se zamelo i umuklo. Otac je bolovao čitave pol godine. Dao potražiti majku seljakinje i dijete, ali na veću još tugu sazna da se stara drugog dana iza pogreba utopljenice odselila a susjedi ne znadu ni kuda ni kamo. Prošlo po tom šest godina, meni je već bila peta, kada dođe - što ja dakako ne pamtim - dođe poluvjeka žena s velikim pismom na moga oca. U tom pismu javljao neki stari župnik iz Dolenske da je u njegovoj župi umrla starica koja se doselila pred šest godina u njegovu župu iz ljubljanskoga okružja. Ta starica donese čedance komu sada imade šest godina; to čedance izruči starica na umoru njemu s cijelom pripovijesću nesretne kćeri. Jer ovo dijete nema nikoga pod suncem pošto je umrla stara, piše župnik ocu da doduše u sudu bilo bi vrlo mučno glede te stvari, zato, je li otac odista krivac kako ga je starica potvorila, to mu čovječje dužnosti nalažu da se pobrine za siročce. Kako bijaše moja majka dobra i blaga srca, ne samo da ocu ništa ne spočitavaše već upravo ga prisili dovesti čedo u Ljubljanu i posvema ga opskrbiti. Franjicu dadoše u kloštar i dosudilo joj opaticom biti. Nu djevojka se je odlučno oprla tomu. Otac joj je kupio onu kuću u kojoj stanuje sada, nu mislimo da ona ne zna za tajnu jer joj je otac pridijelio neku ženu za tetu, a Franjica doznala da pomriješe njezini roditelji kada je njoj bilo istom dvije godine: a otac da joj je bio brat momu ocu i zato je zvala moga oca stricem. - Nu jer je ona izgovorila onu kobnu riječ da sam ja njezina "sestra", to je morala sve saznati i po tom nastaje mojih roditelja drugi vez prema njoj. - A naša ljubav, dragi Andrijo, raspršila se o grijehu moga oca kao brod o tajni greben. Ljubite stoga, Andrijo, Franjicu, ja vas molim i zaklinjem, jer po vašem sukobu i ona vas ljubi. Ne znate vi njezinu krv. Često sam i nehotice čula gdje je otac majci rekao: "Nešto odlučno, nešto majčino imade u nje." Budite sretni, Andrijo, vi je možete ljubiti kao i mene; vi je pače ljubite već...

Ustadoh sa klupe. Mučali smo oboje dugo.

- Da, Andrijo, vi se nećete oprijeti tomu; meni je mnogo, mnogo pretrpjati, ali neka je, ma i smrt. Moja sestra bila bi odviše nesretna, ona bi očajavala. Ta nije li već njezina kob ža-

losna, pa da joj još i ovdje ugrabim najljepši... ne, gospodine, odričem se svega - zajeca Anijelka.

- Vi ste toliko plemenita, toliko mi se veličajnom čini vaša hitra odluka na tragičnu povijest vaše sestre da ja na nju ne mogu ni jedne riječce propustiti. To je tako silno, tako hitro, tako teško, da ja... gospodično... ništa... sutra, tj. danas već otići ću, otići ću daleko na krilo miloj si majci, pregorjet ću sve... sve...

- Ne pristajete dakle na moju odluku?

- Pristajem, gospodično, nu ne posve na vašu: odričem se vas i Franjice, Bog vas usrećio. Ljubeci Franjicu, gorka bi vam bila muka pregaranje, pošto biste se već po rodbinstvu sa mnom više puta sukobili. Ljubeci vas... odlučite: ne! Vaša odluka posve je opravdana, tumača joj ne treba: ona je čista i jasna. Zbogom, prijateljice, sestro moja! Zbogom, Anijelko, prvi zlatni mi snu! Recite sve Franjici, primaknite joj se kao rođena sestra, budite sretni! Zbogom!

Hrlo iziđoh iz vrta, tiho dotapah do sobe i bacih se jedan u krevet. Vele da ljubavnici, osobito nesretni, isanjaju čitave romane već prije svoga pada; ja ove noći spavao sam dublje negoli Napoleon poslije bitke. Prema jutru sanjao sam da sam vatreno zagrlio svoju majku, došavši sav prašan u rodni dom.

Kasno se ustasmo. Nijesam znao drugo pitati Mijata nego što se njemu snilo?

- E, brate, bogami, lijepa li sna: jeli smo negdje tečne kobasice i ja se nikako ne mogoh dosta nasititi - pripovijedaše živahno i napeto Miško.

Spremismo se na put. Ja sam bio nekako sam sobom zadovoljan. S Felicijanom, nobilom de lauro, s domaćinom i domaćicom porukovasmo se. Nekako pozornije piljih očima u domaćinu, nu on bijaše isti onaj kao i jučer: taj se sigurno već davno pokajao za grijeh svoje mladosti, pomislih. Ali mi puče pred očima...

- A gdje je gospođica Anijelka? - upitam domaćicu.

- U vrtu već od rana jutra ona i Franjica nešto vijećaju.

Pođem k njima.

- Hitro da si došao! - doviknu mi Miško.

Sjedile su u "Vodnikovoj sjenci" i bile zaplakane. Opaze me, porumene obje i obore lijepe glavice.

- Zbogom! - kliknem izdaleka.

- Zbogom, brate! - zajecaju obje u jedan glas. - Bog te pratio! - I podaše mi ruke.

Vidio sam da je Anijelka o našem sastanku sve Franjici pripovijedala. Suze mi briznuše... zagrlim... dvije djevojke; dvije sestre pale su na moje slabe grudi; dva srca burno slušah kucati; dvoje, da, troje suze okvasiše lice moje! - - Trgoh se...

- Sestre mile, zbogom! - ciknuh i poskočih iz "Vodnikove sjence", iz vrta čudne moje ljubljanske katastrofe!

Moja ljubav vrijedi barem toliko da sam konačnu ljagu očinskoga grijeha izbrisao, da sam združio dvije sestre u jednu obitelj.

Za dva dana nađoh se u krasnim zagorskim vinogradima. Moji ljudi brali i prešali, pjevali i kliknuli od veselja. Bijaše jedna od najboljih godina za vinograde, a vinski prirod je Meka hrvatskomu Zagorcu!

Moj otac zarudi se u licu kao šipak, jer je - kako on običavaše reći - "moštaković već uskipio"...

- Moštakovića dosta, dečko, bi li se ženio, ta jedino si mi blago!
- Ustrpate se - odvratih na njegovu buru - neka brci propucaju.

Majka je oca pogledom ukorila, a meni se blago smiješila...

BILO, PA JE PROŠLO!

Do ovdje nam je pripovijedao sam Andrija, a svjedočio je Mijat da je sve tako. Tomu ćemo pridati prizor što se je zbio poslije šest godina u Zagrebu.

Krasna bijaše Ivanjska večer. Zagrebački zvonovi već zamukoše, samo je još katedralski orio staračkim glasom nu iz obližnjih zagrebačkih mjesta prilagali mu skromni zvukovi u divnu harmoniju.

- Servus, Mijate, kamo se ti njišeš? - pokloni se duboko pristao čovjek napoleonske bradiće, modrih očiju i nehajna lica.
- Ta vidiš, niz Dugu ulicu. A otkud ti, vjetrogonjo, kako li te nijesam dugo vidio. Gdje si, Andrijo?
- Čudno, Mijo, da me tako dugom izrekom pitaš, a da se ne usopiš. Pristavom sam neda-leko rodnoga gnijezda, dođoh u Zagreb sa zaručnicom.
- Nazdravlje ti bilo! Ženiš se. Momče, mozak ti bijaše još od nekoć lagan.
- Mistiš li da ćeš ti ovako vazda hladan prema ženama ostati?
- Učim Bucklea - mahne Mijat pljosnatom rukom.
- Ehe, kada si ti, Andrijo, došao u dosadni Zagreb? - klikne s drugog kraja naperušan mlad čovjek s debelom toljagom u ruci, sliven te ravan kao svijeća.
- Jurista - promrmlja u šaku Miško.

Zvali toga čovjeka "lijepim Gustavom". Takvim ga laskavim imenom okrstila dosta niska kasta zagrebačkih krasotica. Konškolarci ga prozvaše "genijalnom neurednošću"; plesačice "vječnim juristom"; gospođice koketnice "pustolovom"; profesori "kicošem"; a stari abderite, bojeći se za svoje kćeri - "vucibatinom". Svako to ime bijaše osnovano na posebnoj priči. Koji ga krstili "genijalnom neurednošću", pričali su da, dok bijaše u kolegijumu, bio je jedan od najneurednijih pitomaca, a pošto je to svojstvo genija, a Gustav se takvim odista cijenio, dakle - nazvali ga onako. Da mu baš priznaše časno ime genija, bilo je posve iskreno, jer kad bi god što ludo imao reći, zabadao bi prst na šilj nosa; a kad bi htio mudro zboriti, smrčio bi obrve i čelo - nu uvijek bi tada mudro šutio. - "Vječnim juristom" prozvali ga, što je bez svake pogodbe već šestu godinu slušao jus. - Kicoš, vucibatina i pustolov mogli bi definirati idem per idem, stoga ćemo svako to ime pripustiti ponimanju dobre volje čitatelja.

- A, moj geniju, tko će tebe posjetiti; neka dođe samo u koju javniju ulicu... Ja dođoh iz sela...
- Uh, medvjede, ali si rutav i nezgrapan! - zahohota Gustav.
- E, da, tko će se s tobom? Ti si proziran kao staklo.
- I krhak... - otare se rupcem Mijat.

- Servus, nemam dokolice zanovijetati s vama, ići mi je k "Austrijskom caru". Doček imam. Došla moja susjeda iz Brežaca, ali to vam je Venera...

- Ma stani, idem i ja na večeru - pogradi Andrija genija.

- A ja idem spavati... - zijevne Mijat.

- Nu valjda ćeš i ti s nama? - reče Andrija.

- Ne, brate; tifus obrijao mi glavu.

- Šta, kakvu glavu?...

- Ta gola mu lubanja kao Kinezu, samo mu čalmu omotaj! - grohotom se nasmije Gustav i potegne Mijatu šešir s glave.

- Bolvane, amo šešir! - rukne Mijat. - Misliš li da si s kakvim prosviranim aristokracijem? Gustav ga hitro pokrije; međutim toj šali se nije nijedan smijao doli samoga Gustava.

- Pa otkuda tebi glava gola, moj Mijate? - tiho će Andrija.

- Rekoh ti da sam tifus imao.

- Nu vlasi će opet narasti? - bojažljivo se utješi Andrija.

- Kako da neće? Za mjesec dana gušće nego prije - reče Mijat.

- Zato, Mijate, idi s nama, ne treba ti se otkrivati, bit ćemo u bašči.

- Pa neka.

Dođoše k "Austrijskom caru" i stadoše večerati. Sučelice kod drugoga stola sjedile dvije gospođe posve nalike i dva gospodina. Jedan suhonjav, crnomnjast, tanak, kratke crne brade, aristokratska lica, dočim je drugi bio odeblji, niska čela i demokratska nosa. Andrija se zamislio i zagledao u taj skup. Miško kloparao prstima i nehajno odvaljivao dimove, a "lijepi Gustav" stezao vrat, svijao leđa, uzdisao i četkao ružicu na tanjur.

- To je moja Venera, ona u zelenoj svili - drhtavo šapne Gustav.

- Pa ti je i ne pozdravljaš? - smrska glasno Mijat.

- Ali si nespretan, šta vičeš ta ona je udata; ja onako tajno za njom hodam. Pokušao sam već kod kuće u Breščima.

- Pa je li kakva uspjeha? - prezirno će Mijat.

- E, zasada još nije moglo biti nikakva... - lako mahne Gustav.

- Dobit ćeš opet kakav lijepi nadimak... A šta si ti zamuknuo, budući zlatni supruže? - kucne Mijat o Andrijinu čašu.

- Brate, sjećáš li se "ljubljske katastrofe"?

- Sjećám! - povjerljivo će Mijat.

- Nije li ona gospođa u zelenini Anijelka, a ona u plavini Franjica? Mijat raširi oči.

- Jest! - nakon kratka gledanja potvrdi Mijat.

- Bih li im se predstavio? I one mene poznadu, na oko se vidi.

- Kušaj, da vidimo! Mene zaboga ne, gola glava kao opareno pile!

Lijepi je Gustav sav drhtao kada je Andrija pošao k onomu stolu.

- Andrija M., Andrija M. - kliktahu gospođe.

- Evo moga vojna Sorniga; već tri godine! - obijesno lijepo hrvatski zaguči Anijelka.

- Pa vi još hrvatski ne zaboraviste? - zadivi se Andrija

- Ta kako, Bože mili, ja učim sve hrvatske knjige i sve hrvatske listove.

- A gospođa Franjica? - nasmiješi se Andrija.
- Moj vojno, Jure Mekšnik - postidno će ova, zarumeniv se - učitelj u Č.....
- A otac, a majka, a Felicijan...?
- Svi odoše Bogu na račun, nešto tugaljivo i tiše progovori Anijelka.
- Bože dragi, "stalna na tom svijetu samo mijena jest!" - sjetno uzdahne Andrija.
- Gospodin Sornig, je li još ateista? Sjećate li se, gospodine, Ljubljane? - poda Andrija još jednom ruku Sornigu.
- Ne, prijatelju; promijenio sam život, promijenio sam i načela svoja. Možda vi k tomu puno doprinijeste... - stisne ljubezno Sornig ruku Andrijinu.
- Ja... gospodine... kako to? Nu, zastrimo sve debelom koprenom, naslućujem čim biste me bocnuli... - nasmije se Andrija.
- Zar ne?... - obori Anijelka lukavo oči... "Vodnikova sjenca"...
- Noćno putovanje u Ljubljani - šapne u rupčić Franjica.
- Da, da... bilo pa je prošlo! - kliknu Andrija.

Mijat se odšuljao, bojeći se da bi na nj i na njegovu glavu došao red, a "lijepi Gustav" neustrpno čekao dok će ga prikazati Andrija. Teda-negda...

- Moj poznanac lije... - zinu i stisnu usta, skoro se zarekao - Gustav S.

Gustav se duboko nakloni.

- A vi, gospodine, vazda ovako samotujete, gdje su vam tri ugla na kući? - reče Sornig, nasloniv ruku na Andrijino rame.
- Hvala vam, prijatelju, znate i najtanje žice dirnuti... - upravo danas dođoh sa zaručnicom amo da se poskrbimo za vjenčanje.
- Zaručnicu, zaručnicu! - klikoše lijepe gospođe. - Pa gdje vam je?
- Odmakoh se od nje, poišav s prijateljima, a sada me evo s vama... nu ima ona majku uza se, pa se nećemo izgubiti...
- Gospodo, vi rekoste da me poznajete po imenu, molim kako? - nastavi govor Gustav S. s Anijelkom.
- Nu tako iskrena ne mogu biti, prostite, gospodine.
- Budite, budite, lijepa gospođo.

Taj Gustavov usklik svratio sviju nas pozornost.

- Neka vam moj vojno kaže kako vas poznajemo po imenu - sažme ramenima Anijelka.
- Gospodine - dakle - recite mi vi - zarumeni se Gustav.
- Hm, ja bih vam rekao... uredite u Brešcima račune s Micom Valješkovom - s polusmijehom pošali se Sornig.

Lijepi Gustav probljedio, ruke mu klonule i umuknuo.

Živahan govor se nastavio i Andrija se sporazumio da će veoma blizu Brežaca stanovati sa svojom mladom ženkom.

- Bar ćete mi namaknuti novih hrvatskih knjiga, divna li napretka! Još možete biti apotolom u Brešcima! - razveseli se Anijelka.
- Pa i ja ću naučiti govoriti, ionako čitam sve hrvatske knjige - reče Franjica.
- Ja, brate, mnijem da nama Slovencima bez Hrvata budućnosti nema - nadoveže Sornig uz lijepu ženu.

Dodoše novi članovi: zaručnica Andrijina i majka.

Ante Kovačić: Odabrane pripovijesti

Lijepi Gustav kradom se odšuljao iz društva, a kada je došao na ulicu, srknuo čista zraka kao riba i puhnuo u nebo: - Gore sam prošao negoli bi sam Mijat sa svojom glavom; drži se, geniju, Zagreba! - I nestade ga na ulici.

*

Nekoliko mjeseci iza toga slavila se sjajna Andrijina svadba nedaleko Brežaca. Cijelo to društvo bilo još veselije ondje. Mijatu narasla bujna kosa. A mladoženja Andrija kada je zaplesao redomice s Franjicom i Anijelkom, Sornig pako s mladenkom - pljesnu širokima dlanovima flegmatični Mijat.

- Bilo, pa je prošlo!...
- Ljubljanska katastrofa!... - nasmije se Andrija.

Almanah Hrvatski dom, 1877.

Zagorski čudak

Pred tri godine našao sam se na uskim puteljcima visokih hrebljanskih brdina, obraslih što vinogradima što bujnim zelenilom. Hrebljanske brdine ili sela Hrebine steru se na ulazu u Zagorje u pušćanskoj župi, u općini brdovačkoj. Tu živi krepak i jedar puk kao hrastovo žilje.

Ubav i divlji je to kraj. Među brdinama pukne kadšto duboka propuklina, a u njoj se raširi zelena livada ili žitom nasadena njiva. Po njoj rulja potok, pun bistre studenice, ljeskajući se o sunčane trakove, reći ćeš da se je nebeska duga provukla livadom. Na podnožju pojedinih brda digoše se niske kolibe, a najviše vije ih se na samim brežuljcima, pa to se vidi kano da si silne junačke trupove naresio kolajnama. Oko koliba vidiš plotove od pletera i prostica, iza ovih pomalja se poludivlji vrt, gdje raste samo sočivo, tek na najposljednjoj gredi na neznatnom četverokutu posadilo je žustro brđansko djevojče bud stidni klinčac, bud prokšenu ružu, bud tankočutni ružmarin, pa tim si iscrpio bogatstvo seljačkoga vrta.

Prevalivši visoko brdo, spustim se u dolinu na kolovoznu cestu.

Prema meni škriplju i cvile niska, slaba kolca, potpregnuta dvjema kravama i slabim, nešto hromim kljusetom. Čudna ta sprega stade me zanimati, a još većma čovjek što je sjedio na kolima, povišeno nada mnom - na naslaganoj zelenoj, istom pokošenoj i još posve svježoj djetelini. Zgrbljen, srednji stas, tamna, neučešljana i neuređena brada, duga kosa koja je vijorila preko ramena - sve to dosta silno me se dojmilo.

Otkud taj bradonja, pa na tako prostim kolima, pa na tako kukavnoj sprezi? Krave da voze, hromo kljuse, nu, to još nije toliko. Ali taj čovjek, na seljačku odjeven, na gospodsku se kaže. Ele, to mi je nekako razigralo srce na zvjedljivost.

Brđani onoga kraja ne običavaju nositi ni brkova, a kamoli brade. Brada je gospodski nakit. Dakle taj čovjek je neobičan.

Dok sam se ja ovako ispitivao, otpuzio je čudan čovjek već daleko po cesti, ni ne svrnuvši okom na mene, prem bi bio mogao lasno upoznati da sam nekakav studiosus.

Primaknem se bližoj seljačkoj kolibi. Na dvorištu polovična žena vješa rubeninu.

- Tko je taj čovjek, kumo, što se na toj čudnoj sprezi veze? - upitam ju.

- Han? - stavi kineski upit žena i okrene desnom stranom glave prema meni. - Ponovim glasnije svoje pitanje.

- Vi ne znate, gospodine, toga čovjeka? To vam je čudak Sporčina - reče žena.

- Pa što je taj čudak Sporčina? - nastavim pitati.

- Čudak Sporčina? - reče žena i popođe k plotu. - Čudak Sporčina vam nije ništa. To jest: on je, što smo i mi drugi. Mužek, krparija, capar. Ali drugo je pitanje, šta je bio? Bijaše sve. Pop. Pomislite: pop. Zatim fiškal; iza fiškala učitelj. Poslije je postao velikim gospodinom u varoši, onda je opet učiteljem bio, - a napokon se preobrazi u to što je i danas: mužek, krparija, capar, ništa - svrši jezgrovita žena, žmirkajući očima. - A da, još vam imam nešto kazati - dovikne žena. - čudak Sporčina vazda je u svojoj kolibi i u ovom našem jarku kao puh u svojem duplju. U crkvu on nikada, među ljude on nikada, među gospodu pa pogotovo ne. Pamтите - reče tiše žena - on vam je vlah, prosti Bože i prekriži naš križ božji! Bijaše nekada kršćanske vjere čovjek, kako ne, kada je bio našim popom. Čula sam da je vlah kršćanin kao i mi. Ne znam. No zašto ovaj vlah ne polazi hram božji? Što ono rekoš? Da, bio je pop. Sada? Ne vjeruje ni Isusa, niti mater božju, jednom riječju: ništa. On ni na ispovijed, ni u crkvu, ni u krčmu. Gospodine, da kratko svršim, nikuda. Pogan, lutoran je. Capar, prajak, ništa. Nekakvu ženu ima u kući. Pripovijedaju da je i dan-danas vrlo lijepa, prem nosi već nagrešpano lice. A kako živi s njom? Jesu li u božjem zakonu poput nas ostalih? A jesu, Bog ih prekriži! Lutorani, pogani! Stari naš školnik i zvonar i crkvenjak Ilija, koji zna tako lijepo pripovijedati, rekao nam je da naš župnik i Sporčina zajedno polažahu škole i zajedno se zapopiše. Bog ih znao.

Žena je svršila, a ja sam se udaljio.

I.

Navečer starac župnik, dobre volje, živa oka, srkne nešto burmuta, podsmjehne se, pa počne:

- Vi ste rad znati život Sporčine. Bene. Šareni su vam to svatovi. Narodi u kojima pisci pisanjem kruh služe sastavili bi roman. Da ste vi ustrajni, mogli bi barem ovo napisati što ću vam ja pripovijedati, možda bi našim gospodicama ukrao barem nešto od onoga dragocjenoga vremena što ga trate na njemačke židovske romane.

Juraj Sporčina rodio se je u selu Lukancima. Otac mu bijaše malen, žilav čovjek, nu majka je bila čitava gora. Vele da je u jeseni nosila jednoć punu košaru jabuka na glavi. Trudnoj ženi na vrhu samotne brdine pozli, a živa čovjeka ne bijaše nigdje blizu. Ženi se je smučilo i ona porodi Jurja Sporčinu. Jaka na duhu i na tijelu, svije dijete u maramu pa zajedno s košarom punom jabuka ode preko brda kući. Međutim zna se kako su naše brđanke žene jake i krepke, te zato mislim da ova priča ne bi baš mogla pretjeranom biti.

Jure Sporčina bujno je rastao. U školi bijaše najbolji talenat, a među nama, dječaćkim narodom, najljući razbijač, u roditeljskoj kući vječni prkošljivac.

Tadanji župnik odredi mene i Jurja poslati u škole. Opremajuć nas na jesen roditelji u varoš, plakahu za nama, i ja sam plakao. Jure niti pisnu, niti suze proli.

Došavši u varoške škole nema pametnijeg mladića od Jureta Sporčine. Ali ne prođe božja dačka bitka u kojoj se ne bi ponio Jure. Sve je okolo njega padalo poput snoplja. Dođe na glas kao delija. Kada bi došle tužbe na profesore, Jure bi se znao tako majstorski oprav-

dati da sama njegova protustranka, koja je živo osjećala njegove šake, potvrđivaše njegovu obranu.

Teklo je tomu vrijeme, dokle mi porastosmo i dokle se bogme i obrkatismo. Jure se ozbiljio, te je vrlo rado čitao i učio. E pa znate, bila je zaonda djevojaka kako ih i danas imade. Nu Jure nije letio za djevojkama, ali znao bi oteti dragu svakomu za koga je znao da je sretan u ljubavi. Neobuzdanim bijaše dušmaninom takozvanim uzdišućim ljubavnicima.

Seljačke sinove, prisili nas oba nužda poći u crnu školu. Meni ne bijaše ta preobrazba po volji, ali opet nijesam imao dosta energije da prisuknem rukave i da sam potražim hljeba u širokom svijetu. Međutim roditeljska je bila želja da se posvetim svetom stališu. Jure usuprot, kako sam vidio po vanjštini njegovoj, bio je posve ravnodušan. Dapače omili mu crna mantija, te je nekom ironijom češće ponavljao da mu je ugodnijom jedna hlačnica, negoli dvije. Mislio je reverendu. U sjemeništu bijaše Jure ozbiljan, mrk i vazda samotn. Nadstojnikom našim u sjemeništu bio je nekakav stari, ukočeni Tirolac. Mi Hrvati, življe krvi, nijesmo se da kako mogli svemu onomu sviknuti što je od nas zahtijevao nadstojnik. Pa stoga bi vazda kojito imao ići k njemu na istragu. Ali nas jednoć sve iznenadi kada je Jure sav usopljen banuo među nas.

- Ta nebeska pčela sa zemaljskim krilima koja u svojem ludilu misli da je Isukrst Tirolac bio, ne znam što će još zahtijevati od mene! - lupi žestoko stisnutom pešču Jure o pult.

- Šta je, Jure? Šta je, Jure? - ispitivasmo mi. Ali Jure je šutio mramorkom. Tek iza nekoliko dana doznadosmo da je Jure noću u nekakvom zabitnom sjemenišnom kutu čitao kada su drugi spavali, a to bijaše protuzakonito.

Među našim drugovima bilo je dosta podlih mladića koji hvatahu svaku riječ što bi je koji izustio bud proti poglavarstvu, bud protiv vjeri, te je umah doglasiše poglavarima. Nikada nijesmo prava znali pogoditi takve svatove, samo smo na pojedince sumnjali, a tim nastaju zavade i zadirdivanja, čim se pogotovo otruje to društvo.

Jure je u svojoj ljutosti izrekao pregorke riječi na nadstojnika, a drugoga dana već ga bijaše pozvalo na odgovor.

- Domine et frater in Christo - počne ozbiljno nadstojnik - kakve su to nebeske pčele sa zemaljskim krilima.

Oba su zamučala mukom. Za nekoliko časova upita Jure:

- Tko vam je ove riječi doglasio, gospodine nadstojniče?

- Za to se vi ne brinite, mladi gospodine.

- Ja ga moram znati, gospodine nadstojniče, jer inače ne mogu ništa priznati.

- Vi nećete priznati? - pokroči bliže nadstojnik i upre suhe oči u Jureta.

- Neću, neću da tim podupirem tajne vaše ortake koji šire u sjemeništu među mladim ljudima ono za što ja nemam riječi i što nikada nije širio Isukrst i apostoli.

- Gospodine, vi nemate ništa propisivati, vi valja da slušate i da se pokoravate - viknu nadstojnik, probljedjev sav od jada.

Ja se hoću pokoravati i slušati, ali ne vašim tajnim doušnicima. Tko me je vidio ili čuo da sam pogriješio, neka stupi preda me vedra lica pa neka mi kaže: brate, pogriješio si, a da to više ne bude, javljam te poglavarstvu. A ja ću kao plemenit čovjek štovati tako iskrena druga. Ali doušnika mrzim. Ja se pokoravam i slušam kao čovjek a ne kao marva!

- Prestani, drzoviti mladiću, i nosi se napolje!

- Gospodine nadstojniče, ne vrijeđajte me. Znajte da mi nije svijet bedemima obgrađen. A tako se ne smiju žestiti Isusovi nasljednici na one koji vam iskreno ispovjedu što misle.

I Jure je ostavio nadstojnikovu sobu. Posve hladno izgledaše svoju sudbinu, misleći da će do kojega dana dobiti dekret neka se seli iz sjemeništa. Ali o tom nitko ni riječi. Niti je Jurja Sporčinu tko zvao na račun, niti ga je tko što pitao; kano da se nije nikada ništa dogodilo.

Hitro nam prodoše dvije godine našega vjekovanja. O praznicima budemo pozvani na novu misu u Krapinu. Tu bijaše lijepoga gospodskoga svijeta, a Jure, široke volje, udari s gospođicama u ples.

S nama bijaše kolega koji nam nije baš jako bio u volji. Danas ga više ne nosi zemlja. Stade žestoko ukoravati Jurja kako može klerik i budući svećenik plesati javno sa jadnim Evinim potomstvom. Jure opomene hladno nepozvanoga duhovnoga brižnika da šuti jer da će već on sam odgovarati ondje gdje ima račun dati. Ali našem kolegi nije to bilo dosta, već počne on i posve javno sopiti i vikati na Jurja kao da ga je tko postavio tutoring vatrenomu sjemenišnomu plesaču. U Jurju Sporčini bukne stari, ratoborni duh i on na oči cijele svite zagorskoga ženskoga spola baci, kako je sam onda u žestocini poviknuo, "potirolčenoga hrvatskoga klerika" preko praga.

Zagorskim krasoticama omili Jure, a one već stadoše tajno došaptavati i proricati iz vatrenih Juretovih pogleda da on neće dugo klerikovati. Neko plavušasto, umiljato, nu i vragoljasto djevojče prikopča mu na grudi kiticu cvijeća, šapnuv: - Darujem vam cvijeće, ali ne kleriku, nego plesaču, mladomu Jurju!

II.

Lujo, ajde sa mnom! - povuče me Jure navečer za ruku u starom zagorskom varošu Krapini.

Ugodna i mila bijaše noć. Nije doduše sijao mjesec na nebu, ta vječna ljubovnička i pjesnička luda, ali zato vladahu same nebrojene zvijezde, a na zemaljskoj kruglji bila je dosta vidna noć. Lijepa brda što zaokružuju Krapinu, prije stolnicu Čeha, Leha i Meha, kano da u dalekoj daljini podrhtavahu, a vjetar, pireći od njihove strane, rekao bi da je šaptao davne priče o krapinskom raku, o glasovitim krapinskim sucima i senatorima. Krapina, kad god je gledam, budi humorističnu ćut u meni, pa tako je bilo i ove večeri. Brda mi se pričinjavahu nekim komičnim utvarama, a ruševine staroga krapinskoga grada kao kakav ozbiljni starac komu se je i samomu dalo na smijeh, videći kako je nedonoščad okolo njega udarila u lakrdije. Stari grad kano da se je ukočenom pesnicom bližao k meni da se sori na me, koji sam s humorističkoga gledišta shvatio bajni i tragičko-komički noćni lik slavnoga zagorskoga grada.

- Lujo, pođi sa mnom. Ozbiljno ti govorim, pa slušaj! - ponovi poslije oduljega mučanja Jure Sporčina. - Lujo, oba smo rođena iz jednoga sela. Ti si dosta mučaljiv stvor, ali Tirolac nijesi, lažibogomolja nijesi. Znaš da oba nosimo ovu perzijsku kutu, ili ako je mariš i tirolskom nazvati. Ali tako mi Boga, niti ja mislim perzijski niti tirolski. To isto scijenim i o tebi. Mi smo živi, krepki Hrvati. Pa držim da Isus također ne bijaše nikada tirolskoga duha, jer nijedan Tirolac ne bi mogao onako vatreno bičem tjerati Židove iz sinagoge. Nikada se ne podah ni za jednom djevojkom, tek sam znao šale zbijati. Danas mi se je zavrtio mozak, danas mi je planula sva krv. A duše mi, Lujo, da sam bio u reverendi, bi-

lo bi popucalo svih šezdeset sitnih puceta na njoj a eto ti onda šezdeset smrtnih grijehova, ta znaš kako je Tirolac tumačio da se Isus veoma ljuti kada kleriku puca otpadne pa onako raskopčan hoda i ne prišije ga. Plešuć s onom krapinskom plavušom, živo ju uvo-ljeh. Vodim te, brate, ne da o svecima raspravljamo ili da se prepiremo je li je uistinu Abraham na desnu stranu pošao dijeleći se od svoga brata Lota ili mu je Lot preuzeo desnu stranu. Vodim te da prisustvuješ na mojem ročištu. Ona krapinska plavuša čeka me u svom vrtu pa idemo oba onamo.

Trpko sam se nasmijao na dosta dugu prodiku Juretovu.

- A moj Jure - odvratim mu nešto tiše - nikada nijesam mislio da bi u varošu "zamjernoga raka" i "glasovitih sudaca" mogla koja djevojka pokrenuti tvojim srcem i tvojim mozgom. Jure, strah me je da ti ne bi posve krivih peta izašao iz kraljevskoga zagorskoga varoša!

- Čudim se, Lujo, da je danas u tebe toliko humora.

- Humora i ozbiljnosti. Šta ću ja s tobom u vrtu? Neka ti bude, mogu te pratiti do vrta, ali unišav u bašču mogu samo smetati tebi i njoj. Glede djevojke pako ne znam kako može s tobom, klerikom, ročišta uricati. Možeš li ti djevojku usrećiti? Mislim da ne, jesi li se namumio uistinu zapopiti.

- Ja, Lujo, posve inače mislim o popovima nego smo mi prisiljeni misliti u našim zidinama. Moje su misli zdrave i jasne.

- Vjerujem da mogu tvoje misli biti zdrave i jasne, ali ako ti misliš kao svećenik ženu ljubiti i usrećiti, onda su tvoje misli tamne i bolesne. Reformacija crkve, što si ti u svojem mladenačkom žaru umišljaš da i može nastati, pretječe tvoj vijek. Ti ne smiješ himnu pjevati šestoj božjoj zapovijedi ili svojim životom pisati satiru na sedmo sveto otajstvo. Klerik ljubovno sastajati se s djevojkom reći će onaj tren objesiti mantiju na klin. Ne zahtijeva li to od tebe djevojka a roči se tajno s tobom u noći, dvojim o njezinu poštenju, a žalio bih svoga zemljaka Jureta da se podaje ovakvim pustolovinama.

- Slabo, Lujo, shvaćaš ljubav. Dakako. Pa ti i nijesi nikada ljubio. Ali pamti, ljubi li ona mene kako ljubiti valja, ona ne ima mariti za moju mantiju, za moj stališ, ni za šta, brate. Čim mi kaže da svrgnem mantiju, već je spekulacija, a ne ljubav.

- Ne prepirem se rado o ljubavi, Jure. Ti si više takvih knjiga pročitao negoli sam ja. Da, i sveti Alojzijo, onaj drveni kip u sjemeništu, znao bi valjada na kojuto šapnuti o tvojim romantičnim razmatranjima. Idi i radi kako sam najbolje razumiješ. Nu sjećaj se da su romani ujedno prepuni dugotrajnih boli, nevolja i očajanja za ono mrvičak slasti što ti ih podaje ljubav.

- Umovao sam - osovi Jure u mraku glavu - umovao sam kada su drugi ljubili pa slijepi bili. I smijao sam se što nijesu ništa misliti znali. Sada ljubim sam i drugo ne mislim niti znam nego da ljubim. Ti umuj i ti se smij meni. Ja ljubim, ljubim i ni za šta ne marim. Ali gledaj, evo njezina vrta. Čuj, nešto čujem, ciku... jecaj... ili bijaše tlapnja?

Pretrgosmo razgovor. Kano da sam uistinu čuo neku tihu ciku. Jure lagano pritisne kva-ku vrtnih vrata, ona se otvore i Jure umine na noćnom puteljku krapinskoga vrta. Ode-soh se podaleko, sjednem na tratinu, uprvši pogled u nebo. - - I ja sam mislio?... Eh, mladosti!

III.

Mislio sam o Bogu, o nebu, o ljudima. Onako površno sam mislio, a tu se lasno usne. Anđeo pokoja raskrilio se nada mnom, raskrilio se je nad Krapinom svojim lagodnim krilima.

Jure je svršio svoje ročište. Misleći da sam otišao, pošao je svojim putem i na mene je tek slučajno nagazio gdje sam spavao.

- Oj, ti malo držiš do svoga meštra kada ne možeš ni sat probdjeti za nj - našali se Jure Sporčina.

Skočih sa trave, Jure bijaše toliko nježan, toliko ugodan i lak da se za ono doba i u meni porodila neka plemenita zavist, plemenita utoliko što sam poželio i ja ovakvo noćno ročište sa kojom potomkinjom "krapinskih sudaca" uročiti.

- Pa što je bilo? - odahnem pospano i dosta prozaično.

- Ugovorismo ženidbu, mantiju ću objesiti o klin, posvetiti se svjetovnom stališu, a plavuša će biti mojom ženom.

- Rekao sam ja da će ona tebi tako prišapnuti.

- Ona mi nije ništa prišapnula, ja sam joj to sam rekao.

- Lijepo je sve to, ali mislim - svučješ li odista crnu mantiju, bit će bure i mećave. Pobunit će se roditelji, pobunit će se cijelo naše rodište.

- Šta roditelji? - sune glavom Jure u noć. - Oni me već sada ne mogu podupirati, a ja, pošav u svijet, ipak se mogu sam opskrbljivati za svoga školovanja. Žalost roditeljska, buka rodbinska, uzdisaji starih teta i susjeda - sve to je momentano.

Toga dana odlučio je Jure Sporčina svrći mantiju. Za dva dana ostavismo rodište Čeha, Leha i Meha, pa se vratismo oba u svoje rodište.

IV.

U niskoj drvenoj kući zagorskoga varoša Krapine kod dosta slaboga svjetla šiju martjivo dvije djevojke. Jedna je nešto starija, crnomnjasta, nu vrlo lijepa i pravilna lica. Druga je plavuša, mlađa, svježija djevojka; po nemirnom čas strastvenom, čas melankoličnom oku je sudeć, rekao bi da je vragoljasta i dosta lukava.

- Draga moja Ivko - reče crnomnjasta - ja sudim da od ove tvoje ljubavi neće biti ništa. Ti si jedanput već ljubila. Tada si pravo ljubila, nu on te je prevario. Sada ti želiš drugoga u zamke splesti koga samo voliš, ali ne ljubiš, jer ti i više ljubiti ne možeš. Bojim se ne bi li se opet prevarila.

- O, ne boj se, Josipo, vrlo ću oprezna biti. Onda sam ljubila kao luda, sada ne ljubim toliko, da, jedanput sam tek ljubila, ali ću zato tim pametnija biti, zaludivat ću drugoga. Djevojke jednom prevarene valja da svu lukavost i hitrinu duha upotrijebe kako će prevariti druge. Tako ću raditi ja, tako mi svetoga Roka!

- Ne pogađam pravo što upravo, sestro Ivko, misliš s tim mladim čovjekom, ali boli me srce da si baš njega odabrala za svoj nišan. Ta ovo je tako pošten mladić.
- Ha, ha! Pošten. Kao da može mladi čovjek biti pošten. Pa da i jest, i ja sam bila poštena - uspali se plavuša.
- Ovaj ti nije kriv. Stoput sam ti rekla da si sama sebi kriva.
- Bilo kako mu drago, neću da se s tobom prepirem. Ovoga odabrah žrtvom već stoga što mi je i mio.
- Konačno, što ipak misliš tom riječju: žrtva?
- Mislim da će Jure za moju volju ostaviti popovstvo, pa mene vjenčati svojom ženom.
- Dotle je daleko, moja draga Ivko, a on je, kako se vidi, dosta pametan čovjek, pa ako sazna cijeli tvoj prijašnji život, propadoše tvoje osnove.
- A sada si, Josipo, nešto pogodila. Ovo bi odista potrgalo moju mrežu. Nu zato ću nastojati da je tako ravnim da ne zadjenem njom o greben.
- Recimo da i ovdje sretno prođeš, pa da si već i njegovom ženom; kakav bi život bio kada bi on danas-sutra doznao tvoje prijašnje zgode?
- Zato se ne brini, sestro Josipo, samo kada zadobijem jednoć muža. Ehe, draga moja, tada ćemo posve inače zaigrati kolom.
- Ivko, bojim se za tebe. Preduboko je u tvoje srce zarovao demonski crv. I ja sam proigrala svoje djevojaštvo kao i ti, ali se ne bih nikada dala na tako vratolomne staze. Da zaludim kakva udovca, hajde, neka bude. Ali mladića, koji tolike blažene sne izvija o svojoj budućnosti, ne, bogami, Ivko, to se ne bih nikako usudila.
- A šta! - mahne Ivka nehajno rukom, a usne joj se prezirno naškubiše - ti si prava malodušna Krapinka. U meni i u Krapini vrije vruća talijanska krv! Naši roditelji bijahu Talijani, a Talijani puni su krvi, puni vatre, puni bijesa! Ja hoću da svetkuje krv, da svetkuje vatru, da svetkuje bijes! - rasplamti se djevojka i baci švelo na stol.
- Danas bi, Ivko, mogla još pomahnitati. Mislim da će biti ponajbolje da prestanemo o tom govoriti! - reče crnomanjasta djevojka i zapjevuji neku sentimentalnu krapinsku pjesmicu.
- Josipa hoće da mi se ruga. Ona veli da prestanemo govoriti o stvari koja toliko o mom životu radi. Hvala na sestrinskoj ljubavi kada je tako sklona gdje bi toliko njezina savjeta trebala! - reče tugaljivo plava djevojka, spustiv nehajno ruke.
- Varaš se, Ivko, jako se varaš. Vazda sam ti spremna pomoći savjetom svojim, ali ovdje ti ne znam ništa savjetovati, jer od tvoje mreže koristi neće biti. Tu se ne može o ljubavi govoriti, nego samo o mreži!
- Ha, ha! izvrsno! - nasmije se raskalašeno Ivka. - Živjela mreža! Živjela mreža! Daskora ćemo je početi plesti, jer čim Jure dođe kući, umah će mi pisati. O da, sve one stare ugodne slike dozvat ću sebi u pamet... kako sam Milanu pisala! Ah! ono sam pisala krvlju svoga srca, a ovo ću samo tintom i rukom. Nu sada se nečem novomu domisliti. Znaš li da je u mene prijepis svih onih listova što ih pisah Milanu, onomu đavolu? Te listove ću prepisivati pa još štogod dodati i eto ti, Josipo, romana. Ne boj se, listovna mreža valjano će uspjeti. Za tjedan dana pozvat ćemo Jurja opet u Krapinu... a onda... Mogu li reći, sestro Josipo, da cjelovi toga mladića dosta su žestoki i pale. O da, oni bi se mogli natjecati s Milanovim - ali ne, ne! Tako slatki, tako žestoki nikada neće biti, jer oni ispalije moje srce da je kao crni ugljen, oni stvoriše moju dušu pustim garištem, oni mi oteše sve čim se još može podičiti djevojka...

- Nemoj opet naricati, sada, je prekasno. Da je takva tvoja sudbina, kriva si sama. Ipak mislim, uspiješ li sada, ti još možeš i kako vatreno ljubiti Jurja Sporčinu; ta vele da žena istom onda počne pravo ljubiti kada zadobije muža.

- A molim te, to je samo pusta prodika. Pa što je bio Milan negoli moj muž? Da nije nam pop pred oltarom brbljao, tim baš ne postaje muž mužem niti žena ženom. Ti znadeš koliko sam ljubila Milana, koliko li dijete što ga nosih pod srcem, koliko sam suza prolila. Jest, to bijahu jedini trenuci što ih djevojačka srce opisati niti izreći ne može. Cijela narav tajanstveno govori s tobom, a taj govor shvaća samo duša i tvoje srce, nitko drugi pod suncem. Bilo je, bilo pa nikada se više ne vraća. Ah i samoj mi je dosta. Muško biće koje si ljubila, komu si sve žrtvovala, kada te sjeća njegov lik i uspomene da on sada počiva u naručju druge žene, da s njom sproveda časove života svoga, tu ti pamet pocrni, duša ti se smrači, a po srcu kano da teče rijeka jeda i otrova... ali osvetit ću se muškomu rodu, tako mi svete Marije!

U djevojačkoj sobi doskora utrne luč i nad Krapinom zacareva grobna tišina.

V.

Jure Sporčina vratio se je iz Krapine u svoje rodno mjesto. Nedaleko njegova rodišta stere se lijepo i bogato imanje koje je za to vrijeme posjedovao neki Nijemac. Sluči se da se je taj Nijemac sukobio na župnom dvoru s Juretom Sporčinom, mlad mu čovjek omili i Nijemac ga pozove već drugog dana u svoj dvor na objed.

Lijepoga jesenskoga jutra pođe Jure u dvor Nijemca. Bilo je jedanaest sati prije podne kada je mlad čovjek bijelom, poput mliječnoga traka cestom, koja se kao zmija vijugala zelenim parkom, koračao odmjereno prema dvorcu vlastelinskomu.

Iza nadignutih rebrenica pomoli se u bjelini ljepota djevojka, hitro kano da je glavicom okrenula unazad i evo još druge, dohrlivši na prozor. Kako je Jure skrovimice zirkao dvor s temelja pa do vrha, tako i opazio djevojke iza rebrenica na prozoru te ih ispod oka motrio, dok nije unišao u dvor. Djevojke mišljahu da ih mladić ni opazio nije pa ga motrahu s velikim zanimanjem.

Sve djevojke su takve da ugledaju mlada čovjeka vrlo požudno kada su sigurne da ih on opazio nije.

Sluga najavi Jureta, a zatim ga uvede u čekaću sobu. Silan sjaj u sobi očara u prvi mah Jureta koji dakako nije bio vičan po parketima hodati, na mekana, baršunasta sjedala sjediti, da misliš utonut ćeš u dubljinu zemlje kada se posadiš na njih. Jure uzdrhta, bijaše po prilici onako smušen kao što znade biti čovjek kada ne vjeruje da ga nose vlastite noge, da vlastitim nogama kreće, da vlastitim očima gleda. Kada je sjeo na baršunasti mekani stolac, položio je nekako sveto ruke u krilo i gledao na prva vrata, očekujući promjenu prve dosta monotone scene. Ali preostade mu ipak vremena da se je mogao potpuno osvijestiti i, kakono se veli, "povratiti samu sebi".

Tiho po sagovima dotapa ubavo curče od kojih deset godina, pokloni se Juretu i umoli ga da čeka još neko doba, da će gospodin za malo vrijeme doći.

Jure na tu vijest mirno se nakloni, rad je bio štogod izustiti, ali mu zape riječ. Curče ga je gledalo iskreno i pouzdano, a na licu joj se pojavio onaj smilovni pojav koji ne znaš bi li

ga nazvao smiješkom, bi li sažalobom, kakav se pojavlja na fino odgojenoj djeci, ali djeci dobra srca koja shvate uzbunjenost stranca.

Poslije male stanke izvadi curče iz staklenoga ormara dvije knjige sa slikama i poda ih Juretu. Jure ustade sa sjedala, zahvali se pa se zadube u slike i opet nastade muk u čekajoj sobi.

Napokon dođe vlastelin, vesela i iskrena pogleda. Bio je mlad, plavokos, visok čovjek, vrlo elegantan i u svakom svom kretu skladan i odmjeren, na prvi pogled vidio si da je aristokrat od glave do pete. Vlastelin je vodio Jureta ubavim sobama, jednom od druge sjajnijom i ljepšom. Sve se je tu laštilo, sve tu titralo. To pako bijaše dosta neugodna pozicija po Jureta, prilično podivljala u seljačkoj kući, pa napokon i sami jednostavni sjemenišni kutovi ne mogahu čovjeku podati puno aristokratskoga ukusa.

Jure se je divio svemu što je vidio u dvorani, ne usudiv se ni slobodno disati, jer i disaj u toj uzvišenoj aristokratskoj tišini kano da je odjekivao.

Vlastelin, gorljiv lovac, pokazivao je Juretu bojno oružje od koga poginuše toliki junaci zečjega, srnećega i lisičnoga roda, pa očevi vrapčevoga koljena lijevahu crnu krv; tim se pako i Jure uslobodi i njemu se odveza jezik te počne posve slobodno koračati, tumačiti, pače protusloviti i pravdati se. A kada je Jure došao, što se veli, u ekstazu, tada je postajao zanimljiv, a po svojim duševnim sposobnostima što bi ih znao onakav razviti, omililo i zamjeran. To pako bijaše posve shodno, jer je doskora došao Jure među ženski svijet, a držiš li se tu poput lipova sveca, onda se oko tebe šapće, podsmjehava, namiguje, tada pako nemaš li iole samosvijesti u sebi da jednim udarcem na prpošni slabi spol uništiš sve krive pojmove o sebi, bolje da si propao u zemlju.

Prije objeda budu Juretu predstavljene gospođa domaćica, gospodična Leonora, sestra domaćice, i gospođica Amalija, neki daljni rod domaćice.

Gospođa bijaše prekrasna dama. Moglo joj je biti kojih dvadeset i pet godina, smiju li se damama brojiti godine. U crnim velikim joj očima caklila se neka mila vlaga a usne, čim bi joj dublje pogledao u oči, vazda se nasmiješiše nekim tajinstvenim smijehom. Muškarci leptiri dobro tumače ovakav smijeh i vele da puno znači.

Gospodična Leonora naličila je posve svojoj sestri, samo što je bilo kod ove još fino, nježno, neopazivo, bijaše u gospođe sestre bujno i razvijeno. Leonora je mogla očarati sentimentalna srca i idealne duhove. Gospođa je mogla omamiti vesela srca i vedre duhove. Prva djelovaše na muškarca kao melem, druga kao slatki otrov, opojni opijum. Gospodična Amalija napokon bijaše četrnaestgodišnje curče koje je još gledalo spokojno i veselo u taj božji svijet poput djeteta.

Kada je domaćina od nježnosti zvao svoju ženu, čuli smo da joj je ime "lijepa Fanka". Starac župnik, u koga bijaše veoma mlado srce, običavaše je zvati: "zagorskom madonom".

Kod aristokratskih stolova obično je sve ukočeno, tiho, no ovdje se hitro razvi živahan govor među domaćinom, domaćicom i gospodičnom Leonorom.

- Da li vi uistinu, mladi gospodine, živo volite i tvrdo odlučiste postati svećenikom? - upita smijuške domaćica Jureta. - Svi upriješe oči u mlada čovjeka. Jure porumeni.

- Milostiva, kada me tako iskreno upitaste, dužan sam i pravo vam reći. Žive volje upravo nije, osobito od neko doba, ali meni valja biti svećenikom jer drugo ne mogu da budem. Napokon, kada razmislim, za seljačkoga sina već je i to božja blagodat da se uspeo od rala i motike do gospoštine.

Domaćina je nešto promrmljao.

- Dakle je gospoština ponajveća sreća? - s uzdahom i tiho šapne domaćica.

- Prijatelju - reče domaćica nešto blažim i sažaljivim glasom - jeste li vi čitali nešto više osim svojih školskih knjiga?
- Jesam, ukoliko sam kradomice mogao čitati u sjemenišnim zidinama.
- Pa zar ne vidite duboku prazninu ove stare fraze: "blagodat je božja uspeti se od rala i motike do gospoštine"? Recite nam, prijatelju, nema li i druge vrste gospodskoga stališa? Pa ako vi išto imate smisla za svijet, za njegove muke i trvenja, a možda i koji kus sreće, zašto se ne biste posvetili drugomu stališu?
- Gospodo, seljački sam sin, siromah. Posvetim li se drugim naucima, treba da sam materijalno opskrbljen. To nijesam. A u Hrvatskoj su okolnosti takve da se mladi ljudi i ne mogu svojim znojem opskrbljivati. Uostalom, ja bih imao znati nešto više nego znam, a da hoću zasukati rukave i zagnati se u bijeli svijet. A ja? Ja vam ne znam jezikâ da mogu gdje u odličnoj kući podučavati; ne umijem glazbe, da podučavanjem u glazbi sebi privrijedim kruh.
- O tom poslije - mahnu vlastelin. - A kako vi o stališu sudite u kom ste sada? - upita preko srca domaćina.
- Ne zato što sam ja sada klerik, nego moje mnijenje jest i bit će da je svećenički stališ najzvišeniji zadaćom, životom i svrhom zadaće svoje.
- A tako... - zategne domaćina.

Gospodski objed tekao je s početka mirno, ali kasnije zaprede se sve življi i življi govor o svećenstvu, o vjeri, o knjigama itd. Vlastelin bijaše Nijemac, koji je svećenstvo i vjeru mjerio po svakojakim protuvjerskim spisima, a s njima se dakako slagaše i gospođa i gospodična Eleonora. Jure je hrabro branio svoj stališ i zadaću mu, a tko bi ga slušao, rekao bi da je već i zaboravio na bajnu krapinsku noć i na svoje obećanje; ali bi se prevario. Jure je mnogo puta zatajio sama sebe i svoje znanje, samo da mu se ljudi tim više izdadu. Tako je zatajio da ne umije nijednoga jezika, a ipak je u sjemeništu u originalu proučio francuske, talijanske i njemačke klasike. Nu svojim žarom i duhovitošću govora hitro je i ovako kako se je pretvarao omilio svim kod stola, a kada je polazio kući, utisnu mu domaćina nekoliko knjiga i preporučio mu da ih gleda dobro pročitati. Jure se zahvali i s veseljem ostavi vlastelinski dvor.

Jure čitaše te knjige dan i noć. Bijahu to poznati francuski bezvjerci Voltaire, Rousseau itd. U tjedan dana utrnu i posljednja iskra u Juretovu srcu za svećenički stališ. U vlastelinski dvor išao je dan na dan. Roditelji i ukućani snuždiše se sami jer vidjevahu Jureta vazda mučaljiva i zamišljena. Najednoć prohuji čitavim selom glas da Jure misli, pače da je odlučio napustiti svećenički stališ, a na to ga nagovoriše gospođa. Jednoga dana prije podne zaputi se Jure kao obično u vlastelinski dvor. Otac ga upita mrko i tužno:

- Kamo si se zaputio, sine? Zašto nijesi obučen u odijelu stališa svoga? - Dok je to otac pitao, mati je plakala i prolijevala suze u komori.
- Čudna li pitanja! - reče Jure. Kao obično idem u vlastelinski dvor. Pa tko će vazda mantiju nositi; ne osjećate li kako je vrućina?
- Jurko, Jurko! Svašta se u selu i u kući pogovara. Vele da se misliš svući; nagovoriše te gospođa. Moja je želja da gospodu više ne posjećuješ. Dosada nijesu pitali niti marili za te, što ih sada trebaš? Ako si dosada bio u seljačkoj kući zadovoljan, zašto sada ne bi bio?
- Pak da se i svučem, zar bi se nebo zato prevrnulo? Uostalom, vi toga ne shvaćate. Napokon, valjda me nećete siliti na ono što mi je nepovoljna.
- A, tako ti misliš. To prvi put čujem iz tvojih usta. Kratko govoriš, i ja ću kratko. Iz naše se kuće nosi, neka se gospođa za tebe skrbe i nikada mi ne dolazi pred oči. Gorki su naši

žuljevi kojima služismo tebi novac, gorki, sinko. Idi, idi i slušaj gospodu, po volji ti! - I otac okrene u kuću.

Jure popostane malo, mahne nehajno rukom i okrene put vlastelinskih dvorova. Gospođa Fanka bijaše danas sama kod kuće. Jure je nađe u vrtu pod sjencom savita granja samu, zamišljenu. On je pozdravi, ona se prenu...

- Gospodine Jure, danas sam sama kod kuće. Suprug, sestra i rođakinja odvezoše se u obližnji grad pa se tek sutra vraćaju. Čekahu na vas da pođete s njima, no nije vas bilo. Pa je tako bolje, bar ja nijesam sama u dvoru. Sjednite kraj mene.

Jure se nakloni i zahvali.

- Oj, danas nešto novo vidim u vas, vi ste posve na svjetovnu gospodičić, ele vam dolikuje. Tako, gospodine! Ne bojte se vi nikakvih predrasuda i zanovijetanja roditeljskih, sve to hitro prođe.

- Oj lijepa gospo, pa ja se i ne bojim. Luda bih bio da mi tko protuvoljni stališ nameće. Samo, milostiva, jedno mi po glavi kopa: opskrba. Da barem mogu kakvu zaslugu dobiti!

- Ne bojte se, prijatelju, uzdajte se u nas!

Zatim pođoše šetati vrtom, livadama, obližnjom šumicom. Govor im je tekao sve intimnije, sve zanimljivije, sve žarče - čas glasnije, čas tiše. Lijepa gospođa na puteljku posred šumice udari lagano mladića po obrazu: - Pa vi da ste mi pop! Takve oči, takva žarka duša!

Kada su sjeli sami k stolu, gospođi je plamtjelo lice, oči joj bijahu vlažne, ali toliko, toliko slatke. Mladi je Jure svaki čas nekako stidljivo obarao oči. Malo razgovarahu, ali ipak im je sobarica smetala kada bi donijela koje jelo. Nakon objeda pođoše oboje u sobu domaćina da pregledavaju bogatu knjižnicu i slike. U domaćinovoj sobi bijaše knjiga i slika koje bi i najliberalniji svetac kralj David u svojoj "cvatućoj dobi" bacio u vječni oganj plača i škripanja zubi. Gospođa i Jure ostadoše cijelo poslijepodne u knjižnici. Navečer se Jure uputi, već se bijaše zamračilo, put svoga sela. Gospođa, lijepa Fanka, stisnu mu živo glatku ruku svojom koju on žarom cjelunu. One crne, one vlažne oči duboko pogledaše na rastanku mladića - ta lijepa žena uzdahnu, kao da se je danas zaručila. Njezine oči razumio je mladi Jure, ta knjige ga naučiše i slike u domaćinovoj sobi!... Na Krapinku Ivku i na vatreni sadržaj njezinih listova zaboravio je danas Jure... Zaboravio...!

Po nebu visili su crni oblaci, na istoku planula zora blijeda kao lice zabludjele djevojke. Iz vlastelinskih dvorova spješio je put sela Jure Sporčina, u ušima mu zujaše sladak glas vatrene i mlade gospođe. "Ne boj se, ja sam ti zaštitnica" i... - "To je dakle početak svjetskoga života!" - mrmljaše mladić. - O gospoda, gospoda! Zašto se noćas vratih natrag?...

VI.

Praznici su hitro prošli, a najhitrije Juretu. U zadruzi Sporčininoj bijahu svi sumorni i mrki, a mladomu kleriku kano da se je svaki ugibao. Prođoše prolaznici, Jure se veselo vraćao u sjemenište, uvjeravajuć roditelje da podnipošto ne bi ostavio svećenički stališ, da se je on tek šalio. Na rastanku mu majka stisnu ruku, suze joj potekoše niz lice: - Jure, Jure! Ne čini nam sramote, nemoj se svući, majka te moli koja te je teško othranila i mnogo gorku suzu prolila! Slušaj majku, bit ćeš blagoslovljen! Slušaj je više no ikoju gospodu!

- Ne plašite se, majko! - tješio je mladić ženu, duboko ganut.

Otac mu doviknu: - Dečko, Bog s tobom! Čuvaj mi se, ne čini starcima, rodbini i cijeloj župi sramote!

- Ne bojte se - tiše reče Jure Sporčina. Lice mu bijaše suho i blijedo. Stisnu tanka usta, krenu put grada, a u srcu imadaše stalnu odluku.

Tri dana ostade još Jure u klerikatu. Kao da mu je odluka nešto oslabila bila. Cijele noći nije ni oka stisnuo. Više puta kano da se sve okolo njega kreće, kano da se svod spavaonice sve bliže prikučuje k njegovu čelu, sad će ga nâ pritisnuti i smrviti! Mišlju je prošao svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Vidio je kako skače bos po brežuljcima i zelenim dolima, kako vatreno mijesi blato, gradeć mužare, svece i krilate anđele od njega. A mati ga prizivala: - Jure, Jure, dođi kući, kruha ćeš dobiti i voća, dođi! - Ta dobra majka, prporosta seljanka. Pa kako ga milo i sada opominje: - Slušaj mene, više nego ikoju gospodu! - On je došao u kuću tuđinca, Nijemca, koji tek iz knjiga život uči. Iz knjiga koje više opsjenjuju negoli istinom zadahnjuju čovjeka. Taj tuđinac Nijemac obećaje mu potporu u visokim školama, a tko mu je glavni protektor? Tuđinčeva žena - lijepa Fanka! Žena - ah! Pa kakva žena! Zašto mu je protektor? Jer ga ta žena ljubi... Vjerna žena? Ljubav njezina? Strast, divlja strast - - i ništa drugo! Kako dugo može takva protekcija trajati? Tako dugo dok nitko drugi do Boga ne dozna tajne njihove. Ne, ne! - mahnu mladić rukom - ostani u hladnim zidinama! Trpi, muči se, pa će majka, otac, rodbina sretni biti i sav poznati puk! Ha, ha, ha! Slavičnosti! Kako dugo sva ta bajka traje? - Jedan dan, dok si otčitao novu misu: puk se raduje, puk i zaboravlja! Pomru roditelji, braća - ostao si okresano drvo, nitko nije tvoj! Pop, pop te pop! Tko je iskren s tobom? Zar prijatelj? Zar rođak? Nitko - do Boga! Okreneš li krivom stazom, mrzi te i misliti na Boga, jer svagda tada dršće ti duša! - U svijet - u svijet - u slobodan svijet! Nevina djevojka sladić će ti dušu i tijelo - bit ćeš sretan u braku! U svijet, u svijet! Ali lijepa Fanka! Hoće li ona htjeti da budeš ikada sretan u braku? One crne oči nose nešto i demonsko u sebi! - Ivka piše dan na dan - lijepo, milo, kako može samo nevino djevojačko srce! Obećaješ joj skoro doći u rodište njezino, čim ostaviš zidine. Oj, ono je anđeo! U svijet, u svijet - i ti ćeš sretan biti.

Već se je spustio sumrak na zemlju. Jesenska večer bijaše divotna i mila kao kći nebeska. Sjemenišna se vrata otvore, a blijed, dugostas mladić sunu sam samcat u široki svijet.

- Ah, kako je to krasno! Slobodan! Pa ako ništa, sloboda! sloboda! - mrmljaše mladić i krene u hotel, hrlo poskoči stubama, pokuca na vrata i uniđe u elegantnu sobu.

- Evo mene! slobodan sam!

Lijepa žena koja je sjedila na dubokom divanu promjeri ga od glave do pete, a zatim mu mahnu rukom:

- Ovako mi se miliš, dođi pokraj mene, Jure!

Ta lijepa žena bijaše gospoda Fanka...

*

Gospodine, napišite ukratko, ako već budete pisali, što dalje znam o Juretu. Vi ga svakako sada već vidite čovjeka o kom bi se puno dalo napisati i pripovijedati! Po nj bi bilo sto puta bolje da je lijepo ostao u sjemenišnim zidinama, kako ćete dalje vidjeti - nadoveza župnik.

*

Kao oluja proleti rodištem Juretovim glas da je ostavio svećenički stališ. Majka je od žalosti poslije nekoliko mjeseci umrla.

Jure je otišao na više nauke u Beč. Podupiraše ga vlastelin.

Prije nego se je otputio u Beč, ode tajno u Krapinu. Ivka što je namislila, pogotovu je uspjela. Josipa joj je pljeskala. Uspjeti je bilo lako jer je Jure već pošao krivim putovima...

Ode u Beč. U Beču je vrlo malo učio, već je više dopisivao na jednu stranu s vlastelinom, na drugu s njegovom gospođom, na treću s Ivkom... Materijalno bijaše potpuno opskrbljen, pače i odviše.

Bijaše mjeseca svibnja. Jure sjedaše mrk i nijem u svojoj sobi, izgledajući listonošu s novcima. Velike, velike potrebe zahtijevahu puno novaca... List dođe - bez novaca.

- Kako to? - sune Jure uvis i raskolači oči... Otvori list... čitaše...

Da, velika je razlika među gospodinom i kukavnim kmetom što se je popeo do gospodstva... Lijepi pticu - uhvatio sam vas. Vaši listovi na bivšu moju gospođu pisani došli su do mojih ruku! - - Doznah zašto je ona svaki mjesec otputovala tobož u grad na tjedan dana i više... Jer u Beč je trebalo više vremena... Nijemom hladnoćom divim se drskosti siromašnih pa tako podlih ljudi. Ona je bila uboga, ja je podigoh do gospodstva; vi ubog, i vas htjedoh podići... A oboje ste tako nepošteni... Možda ćemo se kada sastati u životu -

- Isuse! - vrisnu Jure i propne se kao da si ga nožem ubo. - Zaslužio si! šaptaše mu tajni glas. Hitro, odigrasmo svjetski život, hitro! - I sruši se na naslonjač.

Za malo vremena dobije brzojav i pismo drugo.

Brzojav bijaše od Fanke:

Navečer me čekaj, dolazim. Ne boj se ako si čuo. U mene je dosta imetka za tvoj i moj život... Čekaj me!

Drugi list bijaše od Ivke, nježan, mil, a napokon zdvojan. Opominje ga da vrši zadanu riječ. Već je prošlo šest mjeseci što se čuti majkom. Jure joj obeća, na njezin prijedlog, vjenčati je prije negoli se otkrije njezina sromata, i ostaviti je u Krapini u roditelja, dok svrši nauke. - Jure pročita i brzojav i ovaj list i baci oba u kraj.

- Dakle, sve se primiče kraju! Svršio se tvoj svijet, tvoja sloboda!

Gospođa Fanka, raspitav se sa svojim suprugom, pođe ravno u Beč k onomu koji je povodom tomu. Njezine rođakinje morale se odseliti iz dvora vlastelinskoga. Jure se pustio u zagrljaj bahantične žene, življaše lijepo i ugodno te je zaboravio na plavušastu Krapinku koja je svaki dan sve očajnije, sve zdvojnije listove slala u Beč, ali odgovora ne dobi ni na jedan.

Nekoga dana sjedila je na niskom divančiću sama gospođa Fanka. Jureta ne bijaše u kući. Zamišljenu, svaki čas bi trznula neka kobna pomisao. Imutak što je pripravila kod supruga s kojim se je raspitala, smanjivao se sve to više. - A šta će tada nastati kada sve potrošimo? - pitao ju je neki tajni glas.

U takvim mislima pokuca netko na vrata i uniđe pod bijelom koprenom visoka, plavo-kosa gospodična. Bijaše Ivka. Iz Krapine u Beč - to je ipak velik put za ono doba.

- Gospođo, stanuje li u ovoj kući Jure Sporčina.
- Stanuje. Pa što traži od njega gospodična? - upita polu smijehom, polu prezirno gospođa Fanka.
- Prostitute, gospođo, to imadem samo njemu kazati, a čekat ću ga ovdje dokle dođe.
- Što god imate njemu kazati, možete i meni. Ja i on smo jedno.
- Jedno? - jedva dahnu Ivka. - Gospođa je valjda sestra?
- Ne, nijesam sestra... - promuca Fanka. - Više nego sestra...
- Više nego sestra? - probljedi Ivka i počne drhtati po cijelom tijelu.

Gospođi Fanki bijaše vrlo neugodno. Sama nije znala kako da se predstavi Ivki. Objе zamukoše i taj muk je trajao do pol sata. Ivka je čekala, upirući ukočeni gled u ženu - ali vidjela nije ništa. Crne slutnje, poput tmastih oblaka što navješćuju strašnu buru, more joj dušu. Što misli u jedan tren isprekriža se u njezinoj glavi. - Možda je saznao za moj prošli život, zapustio me! Pak? Pak? O, ako ništa drugo, ja ga mogu prisiliti na priznaju očinstva...

Dok su se obje ovako zamislile, stupi Jure u sobu i osupnu se opaziv Ivku poput marmorna kipa stajati u sredini sobe. Korakom uzmiče natrag, sunu mu misao da pobjegne napolje.

- Jure Sporčina, ti me valjada poznaješ, Ivku? - drščući šapne djevojka.
- Gospodična Ivka ima s tobom tajnih razgovora koji se samo vas tiču - usta bijesna gospođa Fanka i strašnim pogledom promjeri Jureta.
- Molim te, ostavi nas nasamu - promuca mlad čovjek.
- O ne, ja imam pravo slušati, ja ću slušati tajne tvoje razgovore - dupnu nogom o pod lijepa Fanka.

Nasta u sobi muk. Jure domaknu stolac, sjedne i upre oštre oči u obje žene, kano da kaže: izvolite, ne bojim se, izvolite! Za Ivku znadem da ne bijaše onakvom djevojkom, kakvom ju je cijenio Jure Sporčina kada se je s njom upoznao na krapinskom plesu, pa se i nije čuditi njezinoj hrabrosti.

- Ovdje se našosmo dvije suparnice. Nijedna od nas nije tomu kriva već ovaj nepošteni i opaki mladić! Gospodično ili gospođo, ja vas ne poznajem, ali vam samo toliko imam reći da je ovaj gospodin a bivši klerik za me ostavio sjemenišne zidine, zaručio me i ja nosim pod srcem njegovo čedo, već je šest mjeseci tomu; zaklinjaše mi se moje poštenje vratiti, pa kada je zaboravio na svoju kletvu, pođoh u svijet potražiti ga i opomenuti na njegovu dužnost.
- Gospodično! - hladno reče Fanka - ja za nj ostavih svoga muža, on ostade sirotan ovdje, pođoh k njemu i kupih njegovu ljubav za imetak svoj. To vam je cijela moja povijest. Pitajmo sada njega, što će on?

Objе žene kao lavice bijesan pogled upriješe u Juru Sporčinu. Objе jednaka značaja i jednake prošlosti. U ovaj tren bi Jure pao bio na koljena pred Ivkom, ali njezin hladan i preziran pogled kazao mu je da se je u toj djevojci prevario, da ona nikada nije mogla ljubiti kako on sebi predstavljajaše, da je ona jedno te isto s Fankom. Uzme hladno šešir u ruke, nakloni se objema ženama, ostavi ih i izađe iz kuće.

Jure Sporčina ode u bijeli svijet. Od to doba skitaše se od grada do grada, ali nikada nije nikakvih nauka svršio. Bijaše novinarom u Petrogradu, Berlinu, Parizu. Rastao je i padao

kao termometar, ali u njem se je zadržula vazda jedna narav, jedna duša, jedan značaj - značaj Ahasverov.

*

Već mu i kose posijedješe. Nade se jednoć u Trstu. U noći koračaše hrlim korakom u svoj stan. - Grusti mi se, grusti mi se! - mrmljaše. Našao je Ivku i Fanku na istom mjestu.

- Grusti mi se, grusti mi se! - mrmljaše - grustim se i sam sebi! Što je Jure Sporčina danas? Vucibatina, vjetrogonja, ništa! - mrmljaše tiše.

*

Juretu Sporčini napokon dozlogrdi svijet, putovanje, pustolovine. Dođe u svoje rodno mjesto, ispravda svoj dio od zadruge, sagradi u hrebljastim jarcima kućicu, za nekoliko vremena dovede sa sobom dosta još lijepu ženu, po licu joj sude da je Židovica.

Nikada nikuda ne ide iz svoje kućice, ni u crkvu, ni među ljude. Seljaci vole puno o njem pričati. On ne mari. Često se sastadoh s njim. Jedanput ga nagovorih. - Ti si pop, božji čovjek, ja nijesam ništa! - odvrati mi surovo i pusti me sama. Kako bijaše pred deset godina, tako je i danas. Star je već kao ja, ali veoma jak i žilav. Čudo od čovjeka kuji je tolike pustolovine proživio.

Cijelo ga Zagorje zove "zagorskim čudakom".

- To vam je sve, amice! - I starac župnik, srknuv burmuta, natoči pune kupe.

- Jeste li zadovoljni?

- Jesam - kimnem.

- Pa, bene - reče župnik - u zdravlje moga staroga konškolarca, a današnjega "čudaka zagorskoga", Jureta Sporčine!

Bijaše slatko vino na suha grla...

Primorac, 1878.

Ladanjska sekta

I.

U zakutku divlje zagorske romantike nedaleko od Sutle življaše "ladanjski gospodin" vlastelinčić Pepo. Upisan bijaše na gruntovničkoj listini kano posjednik do dvadeset rali oranice, do deset rali vinograda, šume i livade. Sve te nepokretnosti brojile su pedeset i devet parcela. Uz to gazdovaše u rasklimanom drvenom dvoriću, obitom novim daskama, a okolo dvorića dizalo se nekoliko zgradica, pokrivenih crvenom opekom kano krv. Po općenitom sudu ondašnjeg žiteljstva koje ne čitaše svjetskih Salonblatta niti Modewelta, bijaše taj visoki, koštunjasti vlastelinčić prozvan galantnikom, prem niti njegovu žuto-peljasti brci i brada, niti sive drobne oči, niti raščepurena kosa, niti suncem posivjelo lice i ruke, a bome niti isto odijelo, što bijaše jedva bolje nego u kakva preobučena kanoničkoga kočijaša, ne odavaše upravo ništa galantno ni odlično. Ipak bi bolje bilo zanijekati na kojem astronomičkom kongresu Galilejevu istinu da se zemlja kreće oko sunca, nego zaboraviti vlastelinčića Pepu nazvati "ladanjskim gospodinom vlastelinom".

Po krsnom listu računao je Pepo dvadeset i osam godina. Bio je općinskim odbornikom, naposeb radio je u odsjeku "za pučku prosvjetu" i znao je sedam paragrafa općinskoga reda naizust.

Svojom čašću "općinskoga odbornika za pučku prosvjetu", svojim naslovom "ladanjskoga gospodina vlastelina" i svojim znanjem "od sedam paragrafa općinskoga reda naizust" držao se Pepo doista znamenitim, velikim i učenim mužem, pa u koječemu vrlo nadutim čovjekom. K tomu običavao bi se pozivati na svoje velike škole, nu to bijaše više taština negoli velike škole. Školske svjedodžbe našega ladanjskoga gospodina kazivahu "crnim na bijelom" da je on nekoć svršio jednu gimnaziju s nedovoljnim uspjehom, zatim prvu realku s jedva dovoljnim napretkom, a drugu realku, poštuju sveti krst, sa trećim redom u najjezgrovitijem izgovoru.

Obiteljski areopag odlučio je već u šestoj godini za onda ladanjskoga derana posvetiti svećeničkomu stališu, nu kada bogovi Latinâ nemilosrdno protjeraše preko praga svoga svetoga hrama ladanjskoga gospodičića, promijenio je svoju odluku obiteljski areopag, kako to biva i u državnim parlamentima kada ih prevare visoke nade, te bude suđeno la-

danjskomu gospodičiću školati se za advokata. To je dakako bila neka zabluda o budućem dostojanstvu obiteljskoga uda, jer realne nauke ne izučaju advokate.

Ali i te je zablude ponestalo kada se u kobna ondašnja vremena neki vrlo strogi profesor strašno debelih naočala izderao na pokojnoga oca gospodičićeva: - Vadite vi svoga sina na ladanje pure pasti, a ne da dere uzaludno hlače na školskim klupama! - Pokojni sada Pepin čako prem je matematičke domaće potrebe rješavao grahovim zrnjem jer nije umio pisati arapskih cifara, a geometričke formule izvađao "lancem" jer ni ponjaća o trokutima, to je ipak scijenio da ga misli vrijeđati gospodin profesor, pa mu odgovori: - Prosim, lijepo boga i vas, gospodine profesore, vi svoj gospodin, ja svoj. Ja ipak nijesam prosti, zaglamasti muž, ja sam vlastelin koji posjedujem pedeset i devet parcela u gruntovnici. Moj sin je, prosim lijepo boga i vas, samo moj sin i ničiji drugov! - Gospodin profesor na riječ "vlastelin" načubi mudre usnice kano da prolazi mimo bare što se isparuje na suncu, pa lakonički odgovori: - No, valjda se ja ne jagmim za vašim "tokmastim" sinom, imam ih kod kuće šest komada koji posjeduju pedeset i devet parcela gore - pokaže rukom - u gruntovnici na nebeskom kraljevstvu! - Nato se rastadoše, a otac svoga vrijednoga sina nije zaboravio žilavom desnicom nategnuti za ušesa i nekoliko put pogladiti ljeskovačom mrmljajući: - Lopov, potepuh, samo sramotiš nas, naše ime i grunt!

Dok je živio otac i nekoliko teta, nije se mogao "ladanjski gospodičić" isticati na nivou ondašnje sadašnjosti, jer ne bijaše dana kad mu ne bi tko odlupio, kako već biva u nježnim obiteljskim okolnostima, ime lopova i potepuha koji nije ni advokat ni svećenik; ali kada su ovi postali pokojni a Pepo punoljetnim, tada se gledaše osvetiti malodoblju svomu i pokazati što će reći "ladanjski gospodin vlastelin" koji posjeduje pedeset i devet parcela nepokretnosti!

Kada se nije sjetio niti puk, niti inteligencija onoga mjesta da u zakutku drvenoga dvorića čuču strižibuba, hoću reći "neotkrit amanet" koji bi ipak u današnjim vremenima mogao dobiti glas svomu rodnomu mjestu, domisli se naš Pepa kako treba upozoriti često put toli slijepu svjetinu na taj dragulj što pljesnivi u tami! Nedjelju za nedjeljom putovao bi koji puran, koji odojčić, koje vedra vina sada gospodinu bilježniku, sada gospodinu učitelju, sada gospodinu župniku, dapače i istomu poglavitomu velikomu sucu.

Sada se je dakako brže doznalo za taj dragulj, za tu bisernu školjku štono baca toli čarobne trakove svoga svjetla iz tamnoga zakutka.

I njoj nije bilo dulje počivati na dnu mora, hoću reći u tami svoga drevnoga dvorića. Ta i Hotentoti izvukli bi takvu dragocjenost na božji zrak, a kamoli neće inteligencija onoga mjesta!

I nije postojalo dugo vremena i mi vidimo Pepu kretati se u javnom životu. Pa kada je već postao općinskim odbornikom i kada je visoki gospodin iz grada došao pregledati općinske poslove i poslenike te se moglo nadati od njegova, namrgođena lica nepovoljnoj službenoj kritici, preplašene svoje kolege potapša Pepo po ramenima: - Ne bojte se, drugovi, ja vam razumijem ova neumitna, nabrana i ukočena lica u ljudsku formu pretvoriti; a sud će njegov po nas najbolje izreći, ne bojte se!

I zbilja. Cestom kuda dizahu golemu prašinu službena kola visokoga gospodina iz grada, čulo se drečanje raca, kokodakanje kokoši, cviljenje nedonoščadi Odisejeve braće, kano da visoki gospodin vozi u svojim kolima čitavu menažeriju iz Zagorja.

Dođe s vremenom i službena ocjena. U onoj općini najbolji poslovi, najrevniji postenici, a od ovih "u svakom obziru" najvještiji, najpohvalniji ladanjski gospodin vlastelin Pepo.

II.

U onaj kraj dođe duh "našega vijeka", dođe demon gospodina Pepe.

Dosadnji učitelj dobije bolje mjesto, a ovamo se doveze čovjek iz dalekih krajeva, posve nepitoma obličja za ovomjesni svijet.

Prem bijahu u doba kada je prispio taj novi svat u taj kraj "pasji dani", dani vrućine i znoja, taj svat se pokaže i predstavi inteligenciji u debeloj kapi od puhova krzna i u zimskom kaputu. Čovjek ni visok, ni nizak. Duga, mršava lica a blijeda poput mramora, brade rijetke, duge, progrušale, oka ledena, ukočena, zelenkasta, a brkova vanredno tankih, dugih i obješenih niz lice. Pa da si mu dao ma i kakvu zagorsku svjetiljku u ruke, rekao bi - to je živi cinik staroga vijeka!

Tomu svatu bi dopitano da učiteljuje u onom kraju. Zvali ga Tomašem Brancem.

Tomaš Branac kada je došao u mjesto, samotovao je u svojoj sobi, nije imao ni žene, ni obitelji, ni rođaka, kuću je redio, jelo pripravlja sam. Kakvo jelo? Komad sira, sirovo jaje, kruh, sol i vodu. Pravi pustinjač. Svoje dužnosti vršio bi neopisivom hladnoćom, ali vanrednom tačnošću i pedantičnošću. U crkvi je dobro udarao u crkvene orgulje a pjevao tanko, visoko, bez kretnje, bez života, bez čuvstva, studeno.

Ljudi, pa i isti župnik, inače rogoborna duša i svakomu loncu zaklopac, bojahu ga se.

Zadnjega dana u mjesecu slao bi tačno u jedan te isti sat po svoju plaću.

Jednoga mjeseca polupa "ladanjski gospodin Pepo" na njegova vrata.

- Gospodine učitelju, ovoga mjeseca pomanjkalo u našoj blagajni novaca, strpite se do budućega mjeseca.

- Dobro, reče ovaj, strpite se i vi u crkvi i u školi. Ja niti pjevam, niti igram, niti školujem. Strpite se. Kada će blagajna novaca imati, ja ću nastaviti.

I dalje čitaše nekakvu knjižurinu.

Pepo stade citirati svojih sedam paragrafa koji slabog ili nikakvog saveza ne imahu s učiteljskim dužnostima, i napinjati se da dokaže učitelju kako ima biti ponizan i poslušan općinskomu poglavarstvu, a ovaj ga prezirno promjeri od glave do pete, te ga ostavi deklamirati u sobi, a on izađe napolje, promrmljavši: "Orangutane!"

Pepi se stisne od hladnosti toga zvekana, a riječ "orangutan" bila mu je nepojmljiva kano i ona iznimka štono se je sjećaše iz Dunebirove gramatike: "panis, piscis, crinis, finis" itd., i držaše da je "orangutan" svakako francuska ili talijanska riječ i znači, pošto ju je na odlasku izgovorio i mahnuo rukom, valjda "zbogom" ili "zdravo". - To je negdje pravi učenjak - mrmljaše Pepo izlazeći iz školske zgrade - kako samo ljude iz prikrajka motri, upravo kano moj profesor iz prirodoslovlja; ja se moram s njim upoznati, dapače, nešto me k njemu priteže da se sprijateljimo! - zaključio Pepo.

Za koje vrijeme Tomaš Branac posjećivaše Pepine dvorove, vazda bijaše uredno plaćan, a Pepo mu postane prijateljem i bratom i učenikom.

Pepo, Bog i duša, nije rado čitao knjige ni u najranijoj mladosti, a toga se je načela držao i u muževnoj dobi, ali zato je to radije slušao Tomaševa predavanja, a kada bi se rastajao s Tomašem, bilježio bi nečuvena još imena što mu ih je sasuo u glavu gospodin Tomaš.

Prvo ime što ga je Pepo zabilježio u svoju bilježnicu glasilo je ovako: Darwin, najveći um cijeloga svijeta, preobrazuje svijet, tjera glupost, rasvjetljuje mrak. Dokazuje čovječanstvu da ono jest ono što danas tobože nije, a nije ono što danas zaista jest: naime potomstvo majmuna. Otac svih ljudi, dakle Adam, jest gospodin orangutan!

Ovo je ladanjski gospodin učio čitava dva dana naizust, i kano da je ta teška izreka potiskivala onih sedam paragrafa iz glave, koji napokon ne značiše ništa prema veličanstvu ove izreke.

Kada je Pepo vidio starca "orangutana", naslonjena uz veliki dub kano jedinu sliku u Tomaševoj sobi, zamisli se duboko i sada mu istom stane svitati zašto mu je nekoć rekao Tomaš "orangutan"! To je samo časno za Pepu, jer je i on jedan od primjeraka Tomaševih, u kom je upoznao uzor svojih napornih studija! A da pokaže svomu učitelju kako ga se dojmila prva njegova prilika kada ga je posjetio, tražio je od Tomaša da ga vazda zove onim imenom, to jest "orangutanom"!

Tomaš se skloni na to, ali samo kada su sami.

Druga izreka u Pepinom bilježniku bijaše ova: Zemlja je zajednički posjed svih ljudi na njoj. Dakle, sve na zemlji ima se podijeliti na jednake dijelove među sve ljude. Jednakost, ravnopravnost, opća sreća neka je u čovječanstvu. Nestati ima pojma bogatstva i siromaštva. To je bolestan izum naduvenjaka i nabikulena. Svi imamo biti građani, svaki ima posjedovati jednaki dijel zemlje. Narav je Bog života, a posljednja nužda svemu: sila. To je jezgra socijalnodemokratskih misli.

Tomaš se uveliko trudio i znojio dok je Pepi barem ponešto razjasnio ovo tamno socijaldemokratsko načelo, pomiješano s osebnim Tomaševim primjesama. Naposeb nije mu mogao utuviti u glavu onaj zahtjev tobožnjih socijaldemokrata da se sav imetak na zemlji ima podijeliti na jednake dijelove. On, koga zвахu ladanjskim gospodinom vlastelinom i koji se držaše bogatašem onoga kraja, da sada najedanput podijeli svojih pedeset i devet parcela s kojim priprostim kućarom, hvala lijepa, aj, to ne bi učinio za volju svih orangutana ovoga svijeta! Nu kada mu je razložio gospodin Tomaš da će se to pitanje jedva oživotvoriti tamo negdje u dvadeset prvom stoljeću i da zasada treba tek pristaša stjecati, jer da danas vlada više pitanje pristaštva negoli samoga oživotvorenja, osvoji Pepu i postade pristašom "socijaldemokracije". Vanredna mu se pako milila ona riječ "nabikuleni".

Ali ovakva načela, odnosno njihovi nosioci, ne bijahu zadovoljni kada bi u tom zagorskom zakutku brojili tek jednoga pristašu, i to samo ladanjskoga gospodina Pepu; Tomaš Branac se scijenjaše već temeljnim stupom "socijaldemokracije". Pristaša je trebalo tražiti u daljnjoj inteligenciji, pa i u najnižim slojevima pučanstva. U ovom posljednjem elementu bijaše lasan taj posao, jer po tim načelima imali bi prestati svi porezi, a osim toga došlo bi se dosta imetka od bogataša, koji bi se izjednačili sa svakim grobarom i čizmokrom. Osobito se račio ovim pristašama najnižega razreda silan imetak mjesnoga židovskoga kramara Nathaela i njegova "wertheimerica", to vrelo gavanova blaga u čitavom Zagorju!

U poluinteligenciji nicali su pristaše "socijaldemokracije" kano gljive u krugovima selskih krojača, bubnjara, serežana, islužanih lijenih vojnika, pak zatim među kartašima i pijanicama, kano i raznim mjesnim gizdelinčićima i mudrijašima. Prema tomu trebalo je doskora ozbiljnije korake poprimiti, ustrojiti društvo, pa makar i selske "socijaldemokratske novine".

III.

Nekoga krasnoga dana mjeseca rujna nagnu žarko sunce već napolak na zapad. Svijet kano da je drijemao u slatkom snu, kano da se sav odmara u nekoj neizmjerljivoj sjeni. Kako bijaše plodna godina, grožđe sve to slađe bivalo u trsjima, samo da ne pukne i ne iscijedi med; breskve rumene kano grimiz, šljive ljubičaste kano baršun, cijela narav u najbujnijem zelenilu - sve to podavaše živu stvoru presladak, preugodan život. Sva pako narav činila ti se poput raskošne žene, koja nadarena božanskom ljepotom i milinom, narešena dragocjenim draguljima, posjede sjetna na mило mjestance, otkuda svaki dan poračuje zaljubljenim okom svoga vojna, silno i jako sunce, štono spješi na zapad i skoro će uminuti za veličanstvene daleke gore! A dolinom romori bistroteka Sutla, pa ti se čini kano da slušaš uzdisaje ženine...

S jednoga brežuljka na drugi, kano lađa preko nabujalih valova, kotrljaju se velika seljačka kola. Na njima sjedi mlada, jedra plavokosa djevojka. Dvije duge i guste pletenice spuštene po zaprašenim od puta oblim ramenima poskakuju, a djevojka svaki čas poravnava široki, slamnati šešir koji joj hoće prikriti velike, plave oči. Prem je obučena u prostranu putnu bluzu koja potajiva u svojoj prostranosti onu očaravajuću gipkoću ženskoga tijela i pojedinih uda kano i bujne grudi, to se je ipak isticalo i jedno i drugo u djevojke, što se vozila, i ispod bluze. Na prednjem dijelu kola sjedi čovječuljak u opancima, a zagorski seljak bi mu rekao da je tamo od donjih strana, jer Zagorci ne nose opanke.

Kola se ustaviše pred školskom zgradom. Ljudi zvjedljivo gvirahu u pridošlicu, tako krasnu gospođu što dolazi k tomu seoskomu čudaku...

Tomaš se pokaže na školskim vratima u velikom, pustenom kriljaku, nadnese vrh čela suhonjavu desnicu, zatreperi prstima od ljevice i nešto žešće usklikne:

- Sofijo! Ti ovamo preko ovih bregova po toj nesnosnoj žezi? Pa zašto tako iznenadno? Što se je zbiljo, Sofijo?

- Novosti, velike novosti, oče - ljubljaše Sofija očeve ruke, ja ti pisah i... - zape djevojka...

- No... i... što?

- I... moj zaručnik ti je pisao, ali od tebe ama nikakva odgovora - tiše će Sofija.

- Tvoj zaručnik... tvoj zaručnik... - mrmljaše Tomaš kada su ulazili u sobu; ti si curče premlado, ma dijete, to je opet ciganija tvoje tetke. Ona se prerano brine za tvoju budućnost.

Tomaševo ukočeno oko pomladilo se, oživjelo. U tom bujnom, žarkom životu plavokose kćeri kano da gleda svoju vlastitu mladost, kada ga još ne zaokupljaju teška studija, kada još nije poznavao rod majmuna. Čovjeku punu dubokih refleksija, nehotice mu dođe na um prispodoba: može li ovako divnomu biću biti pradjedom onaj ukočeni orangutan na stijenji, te onda i od klokana postala je golubica! No trgnu se Tomaš iz kratkotrajnih refleksija, stara ozbiljnost sabra mu se na ledenom obrazu i mukla zapita:

- A tko je taj tvoj zaručnik? Možda kakav podravski kramar?

Djevojka se zarumeni još silnije.

- Profesor na varaždinskoj gimnaziji.

- Profesor! - dahnu teško Tomaš. - Profesor, ludi naziv, kakav profesor, školnik kao i ja. Je li prirodoslovac?
 - Nije. Predaje logiku i psihologiju, pak zatim historiju.
 - Lijepi predmeti, samo što su svi krasno ishitrene laži i sni. Je li crn, je li plav kao i ti, je li sangvinik?
 - Plavokos kao i ja, sangvinik.
 - Ne slažem se, ne glasujem za tu partiju. Vazda ćete se svađati; a svađa napokon očeme-ri život.
 - Oj, oče, ne govori tako, mi smo dobri kao grlice; jer... jer... - zapinjaše djevojka.
 - Nu, što jer...?
 - Jer se neopisivo ljubimo... - stidno će ona gladeći rub od kecelje.
 - Bajka, ljubav je bajka, opsjena... Što su mu roditelji? Ima li što?
 - Roditelji? Seljaci. Nema ništa, svoju plaću.
- Tomaš je stao ruljiti obraze i zašuti.
- A kako ti se mili, oče, u ovim bregovima? - upita djevojka i stade skidati platnenu bluzu sa dražesnoga tijela.
 - Kraj je lijep. Ljudi siromasi, bogomolje i glupaci. Švajcarska, Tirolcima napučena! - od-vrati Tomaš.
 - A kamo na koštu, oče?
 - Koštu? Sam kuharica, sam gazdarica. Pa što napokon trebam? Krišku sira, komadić kruha, čašu vode. A kakve nazore goji tvoj profesor - nekako će porugljivo Tomaš - o svi-jetu, čovječanstvu, o društvu? - Tim prekinu obični razgovor.
 - Kako, nazore? - plaho upita djevojka.
 - Valjda ne benavite samo o ljubavi i vilinskom carstvu! Ne pripovijeda li ti što iz histo-rije?
 - A, iz historije? Jest, na primjer, on veli da su Grci najveći i najkrasniji duhovi, a Rimljani najdivniji junaci staroga vijeka.
 - Veliki duhovi! - nakesi se Tomaš. - Grk je vrištac, ne velik duh. A Rimljanin - pravi orangutan! Taj tvoj zaručnik je nekakav idealista. Želio bih ga vidjeti!
 - Ta doći će s tetkom ovamo da zaprosimo tvoj blagoslov, oče.
 - Ovamo? Čim ću ih ja podvoriti? Vidiš da sam sâm. Gospoda nisu zadovoljna sa sirom, kruhom i vodom.
 - Ne skrbi se, oče, za to. Bit ću ja i teta u kući, mi ćemo već pripremiti sve.
 - A ti razumiješ i što skuhati?
 - O, vidjet ćeš, oče. Umah danas pripremit ću vam dobru večeru, samo ako je u mjestu pilića dobiti.
 - Ja neću, kćerko, znati je li dobra ili loša, ja sam ti vegetarijanac.
 - Što je to vegetarijanac?
 - Čovjek koji ne jede ništa od mesa.
 - Joj, ja sam preko svih ovih bregova mislila kako ću vam lijepo ispeći piliće, da će se sve pušiti. A ti sada najedanput ne jedeš ništa od mesa.
 - Samo ti pripravi. Ja sam zadovoljan tebe gledati kako ti ide u slast, Sofijo!

Sva školska zgrada oživjela je onim bujnim životom kakvim mu odisaše i nova doseljenica. Uz domaći posao milozvučno odjekivahu njezine pjesme o zanimjelo školske zidove. Isti Tomaš ne bijaše više tako ukočen kao prije. Knjige je pustio u božjem miru snivati, putem zadovoljno fićukaše, a u kući bi katkad prilagodio svoj visok, tanak i studen glas uz plamenu i strastvenu pjesmu svoje Sofije. Krajem se brzo pronese vijest da učitelj Tomaš ima prekrasnu kćer, da se školska prije pusta zgrada pretvorila u živi perivoj.

Socijaldemokrati i darvinovci rado posjećivahu svoga učitelja Tomaša, ali oni s Tomašem govorahu o svemu samo ne o načelima socijaldemokratičkim i o darvinizmu. Ladanjski gospodin Pepo zagledao se svom dušom i srcem u Sofiju. Jednoga dana napisa on na kartici bratu Tomašu slijedeće:

Ja sam najžešći pristaša darvinizma, ali socijaldemokrata ne mogu i ne mogu nikako da budem. Otkako je tvoja Sofija ovdje, moj život se je posve promijenio. Ja hleptim za obitelji. Socijaldemokrate hoće da oni koji više posjeduju podijele sa siromasima. A svaka žena da je zajedničko dobro svih muškaraca. To razoruje obitelj; moja djeca mjesto da se brinu da ovih pedeset i devet parcela pomnožaju, ona će ih morati dijeliti s lijenim blatotepima i vucibatinama. Da tako mislim, kriva je Sofija. Mi ćemo svakako dvije zasebične sekte stvoriti: darvinovce i socijaldemokrate. Prve sekte sam pristaša dušom i tijelom, druge ne mogu biti. Tvoj "orangutan".

Ovo je dakako samo sadržaj Pepina lista. Tomaš se resko nasmijao svomu učeniku.

- Mora mu se izbiti iz glave Sofija! Uostalom, on već zaboravlja što mu rekoh: da će se načela oživotvoriti tek u dvadeset i prvom stoljeću, a njega već sada boli glava!

IV.

Vegetarijancu Tomašu preugodno mirisahu žestoka i sladokusna jela što ih priređivaše Sofija. Njegovi otupjeli živci stali su mekšati i slabiti, a kći se ne umaraše dan na dan nutkati ga da se okani te ludosti! Napokon baš onoga dana kada su se poslije podne imali pristaše novih načela skupiti kod ladanjskoga gospodina Pepe, kod objeda nadvlada slabost Tomašev želudac, i nije ga trebala baš živo poticati Sofija da se obori žestokim jurišem na pečeno odojče što je vanredno zamamljivo cvrčalo na ražnju. Tomašev rašireni želudac od neslane biljne hrane jedva se udovoljio sa čitavoga pol odojčeta. Sofija je samo pljeskala od zadovoljstva i veselja.

Nakon objeda široke volje, ispričav se kćeri, ode Tomaš na pristašku skupštinu na kojoj je gospodin Pepo imao voditi glavnu riječ. Govor mu je dakako sastavio sam Tomaš koji je morao priznati da nije imao ni organa, ni govorničkoga dara kano ladanjski gospodin vlastelin. Pa i dusi što zaljuljaše bilo u koje vrijeme krugljom zemaljskom ili je okretahu na mezimcu prstu, rijetko bijahu govornici, ili kako Tomaš veli "klopotače i brbljavci".

Radilo se o tom da osnuju selske novine koje će razjašnjavati i bistrirati pojmove; a zatim nekakva pravila kojih se imade društvo držati.

Sofija ostade sama kod kuće. Bilo joj je nekako tjeskobno oko srca. Sada bi pjevuckala rastreseno, sada bi u daljinu zamišljenim okom pozirala kano da nekoga izgleda, nu oca nije kazala niti riječce da se komu upravo danas nada, pa se niti nije protivila da otac odilazi od doma.

Ni izdaleka ne vladaše gospodinom Pepom ona neizbježiva trema što običaje u takvim zgodama zagospodovati naravljju ljudskom. Dapače on nije ni ponavljao naizust naučena govora.

Kada je Tomaš stupio na prag Pepina dvora, čuo je rogobor već davno došlih pristaša, koji su nezadovoljno klimali glavom zašto je baš Tomaš danas tako netačan; osobito se ljutio mjesni gospodin krojač, hvat i pol visok čovjek, tanak kano njegova najdeblja igla. Taj krojač bijaše vrlo žestoka duša, a može se reći da je možda najviše poimao nova načela što zadahnuše čitav parokrug onoga mjesta. Pozivaše se na svoju majstorsku svjedodžbu koju je zadobio kod prvoga krojača u Beču. Nu, opojen socijaldemokratičkim duhom, izvrgavao se čestim tamnicama i progonima, zato napokon zaželi vratiti se u svoj rodni kraj. Tako je barem u ovo zgodno vrijeme sam pripovijedao.

Kada je došao Tomaš, posjedaše ozbiljno na svoja mjesta, bilo ih je dvanaest, jer se rulja nije smjela pripustiti gdje se ima sagraditi temeljnik kamen; a ladanjski gospodin Pepo uze riječ:

- Građani ravnopravni, slobodoumni, svjesni; građani čitave kruglje zemaljske! Znaj, ti, zemljo - počne Pepo apostrofom - znaj ti, zemljo, da je orao velika, silna i srčana ptica; visoko se on uspinje nad nizinama zemlje, sa zvijezdama se titra, oblake naganja, sa stoljećima računa. Ponosit na svoja krila, ushićen na bistrinu svoga uma, motri ostrim okom tamne nizine tvoje, on želi da iz svih tih nizina narastu planine, veličajne, tihe, na kojima samo gromovi gostuju, kuda samo božje munje svijetle. Ali pošto on s vjekovima računa, tako i vjekovi uzdignu iz milijuna nizina rijetku nebotičnu planinu, na koju on umoran i utruđen sjeda. Građani! Taj orao je znanost, njegova krila - to je sila i jakost znanosti; njegovo bistro oko jest oko vječnih istina. Taj orao glednu s visa i u tu našu nizinu, on glednu, a planina naraste i orao sjedne na nju. Građani, tko je ta planina na kojoj vije orao krilima svojima, tko, građani, ako nijesmo mi ta planina? Po nebu siju tjelesa vječne naravi; po zemlji zijeva crv. Crv i tjelesa nebeska treba da su jednaki. Zašto jednaki? Jer rade, jer postoje oba, jer je svakomu svoje mjesto opredijelila majka narav. Skršit se mora ropska lozinka i bahataca i nabikulena: ti crve, jer si malen, jer si crv, svijaj se pod silničkim nogama! Ne, građani, to ima prestati! Nas ima dvanaest, mi se ustrojismo. Ali, kako ona tjelesa nebeska imadu cilj, i kako onaj crvić imade svoju svrhu i metu, tako moramo i mi utrti takve putove kojima ćemo ići k svrsi našoj trajno i postojano. Građani, imamo ustrojiti novine što će barem jedanput na tjedan izići, u njima ćemo se zbližavati i zadobivati pristaše, u njima ćemo razjašnjavati što je tamno, izglatiti što je hrapavo, prikriti što je dugo, suziti što je široko. Novine će izilaziti pisane na nekoliko araka, a redat će se od ruke do ruke. Ali prije negoli započnemo taj ozbiljni rad, imamo se zakleti da nećemo nas dvanaestorica nikomu pod nikakvo ustrašivanje, pod nikakve prijetnje, pod nikakav novac izdati. Zakunimo se: neka se svi članovi dignu, neka se uhvate desnicama za brade i neka za mnom govore slijedeće: kunemo se na vas svemir, kunemo se na naše poštenje, kunemo se na naš život da iz toga društva nikada istupiti nećemo; da nikada jedan drugoga izdati nećemo, pod prijetnjom da izdajnik umre naprasitom smrću od tajne ruke, da ćemo savjesno raditi po propisima društva, raditi kao najbolji gospodari u svojim stvarima. Tako nam života našega!

Nakon ove prisege posjedaše pristaše. Slabodušnije počeo hvatati nekakav tajni drhat.

Iza malene stanke ustade Tomaš. Zavlada opća napetost.

- Ja bih samo upitao poštovane građane, a sada zaklete članove, kako bismo prozvali našu sektu? Pošto se tu radi o darvinističkim pristašama i socijaldemokratičkim, ja bih predložio da se za početak oboje stopi u jedno, pa da se prozovemo: "Darvinističko-socijaldemokratička sekta".

Pepo se ustade i htjede govoriti, ali kada ga je Tomaš promjerio okom, shvatio ga i ušutio. Tomaš ga je natrag privezao uz socijaldemokratska načela, predstavivši mu opet da će se tek u dvadeset i prvom stoljeću načela oživotvoriti, a dotada, bilo kako mu drago, metamorfozirat će se njegovih pedeset i devet parcela!

Prije spomenuti krojač, Imbrica Nabrgoj, predlaže da se tako dugo ime uvrsti u pravilima, ali da se društvo kraćim imenom prozove, on bi predložio, neka se zove "Iglom".

Pristaše silno graknuše na ovaj prijedlog.

- Iгла, igла! Zovi se ti iglom, krojaču!

- Samo utišajmo, građani, strasti - opomenu ih mrko Tomaš - manjina će se pokoravati većini. Građani, pošto mi najizdašnije potpore trebamo tražiti od ljudi što zemlju težaju, ja bih predložio da i društvo i novine prozovemo kratkim imenom: "Motikom".

- A, za to jesmo svi, Motika. Izvrsno! - potvrdiše članovi.

Krojač se protivi tomu, dokazujući da su poštovani cehovi svih kolikih majstorskih stališa prvi osnovali socijaldemokraciju i da on mnije da će upravo najslabiju potporu naći u poljodjelaca. Gdje će naš prosti čovjek napustiti vjeru, pak zatim visoku gospodu, i povjerovati da su Adam i Eva indijanski majmuni bili te u tobožnjem raju orahe hrustali i lišće brstili! - Ja sam - svršio je on - odlučno proti Motiki.

Ali Tomašev prijedlog bi primljen.

Zatim stvoriše pravila zasada u deset članaka, koja glase ovako:

§ 1. slobodoumni građani ovoga mjesta ustrajamo tajno Darwinističko-socijaldemokratsku sektu Motiku.

§ 2. sektom upravljaju slobodni građani utemeljitelji, dvanaest njih na broju, i to: Tomaš, Pepo, Imbrica, Ivša, Lacika, Nikša, Franc, Pavliša, Tunja, Štefica, Vid i Matija.

§ 3. sekta ima širiti i zadobivati u svim klasama današnjega poretka ljudskoga pristaše za načela sekte Motike, kako će ih tjednik sekte razjašnjivati.

§ 4. sekta uređuje i izdaje svakoga tjedna list Motiku pod poslovanjem triju građana utemeljitelja: Tomaša, Pepe i Imbrice.

§ 5. svakoga mjeseca drži se po jedan tajni sastanak, i to redom kod tri građanina: Tomaša, Pepe i Imbrice.

§ 6. novine Motiku čitaju redom članovi utemeljitelji kako su poredani u §-u 2. Primjerak novina može svaki član držati 24 sata, predati slijedećemu i posljednji član, tj. Matija, predati ga nakon 268 sati, pošto je izašao iz redakcije, natrag istoj.

§ 7. članovi se dijele u pismene i nepismene. Jedni i drugi imadu list Motiku potpomagati. Pismeni, pišući članke, nepismeni, pripovijedajući redakciji što znadu i misle.

§ 8. društvo ima u zalihama znanstvenih knjiga, koje tumače i razlažu ideje društva. Te knjige posuđivat će redakcija članovima koji razumiju jezik kojim su pisane.

§ 9. iz tih knjiga prevađat će se potrebni članci u novinama Motiki.

§ 10. najviši glavar i voditelj društva je građanin Tomaš.

Pravila potpisaše svi građani i taj sastanak bude dovršen, a nakon toga počastio je Pepo društvo veselom gozdom.

V.

Tiha, jesenska noć zaokupila zemlju. Među zvjezdanim bezbrojem lebdio je pun mjesec u srebrno-zlatnoj čađi, kano da je koprenu spustio s doraza. Vlažno povjetarce lahorilo u noćnom carstvu, a jesenski kukčiči zasitnili svoju monotonu pjevanku, za koju Zagorci vele da zori grožđe, zato i ta sitna kukačka pjesmica glasi kano da veli: "crn, bijel; crn, bijel", to jest da ovom pjesmom grožđe crni i bijeli.

Nekako plahim koracima odaljivaše se Tomaš od Pepinih dvorova. Možda mišljaše na svoju kćer, možda na današnju večer; samo se njegovo dugoljasto lice na mjesecini odrazivalo smrtnim bljedilom. Daleko negdje iza brda zamirala i opet se pomaljala i sve silnije odjekivala pjesma djevojačkoga društva što je nekud zaostalo na poslu. Tomaš popostane, sluša, prevuče rukom preko obraza, očito ga ganu pjesma i kano da je htio reći: da li zaista ovako miloglasnu pjesmu možeš čuti iz tankih grla majmunskih praunučica... U tim mislima dotrči za njim sablast bez šešira. Vjetar joj se igraše kosom.

- Brate Tomašu, brate Tomašu! - haknu ona.

Tomaš se lecnu.

- Ti li, Pepo, pa bez šešira? - začudi se Tomaš.

- Jest, ja. Danas sam odlučio govoriti s tobom. Nu, u dvoru rogo bore, a ti si rekao da ti nas je nužno ostaviti. A moja stvar je prešna. Tiče se mene, tebe, pak i... i...

Tomaš nije niti riječi prozborio.

Tomaš skrenu licem prema mjesecu, spustivši duge ruke niz stegna. Brci mu se još više objesiše, a oko mu posta nepomično kano u mrtvacu. Niti je pristao da Pepo govori, niti mu je dao kakav znak da ne govori.

- Prijatelju, sjednimo na travu, ljepše se dađe govoriti, nego ovako idući...

- Rosa je, a meni se žuri, Sofija je sama - ledeno će Tomaš.

- Koji čas prije ili poslije, stani, molim te.

- Dobro. Ti možeš sjesti, ja na rosnu travu ne sjedam, umah se nahladim. Stajat ću.

I Tomaš se ustoboči, okrenuvši lice prema mjesecu. Ladanjski gospodin posjedne na travu. Tomašu rasvjetljivaše mjesecina gornji dio tijela, dočim je Pepo sjedio sav zastrt sjenom obližnje glavice, ponadignute nad običnom površinom. Tomaš prema ladanjskomu gospodinu vidio se kano kakav bog svjetla prema prokletniku što pomalja glavu iz hadskog mraka.

- Prijatelju Tomašu, ti imaš ljepoticu kćerku. Ja sam, kako vidiš, muž najljepše dobe, vlastelin, tvoj prijatelj, borac za načela i ideje što si ih donio u taj kraj. Za nas nema ljepšega no svezati se rodbinskim vezom. Daj mi Sofiju za ženu.

Tomaš se zaljulja na nogama, a ladanjski gospodin klonu bradom na prsa, a objema rukama stao je čupati travu oko sebe.

- Koja je tvoja misao, Tomašu - osokoli se napokon Pepo - hoćeš li me kano svoga zeta privinuti na grudi?

- Neću - odvrati Tomaš, natežući bradu.

- Nećeš? Zašto? - pomakne Pepo dalje po travi.

- Sofija je zaručena. Kaza mi to umah čim je prispjela. A kako ona shvaća, pripovijeda da se ljube.

Ladanjski je gospodin prestao disati.

- A tko je on, je li bogat, mlad, lijep?

- Profesor, idealista; imetak mu je plaća od službe, kao i meni. Za ostalo dvoje ne znam, jer ga i ne poznam. Ali kad se ljube, bit će valjda i mlad i lijep.

- Ti ga ne poznaješ, a dopuštaš? Čudno.

- To je posao njezine tete. Ne pačam se u takve posle. A tebi se čudim što me baš danas napastuješ, poslije toliko ozbiljnih stvari.

- On je profesor! Hm, velika čast, ali ništa realno; skitati se od nemila do nedraga, po tuđim kućama. Mnogobrojna djeca, smrt, pa golo uboštvo. Djeca velikih časnika pobiraju gradske prnje napokon. Mladost i ljepota, toga će biti i u mene, a uz to realan temelj: ja sam vlastelin koji plaćam veliki porez. Brate, partija bolja, a ti si gazda.

Tomaš kao gvozden stupac.

- Ha? Imaš li šta? - nasloni se Pepo na desni lakat.

- Imam. Ti nijesi lijep.

Ladanjski gospodin se trznu kao da ga je zemlja ujela na kojoj se je tako lagodno posadio bio.

- Ja, ja... ja nijesam lijep? Tko ti to reče?

- Ti nijesi lijep. Duge uši, široka usta; predebele usnice; takav hiperdemokratičan nos; lice istrošeno, posinjavilo; žuti, skoro crveni brci i brada - to nije ljepota. A tvoj realan temelj i tvoj porez, brate, kod nas u Posavlju ima trećinu seljaka što veći porez plaćaju nego ti, pa se ne krste vlastelini. Tvoje vlastelinstvo jest taština među ovim siromasima, a među prvim vlastelinima ti si seljak... Seljak srednje ruke...

- Ti, Tomašu, ti me misliš vrijeđati? - ciknu ladanjski gospodin i skoči na noge.

- Ako istina vrijeđa čovjeka, tada i ja vrijeđam svoga prijatelja - odvrti odrješito nepomični Tomaš; da sam ti tuđ, možda ti ne bih tako rekao, ali tada ne bih niti s tobom govorio. Evo i još jedno što bi i tebe i moju kćer unesrećilo da se uzmete: ona je fino naobražena, finije nego ja i ti. To je dakako opet kriva teta. Sofija dakle ne bi mogla biti dobrom gospodaricom na tvojih pedeset i devet parcela.

Pepo ne mogaše ni riječce izustiti. Tomaš muččaše mukom neko doba, a zatim će:

- Prijatelju, laku noć, ovaj moj iskreni odgovor ne smije pomutiti našega prijateljstva. Laku noć!

- Sprovest ću te do kuće - muklo promumlja ladanjski gospodin.

- Ovako gologlav?

- Ne brini se za moju glavu; bolje da sam bez šešira, barem se može prije ohladiti mozak.

- Idi, brate Pepo, ali samo da ne pisneš o Sofiji. Bolje da se svratimo na današnje naše poslovanje.

Prijatelji pođoše u nijemoj šutnji jedan za drugim, a Tomaš je sve hrlje pomicao noge.

- Kako ti se vide današnji zakleti članovi? - upita napokon Pepo.

- Članovi? Krojač me uznemiruje. Tanka je to duša kao i njegovo vitko tijelo. I kroz ključanicu će se provući. Bojim ga se da nas ne oda u najljepšem cvijetu...

- Što ti misliš pod tim: odati u najljepšem cvijetu?

Ante Kovačić: Odabrane pripovijesti

- Kada bi naša stvar već dulje održala se i puno pristaša zadobila, naći će se izdajnici, i stvar i mi ćemo propasti.
 - Druže Tomašu, ti si doduše meni sastavio govor i onu zakletvu, nu ja ti mogu iskreno reći da ne razumijem kako bismo to mi propali?
 - Eh, tako... mene bi otpustili iz službe, pa onda sve nas kolovođe odvezli "na šanac" na kojih dvadeset godina!
 - Ta zar smo, zaboga, razbojnici? - raskolači Pepo oči.
 - Nešto slično. Po današnjem društvenom shvaćanju razbojnici duševni...
 - Onda je naš posao nevaljan, zao.
 - To baš ne. Sokrat je propovijedao vječne istine, atenski mekopuci i cincari ubiše ga otrovom. Galilej je dokazao da se zemlja okreće oko sunca, spališe ga na lomači.
 - Pa šta imadu danas od toga Sokrat i taj drugi?
 - Danas imadu to isto kano da umriješe i običnom smrću. No ljudi ih drže mučenicima vječnih ideja koje su širili i koje danas vladaju svijetom.
 - Hvala lijepa, ja baš ne bih htio biti takvim mučnikom!
 - Nu, što bi na primjer ti uradio kada bi nas izdalo i pred sud pozvalo?
 - Pobjegao. Ali šta? Ukrotio bih ja gospodu, znaš onako, miteći ih.
 - Ali uzmimo: kada pobjeći ne bi mogao, a podmititi se ne bi dali?
 - Hm, ja napokon, kada bi cijela stvar došla na vidjelo, valjda ne bih bio ništa kriv?
 - Nego tko?
 - Tvoju kožu bi olupili; a mi drugi? Reklo bi nam se da bijasmo luđaci...
 - Vrlo mudro, ladanjski gospodičiću. A takvi ste svih vas jedanaest!...
- Ladanjski gospodin je vidio shodnim da zašuti.
- Kolovođe Motike izdaleka ugledaše u neobičnom svjetlu školske prostorije.
- Kod mene će biti nekakvi gosti, pokročimo brže - reče Tomaš.
 - Ali ja neću ići u kuću ovako razoglav.
 - Aj, tko će te za šešir pitati? Ajde samo - uhvati ga Tomaš za ruku.
- Smijeh i vesela cika, pak udaranje na glasoviru odjekivaše iz školskih prostorija. Nekoliko danguba i noćnih klateža pronašlo je potrebnim zijati u mjesec pred školskom zgradom i slušati neobične goste koji dođoše danas iz dalekih strana.
- Učitelj i gospodin Pepo približe se napokon k školi.
- Dobru večer, gospodine učitelju! - skidoše klobuke dangube.
 - Kod mene ima stranaca? - upita Tomaš.
 - Da, puna kola gospode se dovezla - reče netko.
 - Kakva puna kola? - pobije ga drugi - gospođa i dva gospodina dovezoše se.
 - Onda laku noć, Tomašu! - dahnu Pepo.
 - Ne budali! - Rinu ga učitelj pred sobom kano otac dijete kada ga goni u kuću.

VI.

Ladanjski gospodin i Tomaš stupivši u školski dom nađoše veselo, mlado društvo u najbujnijem viru zabave kakve ne poznavahu članovi Motike. Upoznaše tu profesora Vinka Lučića, zaručnika Sofijina; Otona Habera, apsolviranog gradačkog pravnika, gospodičića aristokratskog ukusa bez zanimanja, i napokon Pepo upozna gospođu udovicu Katu, ženu plavušu od kojih dvadeset i osam godina, stvorenu za život i raskoši.

Vinko Lučić bijaše mladić srednjega, čvrstoga uzrasta, plavokos, velikog sivomodrog oka, lica okrugla, nosa izbočena. Živ kao munja, govorio je hitro, ali jasno i krepko; dočim u Otona Habera bijahu crne, glatke, svijetle kose, lice blijedo, dugoljasto, oči male i crne kao žižak, nos dugoljast, zavinut. Govorio je hladno, razborito i polagano, zatežući glavnijim riječima u izreci. Bijaše pratioцем gospođe Kate, njezinim prijateljem još od mladih dana. A Kata? To vam bijaše prava amazonka današnjega udovičkog pokoljenja. Pa, ako je djevojka poput Sofije sanjarenje mladenačkoga života, to je udovica poput Kate uživanje muževnosti. Oko, čas bistro i nevino, čas zamamljivo, namigušavo; čas rastvoreno puno nekakve vlage kano da se u njem kriju sve miline i sav čemer prošloga života; čas pako nebrižno i nehajno kano da čitav svijet struji rijekom ispod njezinih nogu. Takva vam je Kata, takvo vam je čitavo njezino biće.

- Tomašu, ti si mi se postarao, vrlo postarao - bijahu Katine riječi kadno se cijela družba upozna.

- Nas dvoje pravi kontrast. Ja starim, a ti mladiš, kako vidim.

- Ah, mladim, da - uzdahnu koketno udovica ošinuвши ispod oka Otona, i ja sam ti skoro stara, pročitana knjiga, koju će ljudi baciti u arhiv da je prašina izjeda... - tužakaše Kata, kako običaju sve udovice tužakati.

- Ja bih takvu knjigu, kada bih je pročitao, dao vezati najfinijim vezom i postavio bih je među prve u svojoj knjižnici - reče Vinko.

- Pak šta onda ako knjiga u lijepom vezu stoji za paradu u ormaru? - umiješa se Sofija.

- Ako tko izboran dođe, posudi mu se na čitanje - reče polagano Oto.

- Ja ne bih takve knjige dala nikome čitati. Kada bih je malo zaboravila, opet bih je uzela iz knjižnice i čitala - usprotivi se Kata Otonu.

- Po mom sudu dobro si shvatila cijelo biće žene. Ona zaista niti nije drugo nego knjiga. Govoriš da je samo uzmeš čitati. Dočitaš li je, ako je nešto obično i jednostavno, baciš je na budžak i ne pitaš više za nju. Je li zamršena i učena, zaviriš češće u nju. Knjigama što-no su u bogataša suđeno je da ih vežu u fine korice. Nu zar je bolja sudbina gledati staru knjigu u finim koricama nego bez korica ležati u prašini na tavanu - rastumači Tomaš.

- Moj je običaj da rabim i čitam knjigu dok se daje i dok ne postane dosadnom - ustane Oto i prođe mimo udovice do glasovira, na što se ona zamisli i uzdahne.

- A kako vi mnite, gospodine vlasteline? - upita preko srca udovica kano onaj komu se iscrpio predmet razgovora.

- Ja, ja, gospođo uopće malo čitam; što mi prijatelj Tomaš posudi, to pročitam - odgovori nevino Pepo.

Udovici zadržću usne na smijeh.

- Gospodina vlastelina zastalno zanimaju samo gospodarstvene knjige?
- Ne, gospođo, ja ne gospodarim po naputku gospodarstvenih knjiga, pa stoga ih niti ne čitam.
- Nego kojih se vi uzora držite u ekonomiji? - uleti u pitanje Vinko.
- Uzori? Uzori? Kakvi uzori? Ja se držim uzora sam sebe i onako kako moji pređi gospodarše.

Vinko i Oto pogledaše se kano dvije kokete, a Tomaš migne kćeri i udovici Kati. Ove zajedno s Tomašem udaljiše se da sprema ležište gostima. Sada je došla među ladanjskim gospodinom te Vinkom i Otonom posve druga stvar na dnevni red.

Otonu zape oko među knjigama na stolu o nekakvu njemačku brošuru pod imenom: Kako da ne dolazi čovjek od majmuna?

- Gledaj ti, gledaj! Ne bi li učitelj još darvinistom bio i dokazivao svojim slušateljima odnosno djeci da čovjek dolazi od majmuna? - nasmija se Oton.
- Pa i jest, i ja držim, a ima nas i više ovdje koji držimo da je tomu tako, i da je praotac Adam orangutan bio! - skoči žestoko ladanjski gospodin.

Vinko i Oto pogledaše se u čudu. Taj ladanjski gospodin za koga malo prije držahu da se sva njegova intelektualnost sadržaje u kalendaru Zagrebačkom šoštaru, a sada tvrdi da je Adam orangutan bio, zabezeknuo ih je oba.

- Eppur si muove! - klikne Vinko.
- Kreće se, jest - zamrmori Oton i zavrti se na svojoj peti.
- Vi ćete, gospodine vlasteline, i bezbošcem biti? - upita Vinko.
- Kako bezbošcem? - ispravi se Pepo.
- Ne vjerujete da postoji Bog?
- Ja ni u šta ne vjerujem što se ne može dokazati da postoji.

- Ali kad bih vam dokazao da Bog postoji kao i urar što je izradio ovu džepnu uru - izvadi Oton sitan satić iz džepa; - i kad bih vam dokazao da Adam ne bijaše orangutan kano što i vaši djedovi ne bijahu magarci, vi biste tada morali protudokaze navesti.

Pepo problijedi. Prva muka na koju ga metnu Motika. Ti "dokazi i protudokazi", već kano gole riječi, smetoše ga, nu "njegovi djedovi magarci", to ga je spasilo, jer je planuo.

- Gospodine, opozovite riječ da ne bijahu moji djedovi magarci! - vikne smeteno ladanjski gospodin.

Oton i Vinko da ne pucaju od smijeha.

- Kako opozovite riječ da ne bijahu magarci? - uzme na nos pitati Oton - što da kažem, jesu li bili, nijesu li bili?
- Da nijesu bili! - dahnu Pepo.
- To ne mogu! - utaknu Oton hladno palčeve u hlače džepova.
- Jest, to ne možemo opozvati - šetaše se Vinko.
- A zašto? - osovi se vlastelin.

- Zato jer vi ne opozivate uvrede na sav ljudski rod da mu je pradjed orangutan bio. Ja pako volim, ako smo već od životinja postali, ja volim da postanemo od domaćih nego tamo od azijskih kojih i ne poznamo! - reče odlučno Vinko.

- Dapače, ja još više tvrdim - opet će na nos Oton - da takvo metamorfoziranje vrlo hitro biva, pa ako vi ne vjerujete u bit Boga, a tim se baš mi ljudi odlikujemo na primjer od

domaćega štakora, pa pretpostavivši da su vaši pradjedovi magarci bili, to vi već postajete štakorom...

Pepo raskolači oči.

- Oprostite, to je po analogiji vaših nazora! - reče Vinko.
- Vrag nosio analogiju i nazore! - pograbi ladanjski vlastelin stolac - vi štono ste istom došli u naš kraj, da vi vrijeđate mene koji plaćam porez, koji brojim pedeset devet parcela posjeda, koji sam općinski odbornik i vlastelin toga mjesta, koji dajem Bogu božje a caru carevo!
- Oho, sad priznajete Boga kad mu njegovo dajete!
- Ja ništa ne priznajem, ni Boga, ni ljudi - ja porez plaćam! - vrisnu od ljutine Pepo i poleti onako razoglav napolje.

Tomaš ga sastane na hodniku.

- Kamo, Pepo, kamo? Još ćemo koju čašu? - ustavi ga Tomaš.
- Idi k vragu! Ja porez plaćam, ja porez plaćam! - vikaše kano bez glave i gologlav istrgnu se Tomašu te poleti napolje.
- Nu, što je to moglo biti među vama, gospodo, da taj čovjek kao bijesan leti iz kuće? - zapita tiho Tomaš, uljezavši u sobu.
- A ništa, ništa... mala prepirka, nas dva je skoro izbio taj ladanjski gospodin dokazujući "sa plaćanjem poreza" da ljudi dolaze od majmuna i da ne postoji Bog!
- Ma zašto ga ne tražismo da nam pokaže poreznu knjižicu? - daviše se u smijehu Vinko i Oton.

Tomaš se ugriznu za usnicu i šućaše.

VII.

Ej Jelko, dušo kuda mi ti tako žurno? - viknu jedan od mladića štono se bijahu uvalili u travu jesenskog poslijepodneva.

- U dućan - odvrati snaša koja je prolazila stazicom mimo.
- A što to stišćeš u ruci?
- Nekakva pisma od gospodina vlastelina Pepe.
- Ded ovamo da vidimo.
- Zlatni zaručnice - usklikne drugi od mladića - takvim li ti okom gledaš u buduću bračnu svijet: Ho, ho! Vinko, neka se veseli Sofija.
- Ah, Sofija! - mahnu rukom Vinko, nisu pak vazda bračne dužnosti na dnevnom redu, osobito kada su u tom kraju vrlo lijepe snaše!
- Kako mi se vidi, neće najljepše sunce grijati u budućnosti tvoju Sofiju! Ovakvi idealiste prvi su prevratnici i vjerolomci - zagunđa Oton, podignuvši laktove pod glavu.

Uto se približi Jelka do mlade gospode.

- Sjedni, dušo - uhvati je Vinko za ruku. - Ded pokaži taj smotak papira!

- Kako bih sjela; eno na livadi moga Jankice, vidio bi, a onda rogozor i graja. Za ove papire rekao mi je gospodin Pepo da ni pod živu glavu nikomu ne predam do gospodinu učitelju.

- Ne boj se ti ni Jankice ni Pepe - pritegne je silom Vinko u travu. Mladići odmotaše papir.

- Čitaj, čitaj - usklikne čudom Oton - Motika, novine darvinističko-socijaldemokratske sekte! A, to je dakle taj studij komu posvećuje tvoj otajstveni tast svaki dan po četiri sata zaključavši se u sobu!

- Dalje, dalje! Članci?

- Uvodni članak: što hoće i što traži Motika? Drugi članak: motiv i temelj naše sekte. Treći članak: pravila i komentar im. Podlistak: priče iz ljudskoga života drevnih majmuna. Novosti: bijele vrane u našem kraju. "Igla i motika" itd. Bijele vrane u našem kraju: kod građanina Tomaša bave se dvije vrane iz visokoučena svijeta. Jedan se zove Vinko, drugi Oton. Mi nemamo ništa drugo primijetiti nego da su te vrane jako bezobrazne. Tako su neke večeri opetovano vrijeđale i građanina Tomaša i građanina Pepu. U rodbinske odnošaje bijelih vrana sa građaninom Tomašem ne miješamo se; mudrost i uviđavnost Tomaševa učinit će svoje. Te vrane preotrovnim jezikom grakću na našu sektu.

- Ha - ha -! - baci Vinko šešir u travu.

- Znaš što mi je sinulo u glavi? - reče Oton.

- Što?

- Brišimo u svakoj stavci građanin, pak napišimo jopac.

- Joj, što će s mene biti? Dajte mi ta pisma natrag - usprotivi se Jelka.

- Ne boj se, dušice; ne boj se ništa. Ovamo ih. Brišimo i pišimo.

Za malo vrijeme vrvjela je Motika samim: naš jopac Pepo, naš stari, iskusni, mudri jopac Tomaš, jopac, lukavi Imbrica itd.

- Tako, sada to predajte gospodinu učitelju, dušice.

Jelka ostavi mladu gospodu i ode prema školi. Mladići mučahu jedno vrijeme.

- Ja bih sudio da je tvoj budući tast vrlo opasnu školu ustrojio - reče Oton.

- Opasnu po sama sebe. Kada dođe stvar na vidjelo, otpustit će ga. A što je motiv toj ludoriji. Takozvana novovjeka prosvjeta! - odvrati Vinko.

- Da sam ja tomu staromu zvekanu budućim zetom, za dobe bih ga odgovorio od takve škole što ne vodi k ničemu ne vodi.

- Slobodno neka tako radi budući mu zet - tiše će Vinko.

- Šta? - trznu se Oton - ne razumijem te.

- Moja zadaća izlazi na iste rezultate kao i tvoja s Katom, Otone. Samo što ja trgam cvijet u pupoljku, a ti ocvalu ružu. A Sofija mojom ženom, kao i lijepa udovica tvojom!

Oton razvali oči skrstivši ruke na krilu.

- O, ti božanski profesore, ti stupe historika, ti anđele idealâ, ti uzore morala! To li je zadnji cilj tvojih žestokih ukora tobož na razuzdan život nas ostalih; ti previjani hipokrito!

- Molim te, ne viči toliko. Poslije možeš kada se odnesemo odavle. Mogli bi nam obojici socijaldemokrate raščinjati kožu - uhvati Vinko Otona za koljena.

- Nu, prijatelju Vinko, s djevojkom nije tako lasno dokrajčiti poslove kao što je s udovicom koja drugoga ne traži no da si joj ljubavnikom.

- Zar tako ne može i kod Sofije biti? - nekako plaho promrmlja Vinko.

- Ja mislim da ne. Djevojka je svoje glave; ljubi te neopisivo. Sve me više iznenađuju tvoje riječi. Plašim se kao što se čovjek plaši svakoga nepoštenoga djela.

- Nepoštena djela ove vrsti danas su na dnevnom redu. A u našem mladenačkom životu nijesu li već krepostima proglašena? To barem bijaše tvojom lozinkom. A sada onako izdaleka naslućujem kano da ti se hoće postati mojim dušobrižnikom - sarkastično će Vinko.

- O tom kasnije. Nu sada mi najprije reci razloge tvojoj namjeri.

- Razlozi? Dobro, evo ih: prvo, Sofija je nekakva otajstvena kći svoga oca; bit će nezakonito čeljade, jer o svojoj majci nikada ne govori. Drugo, njezin otac me prezire, i kad god navrnem riječ o braku sa Sofijom, on, kano da to ne spada na stvar, prelazi na drugi razgovor. Napokon, ti si pravnik pak znaš što već rimsko ženidbeno pravo pita: da žene nešto doprinesu za olakoćenje bračnih tereta. Sofija, kako mi se čini, ne može ništa donijeti!

- O, ti veliki idealisto! Šuti, šuti, molim te. Sve to ne vrijedi ništa. Ja, kada bih se mislio ženiti, od žene ne bih apsolutno ništa tražio. Jadna li muža koji ne može sebe, ženu i djecu opskrbljivati. Radije neka napusti brak. Iskustvo uči da su mnogo nesretniji brakovi gdje žena bogatim mirazom potpregači muža.

- A zašto ustaješ? - upita Vinko.

- Polazim s udovicom na izlet - zijevnu Oton.

- Ne zavidim, ali držim da će mrki Tomaš doskora naše društvo rastjerati. Prekjučer me iznenada oštro zapita da li ja znam što ti i udovica Kata namjeravate?

- Evo je, baš dolazi - promijenjenim će glasom Oton.

Vinko skrene oči onamo otkuda je Kata išla, nabije klobuk na glavu, te oba podoše u susret gospođi koju odavaše lice nekako žalosnom, a modre pruge ispod očiju kano da bacaju sjenu na sumorno i blijedo lice.

VIII.

Kada je Jelka predala Tomašu pisma što mu ih šalje gospodin Pepo, pa kada je Tomaš zavirio u njih te vidio kako su olovkom išarana, položi ih hladno na stol, upitavši Jelku:

- Jesi li se gdje god sastala s mladom gospodom?

- S mladom gospodom? - zarumeni se snaša - tamo kraj bašče na tratini leže.

Tomaš nije progovorio ni riječi. Njegova slutnja posta umah istinom. Nu na obrazu mu nijesi mogao opaziti ni najmanje promjene. Snašu otpusti i uđe u sobu gdje je pletijaše Sofija, a udova Kata redila odijelo spremajući se nekamo; a napokon, kada bijaše sa sobom gotova, izađe napolje.

Tomaš mućeći šetaše sobom, gvireći ispod oka na djevojku, napokon se ustoboči pred njom.

Sofija se nekuda zamislila, i malo da se ne lecnu pred ocem.

- Sofijo, nešto bih govorio s tobom - reče Tomaš hladno.

- Oče, rada slušam, izvoli.

- Jesi li zaručnica toga mladoga profesora?

- Zaručismo se kod tete.

- Ovakve zaruke ne znače ništa. Mladomu se profesoru hoće pustolovlja. Ti bi mogla danas-sutra još gorko plakati. A tvoja teta? Ni najmanje se nemaš u nju ugledati.

- Oče, krivo sudiš Vinka. On ne misli zlo, a niti ja smijem sumnjati da bi on... - zapenta djevojka i zavrtješe joj se suze u očima.

- Sofijo, ukratko želim od tebe da stvar privedeš koncu. Misli li taj gospodin profesor pošteno s tobom, a on neka te vjenča. Ovako da se za tobom klatari, ne dopuštam. Katinim gospodarom nijesam, stoga ću joj skoro otkazati gostoljublje. Čemu vodi da se taj juratuš povlači za njom? Jednom riječi: nejasno tvoje stanje ima se k bistromu koncu privesti, a tetka neka izvoli... - pokaže Tomaš na vrata.

Sofija čas rumena, čas blijeda, napokon prikri rukama obraze i odgovori jecajući: - Ta što misliš tim, oče? Zar ja mogu od Vinka tražiti da mi označi dan i uru kada će me vjenčati? Otkuda mi to pravo?

- Otkuda ti to pravo? - prekine je Tomaš, saževši očima - možda već imaš to pravo...

- Ne razumijem te, oče - skoči Sofija sa stolca.

Tomaš ne odgovori.

- Tetu ćeš uvrijediti što je tjeraš. Ta tolike sam se godine ja u nje nalazila i, da pravo rečem, odgojila.

- Ne tjeram nju. Ali ne trpim da se uz nju vucare ovakve mlade jogunice.

Opet zamukoše oboje. Tomaš šetaše, hladan i miran, napokon će završiti:

- Dijete, ja mislim samo dobro po te. Nijesam ja kriv što te mjesto mene ne puti ona koja te je rodila. Ona to prepušta svojoj sestri a tvojoj tetki Kati, dočim tvoja mati nekuda isto takve dane boravi kano i udova Kata. Tebe bih želio od toga prokletstva spasiti, zato ću raditi kao otac, pamti! - I Tomaš uzme šešir i papire da otiđe od kuće, ali u taj čas padne Sofija na koljena pred njim:

- Oče, dragi oče! Izmiri se s majkom, potraži je u svijetu, uzmi je k sebi, pozakoni je! Nes-tat će prokletstva, i božja sreća i blagoslov vladat će među nama!

- Nikada! - digne svečano Tomaš ruke uvis - nikada! Prokletstvo paklenim ključevima završeno nikada više ne postaje božja sreća i blagoslov! Ustani, dijete moje, ovo tvrdo srce koje je okamenila tvoja mati neće rastopiti suze. Taj tvrdi kamen mrzi suze i plač, ma bile od vlastitog djeteta! A tvoja mati? Možda već Bogu račun daje, a ja kod njega neću je tražiti.

Tomaš ostavi kćer da kleči i ode napolje. U lice mu je udarila jedva vidljiva rumen.

Otputio se u sjednicu svoje sekte, u Pepine dvorove.

Za deset časova iza toga kucne Vinko na vrata i uđe u sobu, našavši samu i zaplakanu Sofiju.

- Hvala bogu, jednom smo ipak sami, ljubazna Sofijo. Otac je otišao, tetka i Oton... - nu smotrivši djevojčine zaplakane oči, zape mu glas.

- Sofijo, mila moja Sofijo, što ti je? Ti si tako blijeda, ti si plakala?

Djevojka mu poda ruke. Uzvišena tišina zavlada oko njih, samo se mogao čuti lagani kucanj trepetaljke na uri.

- Vinko, zaručniče - upre u nj velike i plahe oči Sofija - Vinko, spasi me, ja sam najbjedniji stvor na zemlji! - klone jecajući.

- Spasi me? Ta kakva to najedanput navala? Što bijaše?

- Otac me napao da nas on već ne može gledati, da ćeš me ti prevariti, da ja imam pravo od tebe zahtijevati da me što prije vjenčaš, inače valja sve prekinuti. Oh, ja sam te brani-

la, a niti izdaleka ga ne shvaćah kakvo bih imala prave tebe nutkati na vjenčanje u stanovitom roku, van ako sama žarka ljubav podaje takvo pravo.

- Jest, ljubav! - planu mladi profesor. - Ti moraš imati pravo tražiti od mene i ja ću te vjenčati - te obujmi graciozni djevojčin lik.

- Ti imaš pravo od mene sve tražiti, ostaviti oca i majku, cijeli svijet i poći za mnom na more, u gore, u pustoš i ravnine - šaptaše iznova provirućom strašću mladi profesor kadno je već zapalo sunce, gladeći zlatokosu djevojčinu glavu koja mu se stidno sklanjala na grudi ne usdivši se niti oči podići prema Vinku.

- Oh, ti si tako dobar i tako zao i tako dobar... - pentaše plivajući u blaženstvu djevojka, ne razabirući ni sama smisla svojih riječi.

Pred vratima začuše smijeh i nemilo se trznuše. Vraćaju se Oton i udovica Kata.

- Oh, ja bih se sada najradije povratio u općinski hrastik kada se počne svijati mrak - šapne Oton udovici.

Udovici zadržću usnice i udari lagano Otona lepezom po obrazu.

Unidoše.

- Aj, aj, vi mladići sami, nikoga u kući? To mi se ne mili - našali se udovica.

- Ja se više bojim za starije nego za mlađe - odvrati Vinko poglednuvši Otona.

U čas kadno se u školničiji ovako bockahu, bijaše u Pepinim dvorovima najburnija skupština sekte Motika. Poštovani utemeljiteljni članovi ne počitavahu više svoga meštra Tomaša onim pijetetom kako je to bilo prije. Mnogo je proti Tomašu radio i sam Pepo. On naime držaše da nije pravog veza među njima, dapače čitavom sektom i Tomašem kada nije umah otpravio svoje goste iz kuće pošto su uvrijedili građanina Pepu.

Najprije majstor Imbrica Nabrgoj donese prijedlog da se primi među utemeljiteljne članove nekakav boležljivi gimnazijalac onoga mjesta. Imbrica je opravdavao svoj prijedlog vlastitim svojim iskustvom. Reče: - Taj mladić je moj klijent; ja mu krpam hlače i kapute, pa sam se osvjedočio da je mudra glavica i sasma je upućen o našim naucima.

Tomaš se opiraše žestoko tomu. Najprije se to protivi pravilima društvenim. Zatim nije voljan djecu uzimati u sektu jer djeca se ne mogu ni na šta obvezati.

- Kako obvezati? - planu građanin Pepo - a na što se ti obvezuješ kad tvoji gosti trgaju novine Motiku na putu te ih čitaju; nije li to izdajstvo?

- Šta? Šta? - zinuše utemeljiteljni građani.

- Jest, građani - nastavi Pepo - danas je Jelka nosila Motiku Tomašu, a njegovi je gosti oteše, pročitaše, naderaše nešto na njoj olovkom i vratiše natrag.

- A-a! Toga je već odviše! - rezoniraju sektaši.

- Građani - hladno će Tomaš - ako je tako što Pepo kaže, nisam ja kriv nego sam Pepo. On najprije treba znati po kom šilje novine. A mi sami već negdje zaključismo da novine od člana do člana zapečaćene kolaju. Kakav je Pepin pozudanik, tako se i s novinama događa. Ovomu pouzdaniku nijesu samo mogli moji gosti oteti novine nego i tko drugi, Dapače, neka pita Pepo svoga pouzdanika nijesu li i u selu seljački dečki pregledavali te novine, nu na sreću ih ne razumjeli. Sudite dakle, građani, na kom je krivnja?

Nu na to pitanje nijesu jasno odgovorili sektaši, samo zaključiše da se ubuduće vazda zapečaćena Motika šilje od člana do člana. Onaj boležljivi gimnazijalac bude primljen u sektu s jednim glasom većine, na što ga i umah dovedoše iz neke prikrajne sobice Pepinih dvorova gdje je na odluku čekao. Očevidan znak da ugled meštra Tomaša pada. Nakon

toga bude zaključeno da svi članovi uklone iz svojih soba takozvane svete slike, a učitelj imade prvi ono što je u školi bud kojim načinom odstraniti.

Učitelj Tomaš boraše se proti ovoj posljednjoj odluci svoje sekte, ne zato možda što se od njega traži golema žrtva nego stoga jer neće moći razloge navesti zašto odstranjuje slike što su službeno i po oblastima tamo postavljene. Razloge ne može kazati radi tajnosti društva. Zato bi ga mogli još luđakom proglasiti. Nu Tomaš je uvidio da se žestoka opozicija digla na njega, a bio je svjestan da ta masa od sektaša, počevši od milostivoga ladanjskoga gospodina pak tamo do krojača Imbrice Nabrgoja, ne vrijedi da mu nokte obrežu na nogama. Sada se Tomaš mogao osvjedočiti kako je lasno naći pristaša za kakvu ideju, ali i kako je mučno naći pristaša što će ideju proniknuti i razumjeti. Njegova sekta - to bijahu ljudi vikači koji će ga prvom zgodom, samo od želje i slavohleplja za imenom opozicije, izdati... Nolite jacere margaritas ante porcos.

Zatim je zahtijevao jedan vrlo primitivan sektaš, bivši kapral u austrijskoj vojsci, mjesni kicoš, kartaš, muktojelica, te dozlaboga lijenčina, da se njegov užasni pamflet na mjesnoga župnika i njegovu gazdaricu primi u Motiku. Taj pamflet bijaše pisan onakvim stilom kakvim običavaju pisati vojnici svojim rođacima, znancima i ljubeznicama iz tabora koji jedva štogod načarkati znadu.

Svi su zahtijevali da se to primi i pitahu slavnu redakciju: zašto primiti nije htjela? Imbrica Nabrgoj i gospodin Pepo ispričavahu se da su oni hotjeli primiti, nu da meštar Tomaš nije pod živu glavu dopustio radi tobožnjega nekakvoga dostojanstva lista.

- Jest, dostojanstva! - ustade Tomaš. - Onakav se članak ne može primiti, jer njim postaje Motika smetištem, a ne listom. Za slučaj ako se taj članak primi, ja istupam iz redakcije, te sekta neka drugoga bira, pridržavajući članom i nadalje biti.

Sektaši mukom zamukoše. Molio je riječ boležljivi gimnazijalac: - Zakleo sam se biti u sekti, vršim pravo građanstva i članstva. - Govornikov glas bijaše siputljiv i sićušan, nu prodirao je u srca kano kad sušičast diže svoj glas. - Pravila, smjer i ideje društva su mi poznate. Čudim se, dakle, kako utemeljitelj, meštar društva može nekakve razlike navadati, nekakva dostojanstva? Mi ne poznajemo po strogoj dosljednosti kakvo zlo postoji. Mi tvrdimo da je zlo dio dobra, a nuždan dio koji sebičnjaci razlikuju. U nas ne ima razlike međ prostaštvom i tobožnjom finoćom, među bogatstvom i siromaštvom. A građanin Tomaš, meštar ove sekte, hoće razlike praviti. Članak o župniku i gazdarici ima se primiti u budućem broju.

Sektaši podigoše na ruke novoga člana; članak kapralov imao se uvrstiti na čelu lista, a u redakciju mjesto Tomaša bude izabran boležljivi gimnazijalac, imenom građanin Filip. Prema tomu promijenio se § 4.: mjesto Tomaša stupa u redakciju Filip. Umah poslije toga zahtijevaše Tomaš da se i § 10. promijeni, naime da se izabere najviši glavlar i voditelj društva, jer on je odsada samo prosti član društva, kao što i svaki drugi.

Sa zadovoljstvom bude taj prijedlog primljen i na mjesto Tomaša izabran Pepo, ladanjski gospodin. Tko se pako sjeća diplomatske Pepine glave, kako je on znao s pomoću svojih odojaka i purana uvući se među općinske odbornike, kako je dapače ondje igrao ulogu najbistrije glave, znat će otkuda i taj vjetar u darvinističko-socijaldemokratskoj sekti duje. Tomašu puče pred očima; nu on je tek hladno glatkao svoju dugu bradu.

Posljednje što još predložise skupštinari bijaše zahtjev na Tomaša da što prije odstrani svoje goste, pogibeljne sekti i njezinim idejama. Taj prijedlog razglabaše Imbrica Nabrgoj.

Tomaš je šutio do konca skupštine te otišao tiho kući, dočim drugi ostadoše na gozbi kod ladanjskoga gospodina, novoga pokrovitelja darvinističko-socijaldemokratske sekte.

Kada je Tomaš došao u školsku zgradu, hitro se rastavi sa svojim gostima i Sofijom, izmijenivši s njima tek nekoliko riječi.

Sofija i udovica Kata odoše u svoju spavaonicu.

Vrata se otvore, a Tomaš mrka lica uđe u sobu.

- Kato - mrko će on - ne shvaćaj da te mislim vrijeđati. Ali tvoj život mi se ne mili. Napokon, ja se ne skrblim za nj. Nu jedno tražim: da me ne sablažnjuješ pred ljudima. Ti se vucariš s mladićem, lakoumnikom i blatotepom po našim šumama, ljudi vas viđaju, tebe ne poznadu, ali svi otrovni jezici po meni šibaju. To ima prestati. A u samom meni budi neugodne uspomene. Zar da ti ponavljam život tvoje sestre? Ne. Drugo, što zahtijevam, da mi se očuva kći. Cijelo društvo, velim, da se rasprši. Tako zahtijevam ja.

Udovica Kata zadrhta čitavim tijelom, uznjiše se, probljedi i klone na stolac. Osvijestivši se nakon nekoliko časaka, reče grčevito:

- Ne dođoh k tebi rad tebe, no radi sreće kćeri tvoje. Tjeraš me, dobro, primam na znanje. Ali i Sofija će sa mnom, moje je veće pravo na nju nego tvoje. Spočituješ mi sestru, nesuđenu ženu? Odbijam, mene ništa ne veže s njom.

- Sofija neće nikada s tobom, i ja do čitave te tobožnje sreće ne dam ni prebijene pare. Lijepa izlika da se mogu tvoji ljubavnici klatariti s tobom. Za svoju sestru dakako da ćeš mene okriviti; istim pravom, kojim ćeš na primjer opravdati i svoj udovički život, s ljubakanjem bez cilja i svrhe; pa tomu je valjda kriv pokojni suprug, zašto prerano leže u grob?

- Tomašu! - vrisnu udovica i stade jecati.

- Zaključujem. Rekoh, ne porekoh. Laku noć.

IX.

Drugoga dana počinjala je škola za djecu, onoga sela. Djeca dolazahu u bijelom, svečanom ruhu, a zatim svrstani u lijepu redu otpute se u crkvu na zazov duha svetoga.

Tomaš bijaše nekako spokojan i bistar.

Dok je on bio s djecom kod mise, razloži udovica Otonu i Vinku da danas polazi na svoje dobro jer treba nadzirati jesenski rad svojih ljudi. A tude se ionako predugo zadržao. Osim toga spomene Otonu i Vinku kako se već prije dogovoriše proslaviti kod nje berbu.

Oton i Vinko ne poimahu s početka otkuda tako nagla udovičina odluka. Barem se dosada ne spominjaše o odlasku. Nu dosjetiv se Vinko, te kad se nađoše nasamu, prišapnu Otonu: - Rekao sam ti da Tomaš neće dugo trpjeti vašega modernoga ljubakanja.

Vrativši se Tomaš iz crkve, opazi spremanje na put.

Kada mu je Kata priopćila tobožnju svoju odluku, prihvati je Tomaš lakonički i doda:

- Dakako, pa i praznici mlade gospode istječu. Došlo je opet gorko doba rada. - Zatim zamoli Vinka da ga poprati u vrt.

- Prijatelju - počne Tomaš - ugibao sam se svakomu razgovoru o svojoj kćeri. Vi ste mi se često podmetali otkako ste ovdje, nu ja vas ne susretah. Dopustite, otac sam joj, sada želim da smo načistu.

- Izvolite - podboči se Vinko.

- Vi zaručiste moju kćer Sofiju?
- Prije dva mjeseca.
- Koja je svrha tim vašim zarukama bila?
- Da Sofija bude mojom ženom.
- Vi ste profesor historije i filozofije? - ironičkim glasom upita Tomaš.
- Jest, profesor.
- Tim gore. Vi ste, gospodine profesore, lažac i himbenik! - viknu silnim glasom Tomaš, upiljivši sijevajuće oči u Vinka.
- Gospodine učitelju? - zarumeni se profesor.
- Kakav učitelj? Školnik, recite! A kako je slatko prevariti tu školničku jogunicu, tu Sofiju, najboljim ljepkom - zaručničkom krinkom!
- Tko vam tako reče? - probljedi Vinko.
- Vi jučer u jedanaest sati navečer svomu prijatelju.

Vinko klonu. Bijaše poražen.

- Prisluskiavaste dakle? - dahnu ukoravajućim naglaskom Vinko.
- Prisluskiavah slučajno, pa se ne kajem.

Vinko čvrsto uhvati obje Tomaševe ruke: - Prijatelju, čujte, istina je, kipi iz srca.

- Kipi iz srca - prekinu ga prezirno Tomaš - tim prije će ishlapiti.
- Neće, tako mi svega na svijetu! - zakune se Vinko.
- Da čujemo.
- Prijatelju Tomašu, ja sam vrlo tašt, ali pokvaren nijesam. Mojoj taštini godi da se pred svojim prijateljem nečim pohvalim. Tomu i ničemu drugomu pripišite one riječi što ih čujete. Ja pako mislim ženiti Sofiju prije nego izminu dva mjeseca. Kunem vam se i zadam vam poštenu riječ! Vjerujte mi, prijatelju, i potvrdite da mi vjerujete!
- Volim ne vjerovati vam. Danas-sutra biste se mogli smijati onoj školničkoj ludi kako ste je nasamarili u lijepim nadama za svoju kćer. Međutim, ja sam se na sve pripravio, održite li vi svoju riječ ili ne. A gledat ću na to pripraviti i svoju Sofiju.
- Kako Sofiju? Zar ona ne polazi s tetom?
- Da, s tetom! Toj teti pripišite i udes Sofijin. Pa da nije ta ćudoredna duša teta možda većim uzrokom svemu tomu nego ste sami vi, dvojim da biste više predavali historiju naroda i veliku filozofiju.

Vinko se prestravi na te nemile prijetnje.

- Vidim, vidim kakva ste kukavica. Ali ja bih vas ustrijelio, tako meni, po vašoj zakletvi, svega miloga i dragoga, tako mi moje kćeri; ustrijelio bih vas kao vižle.

U toj prijetnji bijaše Tomaš grozan. Oči mu se raširiše, a zjenice kano dvije sulice zabodoše se u Vinka. Cijelo mu tijelo kano da se nagiblje naprijed, na, sada će jurišati na svoju žrtvu.

- Ona više ne ide od mene - nastavi Tomaš - no održite li vi svoju zadanu riječ ili ne, da ne bude zablude, moja kći je nezakonito dijete...

I kano da se Tomaš udubao sam u se i u svoj život, sjednuvši na klupčicu u vrtu ovako se zanese u prošlost:

- Bilo je prije sedamnaest godina. I ona bijaše Sofija, majka moje kćeri. Bio sam austrijskim časnikom. Upoznah se s djevojkom otmjena i bogata roda. Sablja slatko zveči u žen-

skom uhu, naposeb u uhu taštijih i lakoumnijih žena. Bijahu dvije sestre s udovicom majkom. Druga sestra, to je današnja Kata. Sofija me ljubljšaše strastveno i žestoko. Od onda je meni ljubav ženska luda bajka, kano i zakopano gavanovo blago pod pranikovim plamenom. Sofija zanosila. Majku joj nešto stislo i starica umre, namirući lijep imetak kćerima. One godine, 1861, znate kakve su ideje pokrenule Hrvatskom. Ja sam bio lički sin, i prem austrijske vojske časnik, mrzio sam je i prezirao. A to se nije slagalo. Morao se vjenčati s njom, kano pop sa svetom materom crkvom; morao joj biti vjeran, kano vrag paklenim mukama. Bio sam mlad i vrela glava. Uz tako zasađena čuvstva u svom srcu, odlučio sam napustiti vojništvo, a na Sofiju, kano samodrugom sestru, pripao lijep imetak. Pa nikad boljega, sabljicu na klin, pa lijepo odgajaj dječicu, budi valjanim i skrbnim ocem obitelji, mužem koji ljubi te čitavim i neustrašivim Hrvatom, što vojnička služba ne dopušta. Ali jok, ja nadesno, Sofija nalijevo, ili obratno. Nikako zajedno ni usporedno. Bližilo se vrijeme porodu. Ja njoj nosi knjige što naročito o tom govore, da pobudim u njoj uzvišena materinska čuvstva, nu Sofija tih knjiga ni otvorila nije. Uopće nikada nije rado sa mnom govorila o svom budućem porodu. I mi bijasmo zaručeni. Spominjah da se vjenčamo prije poroda, nu ona otezaše dosta dosjetljivim razlozima, vanredan pojav u žene, otezati sa ženidbom. Bit će poslije poroda, mislio sam ja. Nekoliko dana pred porodom ostavih vojništvo. Da je iznenadim, dođem preobučen k njoj. Ona razrogači oči. - Ti nijesi više časnikom! - Zakuka kada joj otkrih svoju odluku i počne plakati. Ja ju, dakako, tješih, ali zaman. Postade hladnom, da ne rečem: preziraše me. Ja zdvajah. Bit će bolje kada dođe porod na svijet, i svanut će nam sunce sreće. Tješih se ja. Molio sam za sretan porod njezin, na što se možda ona sama sjetila nije. Zanosno joj razlagah i tumačih pokrete političke ideje godine 1861, da joj tim opravdam svoj napust austrijskog časništva, nu ona to ili nije htjela ili nije mogla razumjeti. Jednoć se sastah sa svojim zemljakom iz Like. On bijaše u ono doba prvakom vladajućih ideja. Začudi se da zabacih vojnički sjaj, da će rijedak krajišnik tako odlučan biti, nu ne slagah se s mojom ženidbom i otadžbeništvom. Odviše je krut i materijalističan vijek a opstojnosti hrvatskoga naroda preteške, a obzorje nad njim pretamno da ljudi opterećeni obitelji mogu biti nesebični i zasukani otadžbenici. - Vidiš, rode, ja ću ti se vjenčati samo s domovinom Hrvatskom. I na tom putu ću ustrajati. - To je on tvrdio onom stalnošću duha i oka svoga kakve nalazimo samo u odlučnih i odličnih muževa. Nu ja sam htio i svoje opravdati kako je lijepo dobru djecu, vrle sinove uzgojiti. - Vrle sinove! - nasmija se on. Nu za to se traži mnogo od matere. A bolje da smo u zarodu zagušili svaku misao na brak nego da smo rodili pol rđe samo... Iskustvo nas uči. - Jednoć sam toga otadžbenika upoznao i sa svojom zaručnicom. Kada se našosmo nasamu, prasnu ona u glupi smijeh: - Zar je to tvoj ideal! Hvala lijepa. Pričinja mi se kao zmaj ili divlji mačak! - I smijaše se bez kraja i konca. Boljelo me to kano da si mi uda polomio. Nehotice se sjetih riječi svoga zemljaka: - Bog te čuvaj roditi rđe...

Sofija rodi žensko čedo. Za koji dan otputovalo je dijete k njezinoj rođakinji na odgoj. Sofiji sam dokazivao da nije materinski trgati dijete od svojih sisa, pak ako već i to mora biti, neka ga barem ne daje iz kuće. - Zar te ne mori strah u svakom trenutku: sada se je što zla djetetu dogodilo? - Koga mori taj strah, neka pođe za djetetom - odgovori lakonički ona. - Ovo je zvjerica - zakukao sam zdvojno u sebi. Tako vazda jedno nalijevo, drugo nadesno.

Nekoga dana je opet opomenuh da se vjenčamo. Bilo je već mjesec dana prošlo nakon poroda. - Vjenčati? Meni se vidi da se nekome hoće mojim imetkom gospodariti! - Sofijo! - kriknem - nu ona me pusti nasamu. Uništen iziđoh iz njezine kuće, te lutah gradom od nemila do nedraga. Napokon me čeznuće posve svlada i odlučih za nekoliko dana otputovati na selo da vidim dijete. Ne rekoh joj o tom ništa. Ne vidjesmo se tjedan dana. Njezina rođakinja nije se mogla načuditi da sam bez majke došao gledati djetesce. Ubavo

bijaše to čedance. Dojilja mi pripovijedaše da ga hodaju iz sela gledati kano kakvo čudovište; da bajaju kako se prepametno vidi, da će ili kratak vijek vjekovati, ili nesretno biti. - Pa tako je i pravo da ste vi prije nego mati došli moju malonošku Sofiju posjetiti - kokodakaše rođakinja - ej ta čitavi tata, čitavi tata! - a dijete pruži prema meni sitne ručice.

Vrativši se natrag, iznenadila me vijest da se gospodična Kata udaje za nekoga natporučnika. Tu se vrtjela po kući čitava austrijska soldateska. Nerado sam tada polazio kuću. Odvjkada sam znao da su vojnici šuplje, pamukom napunjene lutke. Klopotače kojima vjetar okreće. Pa ako se može kod njih već o kakvoj vrijednosti govoriti, to jedino jest ona koju bi tko dao za uniformu. Bilo je nekoliko prizora sa Sofijom koji me sve jače ogorčavaju i osvjedočavaju da je Sofija u mene tek ljubila vojničko odijelo, a ne sama mene.

Kata se udala. A natporučnik joj bijaše prvim bračnim drugom. Od nekoliko dana posta Sofija sumornom i melankoličnom. Približih se k njoj, predloživši joj da zajedno pođemo k djetetu. Nastojao sam je navesti na materinska čuvstva, opisujući joj kako nam je Bog dao lijepo dijete i da bi vrijeme bilo da se već vjenčamo, tim bolje je to na mjestu što se evo i Kata skorih dana udala.

- Šta dijete? Bog ga je dao? Hvala mu na tim darovima, ja ih ne trebam!

U meni se stinula krv.

- Sofijo, da li te je sam pakao preobrazio? Šta ti je?

- Ništa! - mahnu rukom i napusti me.

Od ovoga dana moj život postade gorak kao pelin, čemeran kao povrijeđena rana. Očito sam pogibao. Veli se da zaljubljene žene jače stradaju od zaljubljenih muškaraca. Ne mislim tako. Nema većega stradanja no potišteni ponos; ili sam ja bio ženskoga srca.

Jednoga poslijepodneva, a ne bijaše Sofije kod kuće, uhvati me stara Barbara, sluškinja od malih nogu u toj kući.

- Tomica, gospodine Tomica! - prizva me ona. - Aj venete, venete, kano posječena stabljika. Znam ja to. Došli, pa vas podsjekli, a vi ste tako dobar, tako čestit. Oj, gospodična naša pošla zlim putem, vrlo zlim - razbrbljala se baba po običaju svoga spola.

- A molim vas, što stadoste buncati? - Mahnem rukom kao da ne marim za njezine pripovijesti; pa me ipak neopisiva zvjedljivost morila.

- Buncam? ha? Gospodine Tomica! I kada se Bogu molim, vele da buncam. I kada gospodičnu opomenuh da će je pedepsati Bog: buncaš, baba - reče mi ona.

- Pa kaži mi onda šta je? - smirim se ja, a u grudima bjesnjela mi bura.

- Podsjekli vas. Zna li kako stablo podsijeku; a ono se posuši i ne plodi više. A suhim i neplodnim drvetom valja vatru naložiti, veli naš gospodin sin božji. I s vama treba naložiti vatru, gospodine Tomica, jer ste izigrani. Čemu odlagati sabljicu, sada niste tako ravan kano da bi vas slio od voska; pa vas i ne voli gospodična. Mi sad poznajemo u kući nekakva bratića gospodičnina; eh, kako mu lijepo stoji sabljica. A bratić, da se Bog smiluj, deseta kisela voda! Ja sam tu od malih nogu, znam za svu rodbinu, ali toga, bratića, duše mi, nikada nijesam vidjela... Hm, buncam, da, ja buncam, a vi ste blijed kano moja pregača. Koliko put morala sam vam reći da gospodične nije kod kuće, a kad tamo, gospodična je kod kuće sa svojim bratićem. Mislila sam, zašto ona ne bi bratića Tomici predstavila; a taj bratić postao tek od Katine svadbe. Ha, Barbaro, nečist je to posao, treba ga iskati gospodinu Tomici. Pa evo vam Barina buncanja.

- A čim mi možeš to dokazati? - zapitah muklo.

- Čim? Ostajte evo tu u mojoj sobi pa ćete ga vidjeti kada dođe i ostane tu. To će biti najbolji dokaz.

Pristah muče i sa stidom. Morao sam se čak i sakriti u Barbarinoj sobi.

Pade prvi mrak. Moja zaručnica dođe sva usopljena.

- Barbaro - povikne zagušljivim glasom - moj bratić će danas doći, pripravite nam čaj, zatvorite vrata i da nijeste nikoga pustili unutra. Dođe li slučajno Tomo, recite da nikoga ne mogu primiti!

Htjedoh poviknuti, nu zape mi glas. Ona hitro vesela poleti u prvi kat u svoje sobe.

- A sada će vam se objesiti na prozor i čekati, uzdišući, tobožnjega bratića - pribrlja Barbara.

Srce mi udaralo da malne probi grudi. U meni je vрила krv, ali samo za osvetom, za osvetom.

Dok ja tako, došao je bratić. Čuo sam gdje mu je s prozora poviknula Sofija koketno: - Oh, umrijet ću kako te dugo izgledam. - Barbara mu svijetlila hodnikom. Ona nije znala da sam se ukrao iz sobe dok je otvarala vrata, zgrabivši negdje u kutu silnu toljagu. Barbara i tobožnji bratić bijahu uz svijeću u svjetlu, a ja u mraku. Tako upoznah nekoga časnika od Katine svadbe, i sjetih se da se taj isti najviše na svadbi oko Sofije vrpeljio. Napusti me svijest kada je htio stupiti na prvu stubu u prvi kat. Skočih da se oborim na nj, a Barbara se ukoči od užasa. On me upozna; munjevitom brzinom povuče sablju, kako dolikuje časniku, nu ja mu je toljagom izbih iz ruke; nakon što mi je nasjekao ruku vrh laktata, sablja zazveči hodnikom, toljaga prasnu na čelu moga nuzljuba, i on se skotrlja, ruknuvši grozno. Barbara baci svjetiljku i pobježe bez traga. Prestravljena doleti Sofija i stade vikati i jecati, pustivši svijeću u sredinu stuba. Poletjeh k njoj: - Ti li si majka, ti li si zaručnica? To je vjera tvoja? - Nu ona preču. Vikaše kano bijesna u pomoć. Već čuh ljude na ulici roptati, to me raspali, udarih je lagano i ona se od straha nesvjesna sruši do ljubavnika. Povukoh se kroz dvorište u vrt, ostavih grad i ne vidjesmo se nikad više.

Srce mi puče, duša podivlja. Zamrzih ljude i sav svijet. Svako čuvstvo usahne u meni, nu jedno ne: ljubav pram djetetu. Brzo osnovah i osnovu izvedoh. Dijete u njezine rođakinje uzeh, tobož da ga vodim materi u grad, pobjegoh s njim daleko; daleko. Odonda niti moje dijete, a to vam je Sofija, nije nikad vidjelo svoje majke; a niti ja svoje tobožnje zaručnice.

Moj stališ ne bijaše školnikovanje. Prije pet godina dadoh se na taj kruh. Tada sam se upoznao s udovicom Katom; njezin drugi muž življaše još. O sestri znala je samo toliko da je proigrala lijepi svoj dio imetka i da se potuca po svijetu. Nu moja kći kao da preuze zadaću nagovoriti me da potražim mater i da se sjedinimo. No, to je uzaludno...

Sofija je dakle nezakonito dijete; kći bludne i zle žene, ali u njezinim žilama teče očeva krv; pa bude li nesretna, pući će joj srce, zamržit će na sve, kao i ja, ali će i biti jaka pregarati; nu jao ga stoput onomu koji se titra sa srcem njezinim!

Ovo sam držao nužnim razložiti vam.

- Takva nešta sam i slutio - promrmlja Vinko na koncu ove pripovijesti; ali ga Tomaš nije čuo. Oni se otpute u školničiju, ne progovorivši više ni riječi zajedno.

X.

Gosti od Tomaša rastajahu se s hladnom i promjerenom udvornošću. Sa samim Vinkom izmijenio je Tomaš vrlo malo riječi, i kano da mu se ugibaše.

Na prozoru stanjaše Sofija. Plakala je. Vinko joj se približi.

- Sofijo, mi se rastajemo, ali da se skoro vidimo, Sofijo - otezaše turobnim glasom mladić.

Ona upre suzne oči u nj i potrese glavom.

- Joj, Vinko, mene tako ljuto, ljuto boli srce. Neki slut me muči, strašno muči. Zloduh bi šapće da se mi nikada vidjeti nećemo - jecaše tiho djevojka.

- Ne djetinjari, Sofijo, to su djevojačke predsude i ništa drugo; predsude što ne vrijede ni kaplje vode, a kamo li suze. Tješi se, dušo, mojom poštenom riječi, mojom ljubavlju; ja te ostaviti neću.

Mladić joj poda ruku: - Sofijo, zbogom, Bog te čuvao; zbogom! - Gosti posjedaju na kola, pratio ih Tomaš. Sofije nijesi nigdje opazio.

Vrativši se Tomaš kući kako je popratio putem goste, nađe Sofiju blijedu i zaplakanu. Neko vrijeme šućaše, a zatim se blago okrene k njoj:

- Kćeri, dijete moje, vidim, promijenila si se. U tebi živi moja duša; pametna si, pa mogu koju oveću s tobom progovoriti. Ti ljubiš Vinka, ljubiš kako sam i ja ljubio tvoju majku koje ne poznaješ i koje valjda nikada vidjeti nećeš. Ali taj mladi profesor jest čovjek lakoman, nestalan i tašt. Da ti umah sve iskažem. Gorko ti je; rastadoste se; no ispij kupu gorčine do kraja. Vinko je priznao svome drugu da si ti slaba trta kojom on vije po volji, kako mu se sviđi. Nu da s tobom misli onako kako svi njegovi drugovi ovoga vijeka misle s djevojkama. Omamiti je pak onda izdati i prevariti. Čuo sam to na vlastita uha. Danas ga prizvah na stranu, prem nikad prije ne razgovarah o vašim zarukama, spočitnuh mu ukratko nepoštenje. Mladić mi iskreno prizna da sam dobro čuo, nu da ono što čuh pripišem njegovoj taštini, jer da se samo pred prijateljem pohvalio sa sretnom ljubavi. Tada se stane zaklinjati na milo i drago da pošteno misli s tobom. Slušah ga i ne slušah; ali mu ispriповjedih da si nezakonita kći, pa zatim čitav svoj život i svoje zgone razgalih mu. To bijaše nužno, da ne bude nikakve opsjene. S tetom sam bio strog, jer je ta žena prosta razuzdanka. Ovo ti priopćujem da se pripraviš, ako te u budućnosti bude susretala zla kob! Ali i tvomu zaručniku navijestih da ćeš je biti jaka podnositi.

Tomaš umuknuo. Djevojka je poniknula glavom.

- Oče, ti ne imaš razloga bijediti Vinka.

- Sofijo - stane Tomaš pred kćerku - nijesi li mi dijete, nijesi li mi jedino što me još podržavati može? Neki dan sam bio s tobom strog. Ali sad vidim da ljubiš, a ljubio sam i ja. Da si majčina srca i majčine duše, ukratko bih ti sve zabranio. Ovako, pošto si moja slika i prilika, ne mogu ništa. Nu želim zdravlje ti podati naravskim lijekovima: a to je iskrenost i istina. Ja Vinka ne bijedim; tko radije no tvoj otac da si sretnom? Dužan sam ti ipak reći svoj sud o čovjeku komu sam zavirio u dušu; a ja se u sudu rijetko varam. Međutim vidjet ćemo. A sad gledaj, kćerice, da svoje misli pozabaviš u poslovima. Čeznuti i sanjariti jest ubojstvo duše i tijela. I prije će vrijeme proletjeti u poslu.

Djevojka priskoči k ocu i ovije mu se oko vrata.

- Oh, oče! Dao bog da si se prevario u sudu. Nu ako nijesi, to će možda tvoja kći sve moći trpjeti, samo mi ti poživi!

Od toga dana nastojaše Sofija vazda prikazati se ocu veselom, dapače nebrižnom. Ali njeno srce je gorjelo, duša plivaše u dubokoj melankoliji, dočim je ono bujno djevojačko tijelo dan za danom venulo.

Tomaševo pronicavo oko sve je to pazilo, hinjena nebrižnost i tobožnja veselost djevojčica nije ga mogla opsjeniti.

- Sofijo - nagovori je otac nekoga dana - od tvoga zaručnika baš nikakvoga glasa, a ti mi veneš, kćeri, ja se bojim za tebe.

- Oče, ovdje je tako pust kraj, nepritimni ljudi, pa i sama narav ne prija čovjeku - odvrti ogorčeno Sofija.

- Zašto nepritimni ljudi? Ta ti barem s nikim ne općiš.

- Ne općim, nu danas me tako neočekivano uvrijedio mjesni župnik.

- Šta? Pop? Gdje, Sofijo?

- Ja ne znam po kakvom je poslu došao još sa dva gospodina. Pregledavahu školu, a zatim pitahu za tebe. Odvratih da si pošao na poštu. Udoše u naše sobe i bez svakoga pitanja istraživahu knjige, napokon zahtijevahu da im otvorim ormare. - Gospodo, odvratim s ponosom, ja ne znam tko ste i što ste vi. Zašto bih vam otvarala ormare. - Djevojko - zaškilji župnik očima - po službenom poslu dolazimo. Vaš otac je bezbožac i bezvjerac; poskidao je svete slike u školi, širi nekakvu sektu. Mi smo došli sve pretražiti i osvjedočiti se. Hm, valjda ste i vi, djevojko, bezvjerka da ste tako otresiti. Hm, šta? - I kako bezobrazno govorio, tako bezobrazno koračio k meni i uštinuo me za obraz. - Gospodine - podignem desnicu - sramota na vas, pa još svećenik! Ja vam zabranjujem tu bestidnu smjelost. Molim da se nosite umah napolje! Tu već ne imate nikakva posla! Ja sam kći svoga oca i gospodarica ovdje kada je on odsutan. - Gle, gle, kako ti se ta školnička cura uzježila, kano kakva barunica! - rugaše se on. - No, s tako glupim popom neka se ponosi sva katolička crkva od istoka do zapada i svi sveci na nebu i na zemlji! - poviknuh župniku koji me je vrijeđao i zatresnuh vratima. Oni odoše.

Tomaš slušaše pozornu svoju kćer. A lice vazda blijedo kano da je sa kćerina postajalo blijedim.

- Slutio sam - promrmlja. - Ne boj se, kćerko, nećemo ostati dugo u tom kraju. No, sada idem do toga lijepoga pastira svoga stada da vidimo šta je na stvari.

- Ne idi, oče, to je prostačina dozlaboga; samo će te vrijeđati i ljutiti.

- Ne boj se, kćerko, za mene. Skoro ću se vratiti! - I Tomaš izađe.

XI.

Pošavši Tomaš do mjesnoga župnika, padne mu putem na um da već ne izlaze društvene novine otkako je onaj boležljivi gimnazijalac otputovao u grad na nauke. Jednoć nuđahu članovi njemu da se opet lati uredništva, nu on je to odlučno odbio. Međutim ga izdaja nije iznenađivala, već zanimalo ga od koga potječe. Napokon dospije u župni dvor. Župnik bijaše visok, koštunjast čovjek sivih žmirucavih očiju te vrlo duga obraza. Vanredno ohol, a formalnost u društvenom životu bijaše mu alfa i omega svega znanja.

Po toj alfi i omegi mjerio je cijeli svijet i sve ljude. Ne bijaše u njega duha Ivana Zlatous-toga; svoje prodike je znao nabubati od riječi do riječi iz knjiga; nu zato u selu bijaše sva-komu loncu zaklopcem.

Tomaš stupi u njegovu pisarnu. Župnik nešto pišaše dimeći pipu i, ne skinuvši kućne ka-pice sa glave, ovako će Tomašu:

- Kako to da veleučeni filozof i naš školnik danas dolazi u župni dvor? Mi barem do sada ne bijasmo vični ovakvim posjetima.

- Gospodine župniče, vi ste danas pregledavali školu. Kakav ste imali povod?

- Povod? - pljuče župnik izvukavši silnu maramu iz džepa dugoga kaputa - povod? Ve-
liki povod, mudračče! O vašoj koži radismo.

- Čuo sam da mjesni župnik ljubi etiketu i formalnost; nu danas se iznevjeruje obojemu. Ja ga nisam ovlastio da rabi tako nezgrapno podrugljiva imena, a najmanje ga je na to ovlastilo naše poznanstvo.

- Vama je to sve isto. Zar majmunov rod mari za etiketu i uljudnost? - odvratu prezirno župnik.

- Izvolite mi reći razlog vašemu posjetu u moju školu danas, gospodine poluduhovni pa-
stiru! - hladno će Tomaš.

- A ja ću vam i reći. Pa vas upozorujem da neće sve to na laku ruku proći. Vi ste utemelji-
li bezbožno nekakvo društvo, ustrojili novine za to društvo, pravila; jednom riječi: čitav pakao. U društvo uvukoste i nekakva gimnazijalca, moga župljanina. Taj je počeo vašu školu širiti među svojim sudrugovima i dijeliti vaše novine na čitanje. No ušlo se tomu u trag; gimnazijalac u strahu odao sve, a iz zaplijenjenih primjeraka vaših novina doznas-
mo i više toga. Ni mene niste pustili na miru, pa i školski kipovi smetali vas. Evo vam razloga današnjemu našem pohodu, naime mojemu i dvojice gospode od podžupanije. Pa tako ćete vi, filozofe Sokrate, zastalno nastradati i zapamtiti ubuduće da se ne treba pouzdati u majmunsko pleme - tj. u sve ljude krštene i nekrštene. Dapače ni u istoga ze-
ta. Vinko, onaj mladi profesor, vi ga bolje znate nego ja, tako mi barem pripovijedahu, glavnim bijaše pokretačem čitave istrage; on je, naime, učiteljem vašega najmlađega pris-
taše, ovomjesnog gimnazijalca. A sada mi ostajte zbogom, veliki filozofe, rušitelju Sveto-
ga pisma, rimokatoličke crkve; zbogom! A ja ću još ostati u svojoj župi, dočim će vama valjda dosuditi da odete majmunima graditi škole tamo u afričke šume. Zbogom, filozofe devetnaestoga vijeka! Pozdravite svoju majmunicu kćer. U nje su oštri zubi, pa će znati s majmunima hrustati orahe! Zbogom!

Župnik napusti učitelja Tomaša. Ovaj škrinu zubima i ode iz župnoga dvora. - Ah, takvi li su nasljednici Isusa Nazarenca! - mrmljaše on približavajući se k školi.

U nedjelju zatvoriše župljani učitelju kor, a poslije mise prozvaše pred crkvu da ljudi da-
lje ne šilju djece u školu, jer da je učitelj postao poganin i bezvjerac.

Bilo je vike i mudrovanja. Jao si ga onomu selskomu inteligentniku koga puk stane pret-
resivati i podmetati ga svojoj kritici i rasuđivanju. Bake se skupiše u kolo pokraj takoz-
vanoga križnoga drveta, križajući se i ljevicama i desnicama kako može župa imati učite-
lja bezvjerca. Debela mesarica onoga mjesta, koja je naglas čislila na brojanice u crkvi i
sve žrtvenike izljubila prije i poslije mise, no ipak zato vazda krivom vagom mjerila, naj-
više se hrustila na općinske odbornike, na sud, na gospodu, ukratko rečeno: na nebu i
zemlju, kako se može što takva dopuštati. Apodiktično je tražila da se navali na školu i
da se u općinsku tamnicu zatvori i učitelj i kći mu, ona "naduvena frajla". Pa ako nije u
općinskoj tamnici mjesta da će ona drage volje odstupiti onaj dijel svoje pivnice kamo
običaje krumpir spravljati, koji žalibože nije ni najmanje obrodio ove godine. Da, dragi

Bog, čast i dika mu budi, kaznio nas ljetos dokraja: tukao tučom, pekao sušom, opurio ranim mrazom. Sve zato što smo toga bezbošca držali u našoj župi. Ja sam umah kucnula Po svom čelu: - Mica, Mica, ovaj čovjek koji ti tako dugu bradu nosi ničemu dobromu ne svjedoči. Onako se meni mili da sva gospoda obrijana budu, kako je naš gospodin župnik. I Bogu i ljudima mio, a okrugao i gladak kano jabuka. - Vikala je mesarica, a ne zna se da li od ljutosti ili od silne vike, posve joj je probljedjela vrlo mesnata bradavica na nosu, koja je inače vazda držala postojano crvenu krv pod kožom. - Pak ona "naduta frajla" - prekrstila je mesarica ruke. - Bože moj, na sve vijeke budi hvaljen, ja, ja sam bila pjestinja kod generala, a kakva djevojka! Sunce mi se smijalo, mjesec namigivao, dok napokon nije sreća otvorila blagostivu ruku mom Juriću, koji je zaonda bio prvim paradnim kočijašem gospodina generala! Ja, ja; pak se nijesam nikada tako kočila.

Neki napokon zaključiše udariti na učitelja, pobacati mu napolje stvari, njega i kćer, te zatvoriti školu. Dopre rulja već i pred školsku zgradu.

Učitelj Tomaš nalazio se zajedno sa Sofijom u sobi, te o svemu jošte niti riječi nije kazao kćeri.

- Kakva je to vika pred školom? - upita Sofija.

- Ne znam što će opet imati ti ljudi - odgovori Tomaš te odloži knjigu.

Po hodniku odzvanjahu teški koraci. Iznenada se začuo krupan glas: - Kuda ćete, vi bivoli? Što tražite ovdje? Tako mi poštenja, ako nećete, gledajte, ova će štapina taj čas pucaati na vašoj magarećoj koži, da ćete zvijezde brojiti! - To bijaše glas ladanjskoga gospodina.

- Prosimo ponizno - ozove se jedan od njih štono provališe na hodnik - nas su starci odabrali da bacimo toga bezvjerca napolje, s dopuštenjem budi rečeno.

- Dat ću ti ja, huljo! Komu ćeš ti suditi? - viknu gospodin Pepo i baci napolje onoga štono mu je stvar počeo razjašnjavati. Zatim će ovako ljudima:

- Čujte me, seljaci! Vas su kojekakvi ljudi nahustili na učitelja. Ali vi ćete pozatvarani biti. Tko vas je postavio suditi komu što vi ne razumijete? Od toga su poglavari. Da ste se umah razišli, jer inače ću poslati po žandare!

- Po žandare! - kliknu baš pred nosom ladanjskoga gospodina debela mesarica. - Za bezbošca i poganina će žandari na nas. Jako lijepo. Neka samo dođu. Ja sam baba, pa ih se ne bih bojala. S tim poganinom napolje!

Ladanjski gospodin čvrknu žestoku babu baš po nosnoj bradavici.

- Hvala vam, mladi gospodine - nakloni se mesar Jurić, koji je inače stajao pod gospodstvom pregače svoje milostive polovice - ona se mora svuda plesti.

Gospodin Pepo s mesaricom bijaše u podalekom rodu. Ljudi su se na intervenciju ladanjskoga gospodina počeli razilaziti, a Pepo uđe, jedva pokucavši, u sobu gdje se nalaziše Tomaš i Sofija.

- Tomašu, molim te nasamu za nekoliko riječi - reče ladanjski gospodin, a zatim se udaljiše u učionu. - Tomašu, mi smo izdani. U dobar sam čas došao; jer ti glupaci navališe na te, da ne bude mene. U odborničkoj sjednici naložiše mi da ti zatvorim školu, a ljudima je prozvano da ne šalju djecu u učionu. Svemu je kriv onaj zeleni đaćić. Ulovili ga. Izdao nas slabutac. Što više? Tvoj Vinko mu je profesorom, pa je ispipao sva naša imena, sastavio zapisnik i predao na podžupaniju. Glavno je da su tomu neopreznjaku zaplijenili više brojeva Motike. Sam đavo me je napatio da sam prigodom one sjednice radio proti tebi, i da smo primili tu zelenu granu, pa još u redakciju Motike. Ali u meni je kipio bijes na

tvoje goste, naposeb na toga profesora što nam je sada skuhao kašu kano da ti se htio osvetiti na gostoljublju i ljubavi lijepe Sofije.

- A znaš li što kažu ostali članovi? - mirno upita Tomaš.
- Ostali članovi? Molim te, kakvi članovi! Imbrica Nabrgoj već je bio kod župnika i sve mu iskazao, samo da nevinim izađe. Pop mu je rekao da će tebe protjerati i zatvoriti na koju godinu, a on popovsko mnijenje, kano svete riječi, revno razglasuje među ostale članove, koji vele da će priseći da ih nas dva zavedosmo.
- A znaš li ti što će od nas biti? - pošeta sobom Tomaš.
- Znam i ne znam - mignu ramenima Pepo.
- Mene će otpustiti, a tebe će valjda isključiti iz općinskoga odbora.
- Nu, kako ćeš se ti na istrazi ponijeti?
- Što je bilo, to ću priznati; a ostalo što nije istina, dakako, zanijekat ću.
- Tomašu, prijatelju - uhvati Pepo učitelja za ruku - još nešto.
- Dakle?
- Preseli se umah u moj dvorac da te prostota ne napastuje; jer u župnom dvoru zbog onoga članka komu si se ti najljuće protivio čitavu bunu hoće na tebe dići.
- Na to ću ti poslije podne odgovoriti, a sada moram sve najprije Sofiji otkriti.

Prijatelji se rastadoše, a Tomaš od početka do konca sve ispriповjedi svojoj kćeri.

Što je o Vinku čula, nije mogla vjerovati, pa zato ogorčenom dušom uzme pero i ovako mu napiše list, kano posve stranoj osobi:

Gospodine profesore!

Dopustite da Vas nešto pitam. Pravo mi na to daje gostoljublje što ga uživaste u našoj kući. Ne bojte se da ću Vas opominjati na Vašu zadanu riječ. O, ne! Sofija Brančeva zna pregarati i trpjeti, a tješi je zdravo rasuđivanje oca joj, koji bolje poznaje ljude od tete Kate i od uboge Sofije. Ja nisam od onih kćeri zemlje da Vam dosađujem jadikovkama, prem za to imadem najveće pravo.

Odgovorite mi, jeste li Vi istragu vodili proti nekome svomu učeniku i jeste li Vi sastavili zapisnik na podžupaniju gdje ističete u darvinističkoj sekci ovog mjesta vođom i krivcem svih zavađanja Tomaša Branca?

Sofija

Na ovo pismo ne dobi Sofija nikada odgovora. Što je prije tugovala i sahnula s neprestana Vinkova mučanja, otkako se rastaše, to se sada ta tuga i bol pretvori u bijes i osvetu.

Došao je i dan istrage. No tude ne bijaše o nikakvom županijskom zapisniku niti govora. Svi utemeljiteljni zaprisegnuti članovi darvinističko-socijaldemokratske sekte suglasno svjedočiše proti Tomašu.

Ladanjskoga gospodina ne bijaše blizu, niti je o njem bilo kakva govora na istrazi. Isto tako o gimnazijalcu te njegovom uredništvu nije se ništa spominjalo. Na istrazi bijahu predloženi Tomašu samo oni primjerci Motike što ih je on uređivao i onih deset paragrafa što ih je on sastavio.

Čitava istraga nije dugo trajala. Tomaš je hladnim i kratkim odgovorima sve priznao i nato se zapisnik sastavio.

Za nekoliko dana dobije Tomaš dekret kojim se diže od učiteljstva u opsegu hrvatske kraljevine s razloga što je širio protuvjerska načela, škodljiva svetoj materi crkvi i druš-

tvenom stanju i s razloga što je utemeljio tajnu i vrlo pogibeljnu darvinističko-socijaldemokratsku sektu i što je bio glavnim pokretačem tajnih novina Motike, pisanih ljepopisom, koje su širile pogubna načela spomenute sekte.

Tomaš je tu čestitku pročitao i bacio u peć. Sada mu je bilo prvo na reda odseliti se, jer nije bio prihvatio prijedloga svoga prijatelja ladanjskoga gospodina da se preseli u njegov dvor.

XII.

Drugoga dana nakon istrage Tomaš je sjedio uz peć a Sofija je nešto plela. Bijaše vanredno blijeda, samo joj gorahu usne i oči. Vani se bilo tako zatmurilo da si skoro trebao u sobi svijeću upaliti. Kiša, ispremiješana sa solikom i kojom pahuljicom snijega, daždila je cijelom krajinom.

- Kćerko - počne Tomaš - mi se selimo u grad, je li ti to po volji?
- Ja mislim da se ne selimo nikuda, da ćemo ostati baš u ovom kraju - odgovori promišljeno Sofija.
- Ne razumijem te kako bismo mogli ostati u tom kraju?
- Razumjet ćeš me za koji čas - i djevojka pođe k prozoru, otare ručicom stakla te izgledaše nekoga.
- Želio bih što prije shvatiti tu tvoju promjenu. Prošlih dana si prva zaželjela da odemo iz toga divljeg kraja.

Djevojka je stoički šutjela na očevu primjedbu. Tomaš nije pitao dalje, već je podbočio glavu na laktove, uprvši ih o koljena.

Nakon kojih dvadeset časaka takve šutnje među ocem i kćerju čuli su se koraci na hodniku. Ovi im koraci bijahu poznati kano koraci ladanjskoga gospodina Pepe. Posljednjih dana bijaše on svagdanji gost Tomaševa doma.

Sofija klone na stolac, usta grčevito stisnu i kano da je jače probljedjela. Pepo uđe i odloži.

- Molim vas, izvolite kazati ocu što sklopismo - reče tiho djevojka i nehotice uhvati se za srce, a iz oka odrazivaše joj se ljuta bol.
- Tomašu, prijatelju, blagoslovi nas, Sofija je privoljela da bude mojom ženom!

Tomaš raskolači oči, ustade naglo i prođe dvaput sobom.

- Ja na to ne pristajem! - izlane napokon.
- Kako ne pristaješ? - posrnu ladanjski gospodin - kada Sofijino srce privolijeva.
- Sofijino srce privolijeva! - nasmija se ironički Tomaš - o, jadna opsjeno, Sofijino srce! Ti bezazleni čovječe misliš da je djevojačko srce kano srce tvoga purana! U toj djevojci teče Brančeva krv! Ja ti velim, i sto puta velim, da je Sofija samo jednome poklonila srce, a taj je profesor Vinko.

Djevojka zadrhta i žar munje poli joj obraze.

- Varaš se, oče, ja ga mrzim, ja ga prezirem! Prvo i posljednje pismo što mu ga pisah i na koje nije odgovorio pretrglo je i posljednje spone moga srca s njegovim imenom!

Sofija je trebala odmora na tu izjavu. U njoj je kipio bijes i mržnja, ali glede svoga srca je lagala.

Ladanjski gospodin ugriznu se za usne kad je čuo riječ pismo, kano da je u kakvom spoju sa značenjem te riječi.

- Ja doduše ne ljubim gospodina Pepu, to sam i njemu priznala, nu ja sam stalna za to da ću biti valjana i vjerna supruga, a takve će dužnosti izliječiti moje srce i sav moj život. I u to ime dajem gospodinu svoju ruku.

- Ja ni uz ovakvo tumačenje ne mogu pristati s razloga što baš sada s ovakvim odlukama dolazite kada ja nijesam drugo no otpušteni školnik; a za te se naposeb, Sofijo, bojim da te ne bi prevario tvoj umišljeni lijek.

- Ali, prijatelju, ti si se pretvorio u najljućeg mi protivnika ili u pravo naivno dijete! - strastveno ga ukori ladanjski gospodin - zar se možeš još dulje protiviti stalnoj odluci svoje kćeri?

- Oče - okrenu Sofija svoje blijedo lice poput mramora k Tomašu - oče, ne protivi se tomu, molim te!

Tomaš ne odgovori ništa. Šetaše hrljivim korakom po sobi, oborenih očiju.

- A ti se dakako odričeš naše sekte? - promrmlja Tomaš.

- Odričem; valjan suprug ne može biti njezinim pristašom.

Riječ "valjan suprug" ujela je Tomaša za srce, ledena kora štono ga obuhvaćala kano da se taliti počela.

- O jest! - krikne promijenjenim glasom Tomaš - da sam i ja mogao biti valjanim suprugom, ni ja ne bih nikad ustrajao ove sekte! Djeco, dođite, evo vam moje ruke, a zatim im počne pripovijedati onu istu pripovijest, koju je jesenas Vinku pripovijedao.

Sofija je znala nešto o tom, nu ovako savršeno svoju povijest nije joj nikada otac još kazivao.

Na udivljenje svega onomjesnoga žiteljstva preseli se otpušteni školnik i razglašeni bezbožac Tomaš sa svojom kćerju u dvorac ladanjskoga gospodina Pepe; a još su se više divili naširoko i nadaleko kada iza nekoliko tjedana slaviše sjajnu svadbu gospodina Pepe sa bezboščevom kćerju Sofijom.

Mesarica, deveta rođakinja ladanjskomu gospodinu, koja je uvijek osjećala tajinstvenu moć njegove ruke na svojoj nosnoj bradavici štono od onda većala se danomice razmjerno prema nosu, nije mogla zavezati svoga moćnoga jezika ni danju ni noću.

Bijaše sva sretna samo kada je imala slušalaca; a zato je i bolje vagala i koju tu mjericu vina poklonila.

- Znajte i čujte - razlagala je mudra mesarica - kada je onaj sveti patar jezuita pred nekoliko godina čitav tjedan dana prodikovao u našoj crkvi i kršćanske duše obraćao na pravi put, rekao je da će doći Antikrist, koji će sijati pšenicu, a rast će kukolj; ljudi će mu vjerovati i on će ih zavađati. Malo kasnije doći će sudnji dan. Taj Antikrist vam je, slušaoci, onaj pogan, protjerani školnik Tomaš. Gospoda i ljudi osudiše ga, ali ga ustavi kod sebe, a štoviše, stupi s njim u rodbinstvo naš mladi gospodin i moj rođak, nikada ga ne bilo! O, da se ustane iz groba pokojna mamica, ili pokojna tetica, nek počivaju u miru vječnom, prestravili bi se od svoga nesretnoga Pepice, što li je učinio! Zar nije, kuma Magdo, kuma Jano, prijateljice Doro, tako?

- Jest, jest; pravo imate, gazdarice. O, budi nam dragi Bog i mati božja na pomoći, nečastivi daleko budi od nas! Mi ćemo se držati da nas Antikrist ne zavede! - klimahu babe.

- Dakako, mi ćemo se držati sa božjom pomoći - potvrđuje mesarica - evo vam, prijateljice, svakoj po pol funte fileka i jetara. To se dade lijepo spržiti, a dobar zalogaj! Samo budi Bog s vama i s važim dušama!

Tako je mesarica sa pol funte fileka i jetara nagrađivala dangubu i trud svojih slušateljica; a bračna joj pola gospodar Jurić bi katkada doviknuo: - Ali ću se smijati kada te opet mladi gospodin Pepo čvrkne po tvojoj bradavici da ti zaveže brbljavi jezik.

- Šuti, zvrndalo, i ti si krenuo sa božjega puta! Sram te bilo! O, Bože, Bože - izvrne mesarica svoje krupne oči - siješ, siješ, Antikriste, pšenicu; evo kukolja, kakav je, kolik je nastao! I ti ćeš se valjda odreći svete mise, crkve i molitve, kao što se gospodičić Pepo na volju onoj frajli! Aj, nećeš, ne, dok sam ti ja živa! Nastojat ću da će malo njih Antikrist zavesti, samo me uzdrži dragi Bog!

- Ako bude moja mesnica nasmagala dosta fileka i jetara da nagrađuješ svoje slušateljice! - nasmije se Jurić i pobjegne u mesnicu kad je mesarica poskočila za njim.

Dok je tako žamorio "glas puka", usredotočen u mesarici onoga mjesta, živjelo se u dvoru ladanjskoga gospodina dosta zadovoljno.

Sofija bi se izdavala vazda veselom i nebrižnom, tek kada bi bila nasamu, zamišljala i zadubljavala bi se najedanput tako u svoje misli da su joj iste stvari što ih je držala u ruci ispadale.

Tomaš sa svojim zetom davao se na razne osnove. Vazda su hodali po sajmovima i vrlo dobro trgovali marvom i konjima. A imetak je danomice rastao. Pepo bijaše već potpuno osvjedočen da će se njegovih pedeset i devet parcela možda još jedanput na toliko povećati. Ljudi im stadoše potajice zavidjeti a javno ih hvaliti; samo je mesarica vazda i neutrudivo isticala da je sve to Antikristova pšenica što će uroditi kukoljem.

Sofiji bijaše ipak - pri svoj toj sreći i procvatu imetka svojega supruga i svojega oca, uz njezine bračne dužnosti što ih je jednoć naglasivala - kano onomu uzniku koji, buduć do smrti utamničen po krivu i svjestan nevinosti, proučava narodnu ekonomiju da može danas-sutra blagoslovljeno raditi u čovječanskomu društvu.

I prođe zima, proljeće i ljeto. Opet je zavladao jesen, nu još se ne ispuni godina dana Sofijina brakovanja.

Došla je jesen, a s njom su došle i uspomene prošle jeseni i opkružiše Sofiju kano sirenski glasovi, ona ih je tako rado slušala, ona bi za njima bila u sto vrtloga! U godini dana iscrpi se njezin bijes i mržnja na Vinka; njegova uspomena postade joj toliko nekako sentimentalno čarobna, privlačiva; od nje se ne mogaše nikako odijeliti. Toga ne opažahu ni Tomaš ni Pepo.

Ne minu još godina dana braka, a neočekivano prevrnuo se cijeli list takozvane sreće.

XIII.

Tomaš sa zetom pustio se s maloga na veliko trgovanje. A svuda im bijaše blagosloven posao.

Jednoga jesenskoga dana otputovaše obojica na sajam u Trst.

Sofija je poredila vanjske poslove, a zatim je stala u kući raditi, pjevajući neku melankoličnu pjesmu. Iznenadno počne sama sebi mrmoriti one Vinkove žestoke i strastvene ri-

ječi: "Jest, ljubav! I ti imaš pravo tražiti za tu ljubav od mene da te vjenčam! Ostaviti oca i majku, cijeli svijet, i poći sa mnom na more i gore, u pustoš i ravnine..." On je to govorio danas godinu dana! Čitav svijet ostaviti za ljubav, pobjeći s onim koga ljubiš! Zar ostaviti i zakonita muža svoga?...

Sofija se potresla od te misli. Uto pokuca netko na vratima, a dječarac joj preda pisamce pisano iz mjesta.

- Pismo... - promrmlja mlada žena gorko - tomu barem ja nisam vična...

Ona ga otvori:

Moja mila zaručnice Sofijo!

Ti svakako čuvaš dragocjeni poklad, zaručni prsten i osvjedočen sam da me vjerna čekaš kao zaručnika svoga. Godina dana je izminula, ja ni na jedno preporučeno pismo što ga na te adresirah nijesam mogao odgovora dobiti. To tvoje mučanje pripisivao sam strogosti očevoj, koji nije dopustio da mu se kćer dopisuje s onim što je jednoć u preludoj i bezazlenoj šali izbrbljao da će previriti svoju zaručnicu. Pravo mi budi zato sam stradao punu godinu dana da od tebe ni duše ni glaska. Nu hora je dospjela. Ja sam moguć zadanu riječ ispuniti, ja sam došao po te, povesti te pred žrtvenik.

Dopusti mi, pa ću se za koji čas naći već u tvojoj blizini. Da ne bude nikakvih zapreka, odabrao sam evo zgodu kada nije niti strogoga oca niti koga drugoga u blizini.

Do viđenja! Tvoj vjerni zaručnik

Vinko

Posljednja stavka bijaše apostrofirana i dvaput podvučena.

Sofija se obesvijestila poput mrtvacu, nešto progundala i klonula iznemogla na stari kožnati divan.

- O, Bože, Bože, što ti skrivih da me tako silnom rukom proganjaš!

Zatim počne još jedanput opetovati pojedine stavke lista i hvatati se za glavu kano da je poludjela... On je tu u mjestu, pozivlje se na zaručni prsten, na vjeru, pisao je listove, ja ih nikad ne dobivah! Dolazi k meni kada je odsutan strogi otac, kad nije nekoga drugoga!... Ne zna li da sam udata... Nije li to tek varka da me do kraja unesrećí! Pa što mu skrivih, za Boga svetoga!... jecaše glasno mlada žena.

Tko bi pogodio kako je dugo to trajalo, a pred Sofijom je stajao blijed, ukočen i nijem mladić. Glavu je pognuo unaprijed, a iz mutnih očiju proljevala mu se tuga i neopisiva melankolija.

- Sofijo, ja dođoh nakon godine dana da održim zadanu riječ. Ti za našu ljubav imaš ostaviti čitav svijet i poći sa mnom!

- Vinko, ja sam udata; ja nijesam kriva da je tako. Ti si šutio, ti si me odnemario. Jedan list ti pisah, prvi i posljednji, nu od tebe ni glasa. Kazivali mi da si glavnim povodom bio u istrazi proti momu ocu, pitah te u tom listu da li je istina? Ti niti crne, niti bijele. U meni uskipjela mržnja, a oplodila je neobuzdanom bjesnoćom. A to je uzrok momu nesretnomu braku.

- Da ne šaramo, evo gledaj sve predatnice mojih preporučenih listova na tebe, ja ih valjda spotvorio nijesam. Da od tebe nikada nikakvoga lista dobio nijesam, prisizhem na Boga! - dignu Vinko desnicu. Nakon kratke stanke nastavi:

- O istrazi proti tvomu ocu doznah tek ovdje. Ovomjesnoga gimnazijalca, kod koga ja sada boravim, prijavio je netko iz ovoga kraja, predavši profesorskom zboru nekoje primjerke novina Motike. Nu ja sam privatno kod svojih kolega nastojao da se proti tomu gimnazijalcu nikakva istraga nije vodila. Zatim su bili primjerci tih novina poslani natrag na ruke pseudonima, otkud su i došli. Koja im je daljnja sudbina bila, ne znam.

- Oh, tu se sam nečisti duh upleo među nas dvoje! - uskliknu očajno Sofija, a zatim ispri-povijeda Vinku cijelu povijest svoga vjenčanja.

- Otac nije tako prevrtljiv da bi on mogao ovdje raditi. Pa ta istraga ne ide mi nikako u glavu! Ne bi li sve bila mreža ladanjskog gospodina? - reče Vinko.

Sofiji je počelo svitati. Oboje mučahu.

- Neka bude kako mu drago; ti si još moja zaručnica! Bog i duša, ne bi smjela tako naglo raditi; no, dušo, odviše si bezazlena da bi shvatila kakve se niti oko nas predu. Ali ti si moja i ničija druga! Ničija druga! - strastveno privinu mladić Sofiju na svoje grudi. Ona mu se otimaše i sustezaše.

- Svemu će biti kraj da ćeš sa mnom pobjeći! Hoćeš li, Sofijo?

Ona nije odgovorila. Sreća i blaženstvo vratilo se opet u njezinu dušu.

- Vinko, mili moj Vinko - reče mu ona poslije oduljega vremena - ne dolazi ovamo više, ljudi će vidjeti, a i poznaju te. Za koji dan će se vratiti otac s ladanjskim gospodinom - zapinjaše joj glas - ja moram sve saznati, a kada saznam tko je mrežu pleo, onda ću odlučiti. Nije li moj sadanji suprug ništa u tom skrivio, tebi i meni se zavazda rastati. Strpi se dakle dotle i ne pokazuj se nikomu... zbogom dotle... zbogom, Vinko! - Udre u plač mlada žena i poda mladiću ruke...

On se udaljio, a ona; strvena i očajna, spusti se na divan i počne nanovo ridati i plakati. Sofija bijaše takvo žensko biće koje je istom u samoći shvaćalo svoj položaj i stanje bez utjehe i jasnoga pogleda u budućnost. Bol i zdvojnost komadaše joj ubogo srce, lomljaše joj nesretnu dušu.

Trgovci se ne vraćahu čitav tjedan sa svoje trgovine. Vinko i Sofija ne održaše riječi. Istu večer nakon sastanka bijaše strašna noć. Vjetrovi se ganjahu i zavijahu po bregovima poput gladnih vukova, a tmurni u jata nagomilani oblaci zastrše nebo. U crnoj tmini žurio se Vinko put Pepinog dvorca.

- Sofijo, Sofijo! - viknu kraj prozora. Vjetar mu otimaše hak. Ne odazove se nitko, on postane. Za nekoliko časova stanu se prozori otvarati.

- A, ti si! - uzdahnu ona i nadnese se s polovicom tijela van prozora.

- Oprosti - ah - oprosti! Tako blizu biti, oh, ja ne mogoh odoljeti srcu... - šaptaše on.

Sofija se još više nadnese van prozora i privine njegovu glavu na svoje grudi. Vjetar joj se zamrsio u kose, rastočio ih okolo Vinkove glave i poput oblaka sakrio mu lice.

- Ta tko drugi imade pravo na mene... - čuo se Sofijin isprekinut glas.

Vinko je dolazio sve dane dok bijahu Tomaš i Pepo odsutni, u dvorac k Sofiji. A tko će prvi vidjeti i uzeti ih na rešetno neće li sveznalice brbljave babe?

Dobri glasnici dojavīše sve mesarici; a ona se gledala i sama o stvari uputiti. Dakako, saznala je da je to bivši zaručnik Sofijin koga već od lani poznavahu. Mesarica nije dosta nasmagala jetara i druge drobnine u mesnici da nagradi svoje saveznike.

- Rekla sam ja, znala sam ja, ha-ha-ha! Da je Antikrst posijao pšenicu, da raste kukolj! Eto vam ga! Eto vam ga! O, jadni moj rođače Pepo, voljela bih da si mi onda čitavu bradavi-

cu s nosa, da, čitav nos odbio nego što si se dao na obranu toga bradatoga bezbošca i njegove frajle!

I rogozor se dignu u mjestu, ali ne dopiraše do nijemih slasti u blaženstvu sreće utopljene Sofije i Vinka. Nekoga dana začuje Sofija na cesti iza sebe bruku i smijeh: - Gledajte, gledajte tu pobožnu gospođu; muž joj na trgovini, a ona doma trguje sa svojom vjernošću! - Ta brukalica izletjela je iz usta mesarice.

Sofija se nemilo trznu i iskaže sve Vinku kada su se sastali.

Istoga dana navečer vratiše se trgovci. Mesarica i njezina družba pobrinuše se da trgovci već na putu saznadu kakav gost za cijeloga njihovoga odsuća u dvorcu dan na dan zabavlja mladu Sofiju.

Kada je Pepo to dočuo, kano da mu se nije dalo k svomu dvorcu, on bi najvolio pobjeći u daleki svijet. Tomaš nije mogao ni riječi progovoriti. U grobnoj šutnji približiše se k dvorcu već u prvom sutonu. Sofija im nije izašla u susret. Nađoše je u njezinoj sobi blijedu i nemoćnu kao nikad prije.

Večera se počne, a razgovor se skrene na trgovinu. Ladanjski gospodin teturao je drhtavim glasom u samim nesmislima, a Sofije nije se usudio pogledati. Usuprot je ona tako sijevajući i pitajućim okom pronicala u dušu sada očevu, sada Pepinu, da isti Tomaš ne mogaše joj snositi pogleda. Taj pogled bijaše grozan, naličan pogledu onoga koji nagiblje na ludost.

- A kakvu trgovinu tjeraste sa mnom, da ste me raskinuli od nesuđena mi zaručnika Vinka! - vrisnu Sofija očajničkim krikom.

Ladanjski gospodin pognjuri dublje glavu. Znoj, led i vrućina sunula mu u lice. Kano da su se sve žile kucavice sastale u njegovim obrazima. Svaka neboga crtica titraše. Napokon se uhvati za glavu i nasloni na stol.

- Niti je tobožnji gimnazijalac odao moga oca kao bezbožnjaka, niti je Vinko tu išta poslova. Nečastiva ruka pod pseudonimom poslala je primjerke novina na profesorski zbor, a kada su tu nastojanjem Vinka sve namjere toga bezimenog delije odbili i novine natrag poslali, ta ista ruka radila je dalje kod drugih oblasti i tako je došlo da mi oca protjeraše, Vinka omraziše. Što više? Ta ista ruka zaplijenila je sve preporučene listove od moga zaručnika na mene, valjda u sporazumku s poštarom; i moj prvi i posljednji list što ga pisah Vinku nikada nije prispio u njegove ruke! - Iza stanke nastavi porazujućim glasom:

- A tko bijaše taj veleumni trgovac, taj spletkar? Tko? Ja ga gledam, zar ne da ste to vi bili, ladanjski gospodine? Govorite da smo načistu! - zapovjedi mu prijetećim glasom.

Tomaš se jedva razabirao.

- Jest, ja sam taj! - potvrdi ladanjski gospodin. - Koliko li me truda i napora i novaca stoji. Ja sam poštara podmitio da zapljenjemo listove; ja sam poslao primjerke naših novina Motike na profesorski zbor, a kad tamo nijesam uspio, predao sam ih podžupaniji; ja sam razglasio o Vinku zle vijesti; po mom prijedlogu imala se umah zatvoriti škola i crkva; ja sam kriv da je Tomaš otpušten; ja sam kriv da si se ti rastala s Vinkom - za sve to sam ja jedini krivac, samo da tebe dobijem za ženu i da se nuzgredno osvetim Vinku na nanesenoj mi uvredi prije godinu dana. Kada sam vidio da drugačije ne mogu svrhu postići, odabrao sam ovaj put!

- O, kolika podlost, koliko pretvaranje! - s resignacijom povikne Tomaš. Prvi put što ga poznajemo vidimo da se na njegovu oku pojavlja srdžba u čitavom svom opsegu.

- Ali vi tom gadnom prevarom nemate više nikojega prava na mene, jer tim niti vrijedi vjenčanje, niti što već godinu dana zajedno živimo!
- Kćerko, prenašla si se kada si tako hitro odlučila poći za nj, sada ne možeš natrag. Ti jesi sada žena ovoga, i dok je on živ, drugomu možeš biti tek ljubeznicom, gdje će svaki na tebe prstom pokazivati. Sada nije druge nego pokoriti se sudbini - ukratko reče Tomaš.
- Nikada, oče, nikada! O, tako gnusna prijetvora da je i dalje mojim drugom!
- Oprosti, oprosti! Sve bijaše radi tebe! - baci se ladanjski gospodin na koljena.
- Nikada! Mi se moramo rastaviti.
- Smiri se, Sofijo! Vi se rastaviti nećete, ti moraš zadovoljavati savjesno bračnim dužnostima i u tom tražiti utjehe - savjetovaše Tomaš.
- Ne mogu, oče, ovo je odviše podla duša...

Nato ladanjski gospodin sune uvis.

- Što? Ti kukavna prosjakinjo! To ipak prevršuje mjeru. Seli se, seli samo, molim, i to umah. Plodovi ne padaju daleko od stabla. Pa za svojom majkom, kopilanko jedna!
- Orangutane ti, prestani, usahla ti jezičina! - pokroči Tomaš prema Pepi.

U taj čas pograbi Sofija ogrtač i pohrli u crnu noć. Kano da je letjela nad zemljom, brzala je sve dalje u utrobu crne noći...

- Smiluj se, Bože, ona će zlo počinuti sa sobom! Ajdmo za njom, Pepo, da je uhvatimo. Ja sam joj otac, jedinici svojoj; ti si joj suprug; pohrlimo za njom, sve ćemo opet umiriti i dovesti u staru kolotečinu...
- Ne boj se za nju - mahnu rukom ogorčeno ladanjski gospodin. - Ona leti u milije naručje negoli je moje i tvoje. Pa neka pođe s milim Bogom! - Zatim nasu čašu te je iskapi nadušak.

Tomaš pograbi šešir i srne napolje...

XIV.

Na raskrižju javna drumca dizaše se od drevnih vremena drveni križ s ogradom od cvijeća. Pred božjim kipom tinjala je slabim svjetlom žiža od crvena stakla.

Na podnožju kipnoga drva sjedio je Vinko, zamotan u zimsku kabanicu. Časomice bi neustrpljivo vadio sitan satić i mrmljao poluglasno.

Nakon dugoga vremena šapnu iza križa netko:

- Vinko, Vinko!...
- Sofijo! - trznu se mladić - već sam zdvojio da li ćeš i doći.

Ona poče strastveno, da zdvojno grliti Vinka i opsipavati ga žarkim cjelovima.

- Sada si moja, moja si, zar ne, Sofijo? Zavazda si moja!

Gluhim glasom pritiskaše Vinko mladu ženu na svoje grudi.

- Zauvijek i poslije smrti gore na nebesima! Zauvijek! Oh, koliko sam sretna da otac nije ništa kriv. Svugorku sudbinu pripravo nam je ladanjski gospodin Pepo.

I opet stade žestoko cjelivati Vinkove oči, usta, vlasi, ruke i odijelo.

- Oh, kako sam sretna, kako sam blažena! Hvala ti budi, Isuse!

Najedanput se trgnu od Vinka.

- Ljubezniče, samo se još malo strpi; pusti me, vratit ću se - -

- Kuda, Sofijo? Ja sam već sve spremio!

- Ali ovdje, ovdje ćeš me počekati dok se vratim. Zamalo pa ćemo se opet vidjeti, moli se dotle blagomu Isusu i za mene i za tebe...

Pa dok se još Vinko ni razabrao nije, odletjela je Sofija kano čarobna prikaza dalje u crnu, nepreglednu duljinu noći...

Preko livada, preko grmlja šuštile su njezine lagane nožice. Šapat njezin nosio je tihani lahor: - Ne boj se, oče, ja neću biti ničijom ljubeznicom, na me neće nitko prstom pokazivati, niti ću slijediti svoju majku, s kojom ću se možda gore sastati... Vinko, Bog te blagoslovio i čuvao... Vinko...

I njezin šapat i njezini koraci izgubili se u tamnoj noći kano što se gubi zadnja pjesma smrtno ranjene leteće ptice u uzvišenoj tišini svemira... izgubili se...

Niti je Vinko pod križnim kipom dočeka; niti je otac mogaše naći, prem je pretražio sve zgrade oko Pepina dvorca.

Lešinu Sofije, kćeri Tomaša Branca i supruge ladanjskoga gospodina, nađoše u rijeci Sutli. Bude donesena u Pepin dvor i tamo joj načinili odar.

Tomaš je dugo gledaše nijemo, a zatim ga zavazda i netragom nestane iz onoga kraja.

- Kukolj, kukolj, rekla sam ja, sam kukolj i ništa drugo! - vikaše slavodobitno mesarica na koncu drame svojim saveznicima.

- Opčuvaj nas, Isuse i Marijo, od svih Antikrista da nas ne zavedu - uzdisahu saveznici.

*

A što s ostalim osobama ove pripovijesti?

Oton jošte živi bez zanimanja na imanju udovice lijepe Kate.

Zimski su dani. Na polju je sve prikrito naširoko i daleko snijegom i injem. Mrtva narav, kakva je već značajka Moranina carstva. Samo sjever ciči i zavija zrakom kano da se silni zmaj među oblacima otimlje tjeskobi procijepa; sada opet zaškripi granjem dubova, zaljuljavši im isti temelj kano da je repom zahvatio zemlju da se istrgne procijepu.

U Katinom dvorcu tarokira malo društvance. Nenadano dođe list sa pošte. Oton ga otvori, probljedi i pozove udovicu Katu u pokrajnu sobu te joj počne čitati Vinkov list gdje opisuje cijeli tečaj pripovijesti. Među ostalim dodaje i ovo:

Kob ženskoga srca kakvo bijaše u Sofije i morala je tako dokrajčiti, naposeb u današnjem materijalističkom vijeku gdje u ljudskom životu za sve lijepo, pošteno, plemenito i uzvišeno vlada najkrući skepticizam. Washington Irving veli negdje da je muškarac biće sebičnosti i častoljublja. On je po svojoj naravi za borbu i vrevu svijeta. Ljubav mu je samo ures u mladosti, ili pjesma što se pripijeva u međuaktima. Dočim je život žene samotna, zamišljena. Nesretna li je u ljubavi, to joj je srce tvrđava oplijenjena, ostavljena i u razvalinama svojim opustošena. Najnježnija ženska srca

najjače stradaju. U sretnoj im je ljubavi spas, u nesretnoj smrt. Sofija je znala da je ljubav uz zakonita i neljubljena muža ma sa ikim drugim nedopuštena i grešna; ona nosi žig i svoju sramotu i prezir od čovječanskoga društva na ukore vazda najspremnijega. Da nije njezin muž sreću života joj, niti zvan, niti pitan, uništio toliko podlim, toliko prevarnim načinom, ona bi se bila privezala na svoje bračne dužnosti, mene odbila zavazda, i snašala svoje breme, pa makar svisnula od njegove težine. U ovoj borbi potamnio joj je razum i ona se preselila u drugi bolji svijet... Moj život bit će samo lutanje, i spominjanje na prošlost. Ljubiti, mislim, da neću nikada više nijedne žene. A naslućujem da mi je iz srca počela rasti ona biljka što sam je u našem drugovanju nazivao otrovnicom. Biljka suhobolne mizantropije. Budi izljubljen i pozdravljen od svog pobratima. Svršio sam...

U dvorcu lijepe Kate prestalo se tarokirati i zavladao mrtav i sumoran život, kano zrcalo života i naravi.

Ladanjski gospodin ženi se po drugi put s nekakvom Štajerkom iz Brežica, polovičnom već nu vrlo bogatom djevojkom. Rođakinja mu mesarica odobrava taj brak, a uz nju dakako i svi saveznici. On je sveđer još u općinskom odboru, radi u odsjeku "za pučku prosvjetu"; znanje mu zahvaća veći krug od sedam paragrafa općinskoga reda, a seljaci misle da je on jedini pučkim prijateljem od ladanjske gospode, jer uvijek vojuje proti velikom porezu i okrutnom utjerivanju istoga, pa ga zato zovu "seljačkim prijateljem". Njegovih pedeset i devet parcela razraslo je već i na drugih pedeset i devet, nu još ih nije dao na sebe prenesti u gruntovnici, jer da su preskupe biljege. A darvinističke i socijaldemokratske ideje posve se ishlapiše, te ladanjski gospodin ne bi više mogao onako visokoučena govora držati kako ga je izgovorio prigodom osnutka Motike, da mu sve gruntovne parcele tko i deveterostruko poveća.

Članovi bivše Motike raspršili se po onoj: afflavit deus et dissipati sunt, te se vrgoše u gušlače, kartaše, klateže i drugo. "Antikrstova pšenica rađa kukolj."

Novine Motiku i sve spise o tom društvu spalio je mjesni župnik kao bezbožne i krivovjerske i bacio na njih anatemu.

A kuda se vrgo Tomaš Branac?

U velikom gradu propio se, što je nerijedak posrtaj velikih nu zdvojnih duhova.

Zalazio u najgadniju krčmetinu u kojoj se sastaju prikaze najnižega porijetla, prave parijske. Tu Tomaš, u lucida intervalla, predaje i prodaje svoju nauku. Od blijeda i mršava nekada školnika postalo je sada strašilo odebljala nosa, krvavih očiju, a lica kano da si kakvu bakrenu kvrgu izlaštio.

Nekoga večera zbi se čudan prevrat u taj krčmetini s Tomašem. U jednoj odrpanoj suludoj i najužasnijoj nakazi svih ženskih stvorova upozna svoju nesuđenu suprugu i majku Sofije.

Svaki od onih kukavnih parijsa mogao je postati njezinim ljubeznikom ako je samo rakiju plaćao, jer je njezina isključiva slast bila u najžešćim pićima, a vrhunac - kada je u pijanosti doprla do stadija živine te joj nestalo i ono malo razuma.

Mi ne možemo opisivati kako se tih propalih stvorova dojmilo kada se opet upoznaše i ispriповjediše sve zgođe ako ih se još sjećahu.

Luđaci i pijančine imadu svoj posebni svijet; za nj se još nije našao koji bi ga posve ispitao i proučio. Pa i od te nauke ne bi velike koristi bilo za čovječanstvo... No, našavši se napokon Tomaš sa svojom nesuđenicom u tom posebnom svijetu, počеше drugovati i sklopiše nekakvu zajednicu. Ni jedno, ni drugo nije tim pribavilo zavidnika ili nuzljuba.

Prema koncu neke zime otputiše se da potraže imanje udovice Kate: Na tom putu ih je nestalo.

Putujući htjedoše u osamljenom podravskom seocu jedne noći konakovati, ali ih nitko nije htio primiti, jer su stanovnici toga sela bili plahi i bogobožni ljudi. A u ove putnike posumnjaše i pričiniše im se nečastivim dušama. - Ništa zato, samo naprijed - utješi hrpavim glasom Tomaš svoju družicu - mi možemo i po noći putovati. Zima je, ali imamo još tri boce rakije, a ona grije i podaje moć.

- Vuci će nas izjesti - doda družica.

- Nas će vuk izjesti? - nakesi se razuzdano Tomaš. - No ja bih rad poznati tako šupljoglavu vuka štono bi s tako mršavim zalogajima htio zamrčiti brk i otrovati želudac! Ne boj se, samo naprijed, kod Kate ćemo poravnati sve: pa ti moja žena, ja tvoj muž.

- Dakle, krstimo se odsada ženom i mužem - primijeti ona.

I otputiše se u crnu zimsku noć širokom podravskom ravninom, ne dohitajući nigdje ni svjetla ni ljudskoga stana.

- Uj, huj, uj! Zubi mi cvokoću od studeni - zapišti žena.

- Lako za to; udrimo po rakiji. Evo, umah ću je izvući iz torbaka - odvrati muž.

Onda baba: - A, daj, dragi, amo, daj! Tako, tako, umah će bolje biti.

Onda muž: - Dobro si potegla, boca bi vrlo malo vagnula.

Onda baba: - Pa ti izvadi družicu njezinu, bit će toga dosta do Kate.

Onda muž: - E, tamo se od žeste načinjeni burzuš ne pije, već čista rakija.

Onda baba: - Ludost, prava ludost, velim ti. Žesta gori, gori u trbuhu, kano da si peć naložio golim bukovim drvima; a rakija: samo tako... Daj, vadi, prijatelju.

Onda muž: - Pa ne bi li se odmorili? Evo posjedajmo na moju surinu.

Onda baba: - Pa hajde, odmorimo se. Sada se više ne bojimo zime, to grije, to pali da je strahota.

Izvukoše i treću bocu, ali ona je klonula u snijeg. Grdobni želuci babe i muža upališe se; upalila se i čitava utroba.

Onda još muž posljednju: - A to tako... tako... g... o... r... i...

Onda još baba posljednju: - Ta... k... g... r... - I zahripaše strašnim snom.

Divlji sjever zgrabio je snijega i pokrio ih, a zatim se uspeo opet u oblake zviznuvši groznim cvilom kano da je ponovio onu: "Taština nad taštinama i sve je taština..." I njihov list života izgorio je u plamenu žeste...

Putnici nađoše smrznutu babu i muža, predali ih obližjoj općini, a kršćanska ljubav sahranila ih u zemlju na općinske troškove.

RJEČNIK

abderita, abderićanin (prema starogr. gradu Abderi) - ograničeni malograđanin

Adieu! (franc.) - Zbogom!

afflavit deus et dissipati sunt (lat.) - puhnuo je bog (vjetrova) i oni su se rasprišili

Agrippa - rimski filozof skeptik (II. st. pr. n. e.)

amice (lat.) - prijatelju

auspicia (lat.) - predznaci, slutnje, izgledi

bene (lat.) - dobro

bien (franc.) - dobro

Bier (njem.) - pivo

bolvan - glupan

Buckle, Henry Thomas (1821.-1896.) - engleski povjesničar (History of Civilisation in England)

capar - škrabalo, piskaralo

conturbata viscera nostra (lat.) - uzbuđene naše utrobe

čisliti - moliti uz kronicu (**čislo** - krunica, brojanica)

Domine et frater in Christo (lat.) - gospodine i brate u Kristu

Dunaj (slov.) - Beč

ein halb Stund (njem.) - pola sata

en sveti žegen (slov.) - jedan sveti blagoslov

Eppur si muove! (tal.) - Ipak se kreće (Zemlja oko Sunca - Galilej)

ergo (lat.) - dakle

fajmešter (slov.) - župnik

ferdamani fulk (iskv. njem.) - prokleti narod

firkelec (slov.) - frtalj, četvrt (sata hoda)

fiškal (od lat. fiskus) - advokat

fratres et discipuli Jesu Christi (lat.) - braća i učenici Isusa Krista

gnarja (slov.) - imperativ dvojine od

gnati - goniti; "Gonite!"

Gremo v kep! (slov.) - Hajdemo zajedno!

ig - jaram

idem per idem (lat.) - isto istim (dokazivati)

jopac (od njem. Appe) - majmun

juratuš (od lat. juratus) - pravnik

jurist (lat.) - pravnik

jus (lat.) - pravo

kibitka (rus.) - ruska laka putnička kola ili saonice, obično s natkrovljem

kloštar - samostan

konškolarac - suučenic, drug iz škole

kosilo bosta dobila (slov.) - dobit ćete hrane

Laudetur Jesus Christus! (lat.) - Hvaljen Isus Krist!

lucida intervalla (lat.) - svijetli trenuci, trenuci nadahnuća

lutoran - luteran, protestant

media via (lat.) - srednji put

Morana - slav. boginja zime, zla i smrti

mužar (od njem Mörser, preko mađ.

mozsar) - merzer, prangija, vrsta topa

nasporiti - nagomilati

nazlija - zlobnik

nepritoman - nesusretljiv, neprijazan

Nolite jacere margaritas ante porcos

(lat.) - ne bacajte biserje pred svinje

nuzljub (zast.) - takmac u ljubavi

Panem nostrum quotidianum! (lat.) -

kruh naš svagdanji

panis, piscis, crinis, finis (lat.) - kruh,

riba, kosa, kraj

Pater noster (lat.) - Oče naš

pax tecum (lat.) - mir s tobom

Per omnia saecula! (lat.) - U sve vijek!

pjestinja - odgojiteljica

poklad - blago

ponjaće (rus.) - pojam

pranik - fosfor

quod est quintum et sextum argumentum

(lat.) - a to je peti i šesti razlog

raspitati se - rastati se, razvesti se (s bračnim drugom)

razoglav - gologlav

reverenda (lat.) - dugačka gornja svećenička haljina, mantija, sutana, katar

serežanin (franc. sergeant) - žandar u nekadašnjoj Vojnoj krajini; u širem smislu: vojnik uopće, vojničina

Servus (lat.) - sluga, sluga pokoran (pozdrav)

Servus, carissimi. Laudetur Jesus Christus!

(lat.) - Vaš sam sluga, predragi.

Hvaljen Isus Krist!

studiosus (lat.) - student

sunjica - ladica

školničija - školska zgrada

tarokirati - igrati tarok, kartašku igru s tri osobe i 78 karata, podrijetlom iz Egipta

testimonium (lat.) - svjedodžba, potvrda

trta - pleteno šiblje

vlah - pravoslavac

Wer is'? (njem.) - Tko je?

zvjedljivost - radoznalost